

**Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії**

СТУДЕНТСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 6

**Житомир
Комунальне книжково-газетне
видавництво «Полісся»
2017**

УДК 94(477):94(100)
ББК 63.3(4укр):63.3(0)
С 88

Затверджено Вченою радою Житомирського державного університету
імені Івана Франка (протокол № 8 від 28 квітня 2017 р.)

Редакційна колегія збірника:

Голова редакційної колегії:

д. і. н., проф. Стародубець Галина Миколаївна

Заступник голови редколегії:

к. і. н., доц. Власюк І. М.

Члени редакційної колегії:

д. і. н., проф. Буравський О. А.

к. і. н., доц. Шевчук А. В.

к. і. н., доц. Гуцало Л. В.

Відповідальний секретар редколегії:

к. і. н., доц. Міщук Г. А.

Рецензенти:

Венгурська В. О., доктор історичних наук, професор
Житомирський державний університет ім. Івана Франка

Сініцький А. Ц., кандидат історичних наук, доцент
Житомирський національний агроекологічний університет

Кругляк М. Е., кандидат історичних наук, доцент
Житомирський державний технологічний університет

С 88 **Студентські історичні студії:** Збірник наукових праць. – Вип. 6. –
Житомир: Вид-во «Полісся», 2017. – 192 с.

У збірнику вміщено наукові статті студентів історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка та інших навчальних закладів, присвячені проблемам історії країн Європи та Азії. Збірник сформовано за матеріалами VI міжвузівської студентсько-учнівської наукової конференції «Актуальні проблеми історії слов'янських народів».

УДК 94(477):94(100)
ББК 63.3(4укр):63.3(0)

Відповідальність за правильність фактів, посилань,
наведених у статтях, несуть їх автори.

© Колектив авторів, 2017

ЗМІСТ

ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Віталій Матвійчук. Перша британська кампанія Юлія Цезаря.....	6
Наталія Міляр. Бенедикт Нурсійський та перший чернечий орден у Західній Європі.....	9
Наталія Кондратюк. Особливості укладення шлюбу у Візантійській імперії за пам'яткою права «Еклога».....	13
Юлія Менчинська. Франкська держава в умовах норманських завойовницьких набігів.....	17
Юлія Ганько. Трубадурна поезія Франції.....	21
Анна Козел. Озброєння турецької армії в XV–XVII ст.	24
Марія Ястреб. Військова ієрархія яничарського корпусу XV–XVII ст.	28
Катерина Коваленко. Зародження баскського національного руху...	33
В'ячеслав Харчук. Польський вектор британської дипломатії 1930-х років.....	38
Олена Ковальчук. Режим апартеїду в ПАР у 1948–1991 рр.	43
Катерина Козак. Роль релігійного фактора в подіях «Арабської весни»	46
Катерина Цимбалюк. Взаємовідносини США та Росії (1991–2016 рр.): камені спотикання	50

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ СЛОВ'ЯН

З ДАВНІХ ЧАСІВ ДО XX СТ.

Євгеній Грек. Збережемо пам'ятки трипільської культури для прийдешніх поколінь.....	56
Ярослав Лаговський. Державотворчі процеси на території сучасної України: минуле і сьогодення.....	59
Маргарита Галактіонова. Освіта на українських землях періоду литовсько-польської доби (XIV – першої половини XVII ст.).....	64
Анастасія Прут. Євстахій Дашкевич – оборонець рідної землі.....	68
Олександр Грищенко. Протестанський рух в Україні та Білорусі у XVI – на початку XVII ст.	71
Олександр Гончарук. Діяльність української розвідки за часів Богдана Хмельницького.....	75
Артем Трасківський. Гетьман України Іван Виговський – наш земляк.....	79
Сергій Шкідченко. Чуднівська кампанія 1660 року.....	83

Інна Чорна. Конституція Пилипа Орлика як перша європейська конституція Нового часу.....	87
Іван Василюк. Польське повстання 1830–1831 рр. як спроба відновлення незалежності Польщі.....	92
Іван Павлюк, Марія Павлюк. Житомирська чоловіча гімназія у другій половині ХІХ ст.	96
Денис Ніколайчук. Європейські шляхи родини Олізарів.....	99
Ілона Татусько. Церкви Чуднова після поділів Речі Посполитої...	103
Андрій Флоранський. Розвиток чавуноливарної справи у селі Дениші.....	107

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ У ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Вероніка Невмержицька. Безданська експропріація.....	110
Сергій Слободянюк. Діяльність Української Центральної ради та уряду УНР в період перебування на Житомирщині (28 січня – 8 березня 1918 року).....	112
Альона Новаківська. Преса як інструмент насильства та пропаганди в СРСР у 1920-1930-х роках.....	116
Дмитро Кондратюк. Специфіка та особливості розвитку польських адміністративно-територіальних районів в УСРР (20-30-ті рр. ХХ ст.).....	120
Мирослав Фіцуляк. Діяльність українських політичних партій Перемишля в умовах польського окупаційного режиму 1921–1939 рр. ..	123
Катерина Талько. Соціально-освітні проблеми на Волині в період НЕПу (1921–1928 рр.).....	128
Людмила Штрефлінг. Політична криза 1928 року в Королівстві сербів, хорватів та словенців.....	132
Марія Франчук. Етнічні депортації як складова репресивної політики сталінського режиму.....	136
Олексій Козак. Легендарний Т-34 і Житомирщина у роки Другої світової війни.....	139
Дмитро Ткачук. Основні засади молодіжної політики ОУН у висвітленні української підпільної суспільно-політичної думки 1940-х – І пол. 1950-х років.....	143
Євгенія Фещук. Шістдесятники – чинник культурно-національного відродження України другої половини ХХ ст.	147
Віра Скобельська. Дисидентство як національно-визвольний рух ХХ ст.	151

Ганна Коцута. Відносини СРСР та США в період закінчення «холодної війни».....	155
Катерина Васильчук. Дипломатичні відносини між Хорватією, Словенією та Україною на сучасному етапі.....	159
Сергій Петровський. Соціально-економічний та політичний розвиток Республіки Білорусь на початку ХХІ ст.	162
Тетяна Чорна. Розвиток науки та освіти в сучасній Білорусі.....	166
Ірина Галіцька. Євроінтеграційний досвід Польщі для України.....	169
Вікторія Пасенко. Революція як соціальне явище: причини революції та їх оцінка у висвітленні Питирима Сорокіна.....	172
Андрій Магалецький. Формування позитивного образу Росії у світі шляхом маскуванню загарбницьких дій під миротворчі операції.....	175
Любов Герасимович. Етнополітичний аспект Донбасу у сучасній історіографії.....	179
Юлія Федурко. Діяльність Михайла Грушевського як колекціонера – інтегральна частина образу вченого.....	184
Лідія Корзун. Музичний геній Житомирщини – Святослав Ріхтер.....	188

ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Віталій Матвійчук

студент IV курсу історичного факультету

Житомирського державного університету

імені Івана Франка

(науковий керівник: ст. викл. **М. В. Хададова**)

ПЕРША БРИТАНСЬКА КАМПАНІЯ ЮЛІЯ ЦЕЗАРЯ

Процес захоплення Римом британських островів є однією із вузлових подій в історії Великої Британії. Саме ним і розпочинається європейський період її історії. Зовнішньополітична агресія Риму призвела до позитивних зрушень, які відбулись на британських островах. Вона, як і інші провінції, долучилась до процесу романізації, що означало включення її до європейської цивілізації. З огляду на важливість цієї події варто більш детально зупинитись на деяких аспектах проблеми, а саме: першій військовій кампанії Риму на ці острови.

Варто зауважити, що проблему римського вторгнення на Британські острови досліджували: Н. Широкова [5], К. Галушко [1], А. Єгоров [2] та інші науковці.

Серед причин римської агресії на британські острови, можемо виділити наступні:

- 1) криза римського суспільно-політичного устрою вимагала все більше і більше ресурсів для утримання центральних провінцій;
- 2) масова підтримка народів Британії галлів, які воювали з Римом;
- 3) пошук Юлієм Цезарем переможної війни, з метою здобуття слави у народу, як кроку до взяття влади у Римі;
- 4) кельтське населення Британії ставши на шлях розвитку цивілізації в майбутньому могло становити небезпеку для Риму.

Перша британська кампанія за своїм характером була радше військовою розвідкою. Проте, незважаючи на це, процес підготовки до неї та сама реалізація була справою важкою та вимагала значних організаційних якостей. До початку висадки на острів Цезарем були здійснені спроби розвідки місцевості. Для цього було вирішено відправити воєнного трибуна Гая Волусена. Проте той, досягнувши острова, не наважився здійснити висадку на берег і тому обмежився

лише спостереженням з корабля. Наступним, хто вирушив в Британію став виходець з галлів Коммій. Він повинен був схилити бриттів визнати римський протекторат без війни. Проте як тільки Коммій зійшов з корабля то одразу ж потрапив у полон до місцевого населення, так і не виконавши поставлені завдання [4].

Поряд із розвідувальними заходами Цезар розпочав будівництво кораблів, що мали перевезти військо. Паралельно набирались корабельні команди – веслярі, матроси та кормчі [3, с. 165–166]. Всього було збудовано понад 80 кораблів для двох легіонів піхоти а також 18 вантажних суден для перевезення кінноти. Всю цю флотилію прикривали декілька галер [5, с. 113]. 25, за іншими джерелами 26 серпня 55 р. до н. е. бойова флотилія римлян вийшла у море в напрямку Британії. Наступного дня о 9-й ранку частина кораблів зайшла в гавань Дувра. Місцевість цієї гавані не дозволила Цезарю висадитись із військом, до того ж на узбережжі вже стояли військові загони бриттів. Дочекавшись решти суден, флотилія рушила вздовж берега, шукаючи місце висадки. Паралельно ж ній уздовж узбережжя просувались бритти, чекаючи висадки ворога [4].

За 7 миль від Дувра була здійснена друга спроба висадки. Незважаючи на плоске узбережжя римські кораблі спроможні були стати на якір лише в глибоких місцях. Тому піхота змушена була зістрибувати з кораблів в глибоких для неї місцях та вести боротьбу проти кінноти бриттів, яка наздогнавши кораблі, негайно вступила у бій. Зрозумівши важкість становища Цезар наказав негайно виставити проти незахищеного флангу ворога бойові кораблі. Це дало свої результати – використання стріл, метання снарядів, та, навіть, рух весел, справили на бриттів сильне враження, після чого вони змушені були трохи відступити. Побачивши це, побадьорішала і римська піхота. На її бойовий дух вплинув також і той факт, що орленоносець IX легіону кинувся у бій зі словами: «Стрибайте, солдати, якщо не хочете віддати орла ворогам; а я у всякому разі виконаю свій обов'язок перед республікою й імператором». Цей заклик підняв римських легіонерів в атаку і вони, зломивши опір британців, закріпились на морському узбережжі [1].

Після битви племена, що населяли прибережні території, відіслали до Цезаря своїх послів і номінально підкорились Риму. Проте тієї ж ночі сталась велика буря, яка знищила багато суден. Виникла серйозна загроза залишитись на острові без підтримки з континенту. До того ж через сильний шторм кораблі з кіннотою

вимушені були повернутись на континент. Тому, побачивши погіршення становища римлян британські вожді перестали просити миру та почали готуватись до битви, щоб дати відсіч агресору [2, с. 179]. Проте Цезар, як завжди в складні моменти, діяв рішуче та ефективно. Він вміло організовує роботу у військовому таборі – одні загони зайнялись збиранням провіанту, інші – ремонтували кораблі, а треті здійснювали охорону табору [5, с. 114]. Британці теж не втрачали часу дарма та готувались дати відсіч римлянам. Спершу вони організували засаду на VII римський легіон, який займався збором продукції. Напад був здійснений за допомоги бойових колісниць, колеса яких підняли пил. Це і врятувало легіон, адже цю куряву побачили із табору. Цезар, прийшовши на допомогу, був вражений від побачених колісниць бриттів та тактики їх застосування. Спочатку вони оточували ворогів, а потім вклинювались в них і спішуючись, продовжували бій. А візники в цей ж час шикували колісниці таким чином, щоб піхота, у випадку невдалої атаки, могла б успішно евакуюватись з поля бою. Усі ці маневри застали римлян зненацька і не зважаючи на відбиття атаки, не могли не вплинути на їх бойовий дух. Не бажаючи випробувати долю Цезар, дочекавшись стабілізації погодних умов покидає острів, повертаючись назад в Галлію. Цим самим завершується його перша британська кампанія [4].

Ця воєнна акція справила великий резонанс в Римі на що, очевидно, і розраховував Цезар. Сенат навіть призначив 20-денний молебень [2]. Намісник Галлії, будучи гарним політичним гравцем, цією війною реалізував всі свої задуми. По-перше, Риму відкрились нові землі, які до цього часу були *terra incognita*. По-друге, Цезар отримав бажане підвищення своєї репутації, що йому було так необхідно в процесі боротьби за владу. По-третє, ліквідовано загрозу допомоги галлам, яка надходила з Британії.

Проаналізувавши перебіг цієї воєнної акції, можемо стверджувати, що вона носила характер розвідувальної операції. А тому і тут всі завдання були виконані успішно: вдалось розвідати шляхи висадки морського десанту а також пізнано тактику бою, яку застосовувало населення острова. Таким чином Перша Британська кампанія Юлія Цезаря відкрила Риму Британські острови та стала початком у їх майбутньому захопленні.

Список використаних джерел та літератури

1. Галушко К. Ю. Країнознавство: Історія Британії у стародавню та середньовічну добу [Електронний ресурс] / К. Ю. Галушко – Режим доступу до ресурсу: http://chtyvo.org.ua/authors/Halushko_Kyrylo.
2. Егоров А. Б. Юлий Цезарь. Политическая биография / А. Б. Егоров. – Санкт-Петербург: Нестор-История, 2014. – 548 с.
3. Записки Юлия Цезаря и его продолжателей о Галльской войне, о Гражданской войне, об Александрийской войне, об Африканской войне. Под ред. И.И. Толстого. М., 1993
4. Фриман Ф. Юлий Цезарь [Електронний ресурс] / Филипп Фриман. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.e-reading.club/book.php?book=1002585>.
5. Широкова Н. С. Экспедиция Цезаря в Британию / Н. С. Широкова// Проблемы истории, филологии, культуры / Н. С. Широкова. – Москва-Магнитогорск-Новосибирск, 2007.

Наталія Міляр

магістрантка історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

(науковий керівник: к. і. н., доц. **Ю. І. Магась-Демидас**)

БЕНЕДИКТ НУРСІЙСЬКИЙ ТА ПЕРШИЙ ЧЕРНЕЧИЙ ОРДЕН У ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

Метою нашої публікації є характеристика виникнення інституту чернецтва та заснування першого західноєвропейського чернечого ордену святим Бенедиктом Нурсійським.

Цією проблемою займалася певна когорта авторів, таких як Л. Карсавін [2], О. Андрєєв [1], Л. Мулен [4] тощо.

В останні десятиріччя III ст. виникає і починає активно розвиватись інститут чернецтва. Раннє християнство утримувалось від активного аскетизму. Євангелія змальовують Ісуса життєлюбною людиною, яка аж ніяк не уникала товариства [3, с.360]. Слово «монастир» з грецької мови означає «відокремлене житло». Так стали називати громади ченців, що дотримували статуту і підпорядковувалися настоятелю – абату. Це були гуртожитки людей, які відреклися від світу і присвятили себе Богу [1].

Ченці селилися в окремих келіях, певне число яких становило лавру, в якій було місце для спільної трапези і зборів. Іноді все це знаходилося в одній будівлі. Роботи між ченцями розподілялися по силам кожного. Одяг у всіх був однаковий, зазвичай чорного кольору, який нагадував про дані обітниць цнотливості, бідності, послуху і про глибоке смирення. Двічі в день монахи сходилися на спільні молитви і трапези [1].

Одним із апологетів чернецтва був Августин Блаженний (354-430), славнозвісний і найвпливовіший батько християнської церкви. Сутністю християнського вчення він вважав здатність людини до сприйняття Божої благодаті, що відбивається на інших догматах віри [1]. Розвиваючи ідеї Августина Блаженного, західна церква на чолі з папою вважала себе носієм справедливості і добра, «царством Божим» на землі. Вищою метою церква бачила не в зреченні від світу, а в його порятунку. Західне чернецтво, не зрікаючись ідеалів аскетизму і споглядального життя, займалося здійсненням «царства Божого» на землі. Воно слугувало для церкви джерелом свіжих сил, засобом відновлення і перетворення. Союз папства і чернецтва значно посилив вплив пап. Новоствореним чернечим орденам папи надавали різні привілеї [1].

Чернецтво – історична форма здійснення аскетичного ідеалу, в основі якого лежить дуалістичне світовідчуття і, в більш розвиненому вигляді його, – світорозуміння. Якщо існує той чи інший вид, той чи інший ступінь дуалізму, хоча б в протиставленні добра і зла, духу і тіла, спроба доставити торжество того, що визнається цінним, необхідно призводить до аскези. У цьому сенсі будь-які вправи, духовне самовиховання, що досягається шляхом утримання від ряду своїх бажань або шляхом прагнення до добра, вже буде аскезою. І немає принципової різниці між духовною боротьбою зі своїми гріхами і самобичуванням, які б дикі форми воно не приймало [2, с. 56].

Батьком чернецтва Європи став Святий Бенедикт Нурсійський (480-543), який заснував у Монте-Кассіно в Неаполі зразковий монастир. Орден бенедиктинців – найстародавніший, один із перших католицьких орденів, заснований в Італії в VI ст. Бенедикт був ченцем, подвижником благочестя, який організував перші чернечі общини на Заході і склав для них статут. Відомий девіз преподобного Бенедикта – «Молися і трудися», який він поклав в основу свого чернечого статуту.

У результаті великого переселення народів, падіння Стародавнього Риму, в Італії розселилася велика кількість германських племен. Міста були спустошені, твори культури і мистецтва розграбовані або знищені. Мечі безжальних переможців і страшні епідемії забрали безліч людських життів. Сучасники писали, що культура, нарешті, була переможена природою. У Західній Європі залишалася одна культурна сила – чернецтво [1].

Східне, сирійське і єгипетське чернецтво вело дуже суворе, бідне життя. Безліч пустельників жило в печерах і навіть на купі каміння. Воно не стало масовим явищем, але привертало до себе допитливих європейських юнаків [1].

Про життя «батька» західного чернецтва інформації ми маємо дуже мало. Його біограф папа Григорій Великий присвятив свою працю більше чудесам, ніж життю святого. Бенедикт народився в кінці V століття (вважається у 480 р.) в Нурсії поблизу Сполето, в знатній сім'ї, яку переказ ставить у зв'язок зі славним римським родом Аніціїв. У школах Риму святий отримав звичайну для того часу літературно-риторичну освіту. Але скоро Бенедикт «знехтував науковим заняттям» – він втік від спокус світу в дику місцевість біля річки Тевдоне – Субіако. Оселившись у печері, він почав життя покаанням за зразком єгипетських пустельників. Його першими кроками керував якийсь монах Роман. Він же доставляв новому пустельнику їжу, яку Бенедикт підіймав на мотузці в свою печеру. Три роки пройшли в боротьбі з дияволом і спокусами плоті. Бенедикта відкрили навколишні пастухи, і слава про нового пустельника поширилася настільки, що монахи сусіднього монастиря Віковаро вибрали його наступником свого померлого настоятеля. Але невдовзі виявилось, що суворий ідеал Бенедикта не мирився зі звичками його пастви. Легенда розповідає, що монахи навіть намагалися вбити свого настоятеля, отруївши вино, приготоване для здійснення Святого Причастя. Але від знамення хреста, вчиненого Бенедиктом, розкололася дерев'яна чаша і зла справа ченців проявилася. По-батьківськи дорікнувши їм, Бенедикт покинув Віковаро і повернувся в своє відокремленої печери, але вже не знайшов колишньої самотності [2, с. 56].

Навколо Бенедикта почали збиратися учні, і в Субіако виник новий монастир. Частина ченців проходила аскетичну школу під керівництвом самого Бенедикта, інших він розбив на невеликі підлеглі поставленим їм «батькам» групи, по 12 осіб у кожній. З

часом кількість цих груп досягла 12. Крім молитви і праці, монахи були змушені взяти на себе обов'язки вихователів та вчителів дітей навколишньої знаті, що нагадувало кілька звичай монастирів Василя Великого [2, с. 56].

Розквіт Субіако викликав невдоволення та інтриги сусіднього священика Флоренція, і Бенедикт з декількома учнями покинув свій монастир. Він знайшов собі нове місце в Кампанії, на половині дороги між Римом і Неаполем, в Монте-Кассіно – напіврозваленому, колись укріпленому містечку. Римський патрицій Тертулл подарував Бенедикту землі, і початок нового монастиря було покладено. Святий зруйнував старий храм Аполлона, підтверджуючи цим розпочату ним проповідь проти язичницької віри серед навколишнього населення, і на місці його заклав свій монастир із маленькою церквою на честь «начальника і патрона богопосвячених осіб» Іоанна Хрестителя. Спочатку монахи жили в старій вежі розваленої фортеці, але невдовзі був відбудований великий монастир, обнесений високими стінами. Монте-Кассіно став центром навколишньої місцевості, і не тільки центром релігійним. Його високі стіни були в цю бурхливу епоху надійним захистом; і за ними ховалися від меча готів або греків. Ще за життя Бенедикта неподалік виник і другий монастир – Террачіна. У Монте-Кассіно святий написав свій статут, який відграє значну роль в історії західного чернецтва. Тут же він і помер [2, с.56].

Одним із перших чернечих орденів був орден святого Бенедикта, заснований Бенедиктом Нурсійським. «Батько» західного чернецтва проповідував аскетизм та склав статут монастирського життя, що ліг в основу устрою усі чернечих орденів, створених згодом.

Список використаних джерел та літератури

1. Андреев А. Р. Монашеские ордена [Електронний ресурс] / А. Р. Андреев, М. А. Андреев // – Феникс. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: http://royallib.com/read/andreev_aleksandr/monasheskie_ordena.
2. Карсавин Л. П. Монашество в средние века / Л. П. Карсавин. – М.: Высш. шк., 1992. – 156 с.
3. Лубський В. І. Історія релігії. / В. І. Лубський, М. В. Лубська. – Київ: Вид-поліграф. центр "Київський університет", 2004. – 696 с.
4. Мулен Л. Повседневная жизнь средневековых монахов Западной Европы (X—XV вв.) [Електронний ресурс] / Лео Мулен // Молодая

Гвардия. – 2002. – Режим доступу до ресурсу:
http://royallib.com/read/mulen_leo/povsednevnyaya_gizn_srednevekovih_monahov_zapadnoy_evropi_X_XV_vv.html.

Наталія Кондратюк
студентка II курсу історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: д. і. н., проф. Г. М. Стародубець)

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ У ВІЗАНТІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ЗА ПАМ'ЯТКОЮ ПРАВА «ЕКЛОГА»

За всю історію існування і розвитку законодавства Візантії, воно пройшло шлях від «пост класичного» римського права – до «класичного» візантійського. Відповідно зі зміною політичної ситуації та розгортанням іконоборчого руху у VII–VIII століттях, еволюціонував і правовий аспект державної системи. На зміну кодексу Юстиніана прийшов новий збір норм права – Еклога.

«Екологи» - збір правил, який регулював найважливіші аспекти життя населення Візантії. В його основу було покладено християнські норми. Фактично цей документ є одним із перших законодавчих актів, базованих на християнських догматах. Створений імператорами Левом і Констянтином у VIII ст., і, як зазначають історики, багато в чому був удосконаленням кодексу Юстиніана. Зокрема Л. В. Дячук вважає, що «при розробці Еклоги Лев III, на відміну від свого попередника, у побудові кодексу спирався на норми християнства та принципи канонічного права, а також у тексті простежується елементи гуманізму» [1, с.14]

Документ складається з 18 глав. Як пам'ятка правознавства він увібрав у себе низку змін, зокрема: пом'якшення покарання та спрощення норм правозастосування. Особливе місце займає оновлення та вдосконалення норм сімейного права.

Варто зазначити, що сімейні стосунки завжди є одними із найважливіших аспектів життя людини у всі історичні періоди часу. Без сумніву, їх правове обґрунтування відображалось також на суспільному устрої Візантії, тому аналіз досліджуваного документу,

на нашу думку, дозволить нам не тільки визначити характер та особливості сімейно-шлюбних стосунків у державі ромеїв, але й те, яким чином це позначалося на суспільному житті імперії.

У досліджуваному документі, сімейному праву присвячено окремий титул - «Про заручини та розірвання заручин». Відповідно до оновленого зводу правил, заручини, як складова шлюбного процесу, починають відігравати у ньому вагомую роль. Тепер заручини носять договірний характер і розірвання такого договору (усного чи письмового), несе за собою певні санкції. Наприклад, «якщо чоловік без причини відмовляється від весілля, то він втрачає завдаток який виплачує наречений. У разі, якщо наречений відкладає весілля без вагової на то причини, наречена має чекати його два роки і якщо весілля не було – вона може вийти за того чоловіка, за кого вона захоче» [3]. Також у Еклогах чітко зазначається, що «шлюб укладається зі спільної згоди сторін та батьків, а також із набуття певного віку» [3]. Окремо зазначимо, що в документі вказується, що «особи, які не мають батьків і не досягли певного віку, не несуть відповідальності за розірвання заручин, оскільки не розуміли, що робили» [3]. Проте це виключення не стосується тих, кому виповнилося 15 років.

Таким чином заручини були актом у формі, яку встановлював законодавчий документ. і розірвання такого акту було можливе лише з вагомих причин, або мотивів. У такому випадку завдаток служив гарантією укладання шлюбу та каральною санкцією у випадку невиконання.

Також у Титулі III уточнювалася інформація, яка стосувалася питань про посаг нареченої. Зокрема, «чоловік мав право вимагати посаг дружини згідно з письмовою (або усною) угодою через судовий процес, але впродовж 5-ти років. Якщо чоловік не досяг віку 25 років, він не мав права вимагати посаг до моменту досягнення ним відповідного віку» [3]. Політика захисту посагу нареченої поширювалася і на випадок, коли чоловік після його отримання зазнавав фінансових збитків. Також після його смерті ніхто не мав права забирати цей борг, допоки дружина не поверне собі належне.

У другому титулі – «Про процедуру одруження між християнами», йдеться про умови укладення шлюбу. Зокрема, встановлювався відповідний шлюбний вік (у чоловіків з п'ятнадцяти, у жінок – тринадцять). У відповідності з документом, заборонялося вступати у шлюб кровноспорідненим родичам, або хрещеному з

похресницею й - навпаки. Заборона торкалася навіть осіб, які були родичами по другому шлюбі, наприклад, вітчиму з пасербицею і т. п.

Сам процес укладення шлюбу відбувався на підставі письмового договору. Обов'язковою умовою для визнання такого договору законним, слугувала наявність не менше трьох свідків. Окрім іншого, такий документ мав включати в себе фінансовий аспект шлюбних стосунків. Так, визначалося право чоловіка «на посаг нареченої разом з усім майном, яке вони матимуть за все шлюбне життя» [3]. Варто підкреслити, що фінансові права мав не тільки чоловік, але й дружина. Також нормами Еклога встановлювалася частка майна у разі відсутності дітей. Вона залишалася за чоловіком у разі смерті дружини, тоді як решта такого майна могла передаватися спадкоємцям за волею померлої. Важливою складовою цього правового документу є норма, за якою батьки були зобов'язані опікуватися дітьми до досягнення ними повнолітнього віку.

Цікавим видається положення Еклога, в якому зафіксовано, що «у разі, коли людина з якихось причин (наприклад, бідності) не може вступити в офіційно укладений шлюб, то в такому разі договір можна не складати, а зафіксувати згоду в усній формі зі згоди на те священика. В такому разі, коли чоловік захоче вигнати дружину з дому (без законної на те причини), він має відшкодувати їй частину майна – звичайно, ту частину, яка була приданим дружини і четверту частину свого майна» [3].

Документ фіксує захист інтересів неповнолітньої дитини. У разі розлучення батьків, закон зобов'язував подружжя піклуватися про неї. Наявність цієї правової норми свідчить про рівень загального розвитку законодавства, що вказує на неабиякий вплив гуманістичних ідей.

Подібна політика стосується і другого шлюбу. Причому, якщо від попереднього шлюбу чоловік вже має дітей, «то частина майна, яку він може подарувати дружині, не може перевищувати тієї частини, яка належить дитині» [3]. Подібна політика спадкування майна діяла й навпаки. До того ж, було чітко встановлено період, упродовж якого дружина після смерті чоловіка не має права вступати у другий шлюб, інакше вона втрачає спадок від першого чоловіка (це правило стосується і чоловіка). У разі коли жінка вступає у другий шлюб і має дітей від попереднього, вона має знайти їм опікуна, інакше буде зобов'язана відшкодувати належну їм частину майна з попереднього шлюбу, але за рахунок існуючого.

Подібна гендерна рівність пояснювалася волею Бога, який «створив чоловіка і жінку в рівності, дав рівне життя та покарання. Відповідно норми права мають відповідати цій рівності» [3].

Еклоги містять також глави, присвячені умовам розірвання шлюбу. Так, чоловік мав право відмовитися від дружини, «якщо вона зрадила його; якщо вона мала намір завдати йому шкоду, або знала про такий намір і не попередила його; і також, якщо вона прокажена» [3]. Ініціатором розлучення могла бути й жінка. Документом також визначено три таких причини: «якщо чоловік виявився неспроможним до спільного життя зі своєю дружиною впродовж 3-ох років; якщо він мав намір нашкодити дружині, або знав про це і не попередив; якщо він прокажений» [3]. З інших причин шлюб не міг бути розірваний.

Отже, інститут сім'ї займав важливе місце в суспільній та правовій системі Візантії. Основні положення шлюбних правовідносин знайшли своє відображення у важливому документі VIII ст. – Еклога, унікальній пам'ятці історії права у християнській державі. Аналіз його основних положень дає підстави для висновку, що шлюб спирався на гуманістичні ідеї та вперше в історії базувався на нормах християнської моралі.

Список використаних джерел та літератури

1. Дячук Л. В. Попередні умови шлюбу у візантійському праві [Електронний ресурс] / Л. В. Дячук // Часопис Київського університету права. – К: 2011. – №2. – С. 13-16. – Режим доступу: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_2/13.pdf.
2. Достдар Р. М. До питання дослідження візантійської традиції права: інститути шлюбу, сім'ї та спадкування в еклозі VIII ст. [Електронний ресурс] / Р. М. Достдар // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. – К: 2004. – Вип. 22. – С. 590-595. – Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v22/110.pdf>.
3. Еклога: Візантійський законодавчий звід VIII ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/ecloga.htm>
4. Еклога: [Електронний ресурс]. Введення <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Byzanz/VIII/720-740/Ekloga/framepred.htm>
5. Загальна історія держави і права: Загальний розвиток законодавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibliograph.com.ua/istoriya-gosudarstva-i-prava-2/249.htm>

6. Стосунки східних слов'ян із оточуючими народами. Слов'яно-візантійські відносини VI – VII ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://svitstudenta.ucoz.ua/news/stosunki_skhidnikh_slov_jan_iz_otochuju_chimi_narodami_slov_jano_vizantijski_vidnosini_vi_vii_st/2014-03-16-60

7. Осада Константинополя та стосунки з арабами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chrontime.com/bitvy-i-srajeniya/osada-konstantinopolya-674678>.

Юлія Менчинська

студентка II курсу історичного факультету

Житомирського державного університету

імені Івана Франка

(науковий керівник: д. і. н., проф. Г. М. Стародубець)

ФРАНКСЬКА ДЕРЖАВА В УМОВАХ НОРМАНСЬКИХ ЗАВОЙОВНИЦЬКИХ НАБІГІВ

IX – середина XI ст. увійшли в історію Європи під назвою «епоха вікінгів». Це була широка експансія, коли розрізнені військові набіги чи організовані завоювницькі походи конунгів перепліталися з розвитком міжнародної торгівлі, колонізацією і відкриттям нових земель [2, с.291]. Є багато різних причин настільки неочікуваної появи вікінгів на арені світових подій наприкінці VIII століття: 1. Перенаселення початкових ареалів проживання; 2. Формування перших держав у Західній Європі, зокрема, імперії Карла Великого, що сприяло укріпленню та розширенню європейської торгівлі; 3. Технічний прорив у кораблебудуванні у скандинавів, який призвів до появи всім відомих бойових кораблів вікінгів. Це дозволило вікінгам відправитися у досить далекі походи та колонізувати знайдені ними землі [8, с.11].

Перша згадка про вікінгів датується 793 роком від Р. Х. в «Англо-саксонському літописі». В документі описується напад на острівний монастир Ліндісфарн: «З'явилися богомерзкі язичники і грабунком та вбивством осквернили церкву божу в Ліндісфані» [8, с.6]. Згодом кораблі їх флотилії пришвартовувалися до берегів майже усіх європейських держав.

У той час, коли вікінги перебували на вершині своєї могутності, найпотужніша з держав IX ст., імперія Каролінгів, переживала глибоку кризу. Після смерті Людовіка Благочестивого, у 843 р., був підписаний Верденський договір, що розділив Імперію на три нові європейські держави [4, 39 с.].

Імперія франків виявилась абсолютно не готовою дати відсіч серйозному ворогові. У неї не було ні постійної армії, ні флоту, ні міцних фортифікаційних споруд, ні фінансів, ні навіть підтримки зі сторони народу. В роздробленій імперії правлячий клас повністю погруз у внутрішніх конфліктах та втратив можливість попереджувати великі зовнішньополітичні проблеми. Фактично довгий час серце імперії залишалось незахищеним: звідси і катастрофи, причиною яких стали вікінги [5, с.141].

Нормани декілька разів здійснювали набіги на Париж. Вперше вони підійшли до нього 28 березня 845 р. на чолі з Рагнаром Лодброком. Вони застали передмістя пустим. Кілька днів вони грабували та палили і залишили місто тільки після того, як Карл Лисий виплатив їм 7 тис. фунтів срібла [7, с.34].

Із заходу вторгнення норманів у Францію були безперервними. Після смерті Карла Лисого (877 р.), протягом наступних 11 років у Франції змінилось 11 правителів, в постійній міжусобній боротьбі, що супроводжувалася постійними вторгненнями вікінгів [4, с.48].

Нормани сприймали Париж, як важливий стратегічний пункт, який давав доступ по Сені та Марні до всіх земель, які вікінги хотіли розграбувати, у тому числі – й до Бургундії. Сучасники вважали, що Париж своїм спротивом норманам врятував королівство, адже, якби місто впало, Франкське королівство загинуло б. До того ж Париж був досить багато населеним містом та багатим завдяки торгівлі: «Всякий, хто заздрить скарбам франків, звертає свій погляд до нього», – пише Аббон [1].

Четвертий раз облога міста тривала протягом 10 місяців (885-886 рр.). Саме ці події 885-886 рр. описує очевидець облоги Парижа, монах-бенедиктинець з паризького абатства Сен-Жермен-де-Пре Аббон. Цю облогу стала важливим чинником легітимізації королівської влади нової династії Капетингів, оскільки їх родич Одо (Ед) відігравав головну роль в процесі оборони міста[1].

На початку монах-бенедиктинець звеличує прекрасне місто Париж, називаючи його «Лутеція» (так називали поселення, яке було попередником Парижа). Автор описує численність норманського

війська, можливо з деяким перебільшенням: «поверхня глибоких вод Сени до того покрита ними, що її хвилі зникли під їхніми кораблями...». На відстані двох французьких миль Сена була вкрита кораблями вікінгів; кораблів цих було до семисот, а число норманів – до 40 тис[1].

В останніх числах листопада 885 року норманський флот став на одній висоті з Парижем. Париж в той час обмежувався островом річки Сени; обидва передмістя знаходились одне – на правому, інше – на лівому березі річки.

На захисті міста стали Одо, граф Парижський і Гозлін, єпископ паризький. Норманським військом командував Сігфрід, з титулом короля, але без королівства. Норманські воїни підпорядковувались військовому порядку та у всьому слухались верховного вождя, знаючи, що це головна умова перемоги.

Сігфрід вів переговори з єпископом Гозліном, домагаючись вільного проїзду в верхні межі королівства, й обіцяв не робити ніякого зла місту. Єпископ відмовився прийняти вимоги нормана і відповів: «Це місто вручене нашій охороні імператором Карлом ... Він віддав нам Лутецію не для того, аби вона спричинила загибель всьому королівству, а щоб врятувала його та забезпечила йому безпеку...»[1]. Роздратовані відмовою єпископа, нормани вирішили взяти місто силою. Впродовж двох наступних днів вони пробували атакувати місто, проте безуспішно.

Найбільше з усіх оборонців Парижа автор вирізняє двох, що «перевершували своєю мужністю інших: один граф, а інший абат». Спочатку автор звертає увагу на графа Одо, на його силу, мужність та патріотизм говорячи, що «...переможний Одо, що не зазнав поразки ні в одній битві, надихає своїх та підтримує їх виснажені сили; він ходить безперестанку по вежі та вражає ворога». Потім він зазначає, що «суперником в хоробрості» графа виступає його сподвижник абат Ебль: «Він одним ударом списа нанизав разом сім данів...»[1].

На початку жовтня прибув імператор з багаточисленним військом. Але, оскільки норманське військо значно перевищувало франкське, імператор, наляканий попередніми невдачами, не наважився вступати в бій з норманами, а вступив у переговори і заплатив 700 фунтів, за що вони обіцяли зняти облогу з міста. Так завершилась десятимісячна облога Парижа[6, с. 37-41].

Отже, безпосереднє сусідство з норманами складало для Франкської держави перманентну небезпеку. Не маючи змоги чинити загарбникам збройний опір, король часто погоджувався на грошову виплату данам. Окремі феодали змушені були самотужки захищати свої володіння.

Париж вистояв завдяки потужним фортифікаційним спорудам та хоробрості захисників міста. Саме вони перешкоджали норманам взяти місто. Допоки Франкська держава залишалася у стані роздробленості, вона потерпала від норманських нападів.

Список використаних джерел та літератури

1. Аббон. О войне города Парижа с норманами [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus17/Abbon/text1.phtml>.
2. Балух В. О., Коцур В. П. Історія середніх віків: У 2-х т. – Т.1 Раннє Середньвіччя: курс лекцій. – Чернівці: ТОВ «Видавництво «Наші книги»», 2010. – 496 с.
3. Викинги: Набеги с севера / Пер. с англ. Л. Флорентьева. – М.: ТЕРРА, 1996. – 168с. – (Энциклопедия «Исчезнувшие цивилизации»).
4. Лебедев Г. С. Эпоха викингов в Северной Европе и на Руси. – СПб.: Евразия, 2005. – 640 с.
5. Мюссе Л. Варварские нашествия на Западную Европу: волна вторая / Л. Мюссе; пер. с фр. А. П. Саниной. – СПб.: Евразия, 2006. – 337 с.
6. Стриннгольм А. М. Походы викингов / А. М. Стриннгольм; Пер. А. Шемякина, К. Фриша. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 736 с.
7. Фавр Э. Эд, граф парижский и король Франции (882-898) [Електронний ресурс] / режим доступа: <http://www.rulit.me/books/ed-graf-parizhskij-i-korol-francii-882-898-read-458303-1.html>.
8. Шартран Р., Дюрам К., Харрисон М., Хит И. Викинги. Мореплаватели, пираты и воины / Р. Шартран, К. Дюрам, М. Харрисон, И. Хит. Предисл. Магнуса Магнуссона; [пер. с англ. А. Колина]. – М.: Эскмо, 2008. – 192с.: ил. – (Военная история человечества).

Юлія Ганько
студентка II курсу історичного факультету
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
(науковий керівник: д. і. н., проф. **Г. М. Стародубець**)

ТРУБАДУРНА ПОЕЗІЯ ФРАНЦІЇ

Поезія трубадурів склалася в XI–XIII століттях. Перші трубадури-поети -рицарі з'явилися у Провансі [2, с 86]. Цей південний район Франції був фактично незалежний від короля і завдяки своєму вигідному розташуванню, самоврядуванню і багатим сусідам, став одним з найрозвиненіших регіонів у середньовічній Європі.

Культурний розвиток Французької держави розвивався під впливом різних чинників. Контакти французів з арабізованою Іспанією та країнами Близького Сходу (як наслідок хрестових походів) сприяли розширенню світогляду європейців, знайомили їх із культурою арабських країн, з досягненнями їхньої науки, філософії, поезії [3, с. 169]. В XI-XIII століттях у Західній Європі розвивалася течія, що одержала назву «лицарської культури». Найчастіше, у повсякденному житті, її розглядають як течію, де панує культ жінки, Прекрасної Дами. Але це не зовсім так. Насправді, це було набагато ширше культурне явище, що зіграло величезну роль у духовному житті середньовічної Європи й у подальшій історії [4, с 98].

Про трубадурів писали в основному монахи різних монастирів Європи. Одним з важливих історичних джерел, які збереглося до сьогодення, є збірник, укладений монахом Жан де Нострадамом (брат Мишеля Нострадамуса) для французької королеви, у якому зібрана інформація про найбільш відомих трубадурів того часу [1]. Перед автором ставилося завдання показати древність окремих родів Франції. Але для нас воно має велику цінність, оскільки у ньому зібрано життєпис найвідоміших трубадурів тогочасної Європи.

Як ми вже зазначали, трубадурна поезія формується саме у Провансі і саме тут склався куртуазно-лицарський ідеал. З'являється куртуазна література, провідним образом якої стає мандрівний лицар. Шукаючи подвигів та слави в ім'я своєї Чарівної Дами, він блукає країнами Європи та Сходу і вмирає з її іменем на вустах [3, с195]. Провансальські поети займали різне суспільне положення: серед них

були і королі, і знатні феодалі, але у своїй більшості це звичайні рицарі, які наймалися на службу. Авторитет трубадура визначався не його соціальним походженням, а мірою таланту. Всі образи в поезії трубадурів позначені рисами традиційності: вона - знатна благородна та заміжня жінка, він - відданий їй серцем васал.

Одним із перших трубадурів був герцог Аквітанії Гільом IX його вважають родоначальником не тільки провансальської, а й європейської поезії [2, с 86].

У ліриці трубадурів відображено різні стани розвитку почуттів. Спочатку закоханий лицар — сором'язливий і боязкий; Дама — гордовита й холодна. Потім за вірне служіння і чудові пісні вона дарує лицарю знаки своєї уваги — перстень, тощо. Трубадури розрізняли високе і низьке кохання. Високе вони зберігали в серці як священний скарб, низькому ж не надавали значення. Один із трубадурів стверджував, що справжнє - високе - кохання не може бути розділеним [3, с.200]. У куртуазній поезії проявляли себе також і жінки. Наприклад, Марія Шампанська, яка у своїх віршах заявляє про свої права на рівність з чоловіками [2, с. 86].

Лицар носив кольори дами серця та її герб. Цим гербом дуже часто служив пояс, шматок одягу або стрічка, які лицар прикріплював на свій щит чи спис. Чим більше був пошкоджений цей символ у битвах, тим більше слави і честі було його представниці. Любов лицаря носила платонічний характер, далі поцілунка мрія середньовічного шанувальника не просуvalася. Часто поети бачили свою Даму серця у снах-видіннях, вкривали поцілунками її тіло [3, с. 201].

Трубадури писали вірші не лише про кохання (канцони), але й оспівували військове життя лицаря, вихваляли його хоробрість, змальовували картини бою, опоетизували військові експедиції до далеких заморських країн. Відомі пісні трубадура Бертрана де Борна (близько 1140-1215 рр.), який оспівував намети, списи, шоломи лицарів, військо яких під звуки сурми йде в бій, залишаючи після себе могили.

Середньовічні поети створили не тільки надзвичайну культуру, а й своєрідну культуру кохання. Поезія стає володаркою європейської славетності та нею захоплюється вся Європа. Трубадури займали важливе значення в культурі Франції [2, с. 86]. Завдяки їх творам, які збереглися до сьогодні, ми можемо дізнатися про життя та світогляд тогочасного суспільства. Лицарській

культури, мабуть, уперше в середньовічній історії, ми зобов'язані тому факту, що жінка була піднята на майже недосяжну висоту.

Зазвичай, лицарську культуру вважають явищем суґубо світським. Насправді, вона була глибоко просочена релігійними ідеями і сама на них впливала. Треба розуміти, що релігія була не однією зі сторін середньовічного життя, а просочувала це життя. Тут була повна нерозривність. Джерела лицарської культури треба шукати в 3 явищах: по-перше, у хрестових походах кінця XI-XII століть, по-друге – у рості освіченості й освіти західноєвропейського суспільства, у тому числі й жінок, що вплинуло на зміну ролі жінок і ставлення до них [6, с.1-2].

Отже, трубадурна поезія в Франції мала велике значення не тільки у самій країні, а й у всій Західній Європі. Зокрема послідовниками трубадурів були німецькі мінезингери (з німецької «співці кохання»). У XIII ст. починається занепад провансальської поезії, який прискорюється з нападом на багатий Прованс північних французьких баронів. Двадцятилітня війна зруйнувала Прованс і спричинила втечу трубадурів до Італії, Іспанії, Німеччини. Їхня творчість поширюється в цих країнах. Особливо значним був вплив трубадурів на італійську культуру, зокрема на Данте і Петрарку. А з лірикою Петрарки – на європейську поезію загалом. Тобто їх поезія стала зразком якій допоміг іншим країнам розвинути власну місцеву поезію. Раніше всього лірика трубадурів вплинула на північнофранцузьку поезію. У поширенні провансальських куртуазних ідей у Франції більшу роль зіграли, крім звичайного культурного обміну між північчю й півднем, зустрічі між французькими й провансальськими лицарями й жонглерами під час хрестових походів, а також шлюбні зв'язки між північними й південними сеньйорами. На сьогодні відомо близько 500 імен лицарів-поетів, а кількість пісень, складених ними, наближається до 2,5 тисяч. Вони відіграють в історії величезне значення, тому що вони творили культуру, піднесли суспільне становище жінки, оспівували її красу та здійснювали героїчні вчинки, займалися просвітницькою діяльністю. У своїх піснях вони прославляли рицарів та розповідали про їх життя у вічних мандрах.

Список використаних джерел та літератури

1. Жан Де Нострадам. Жизнеописания древних и наиславнейших провансальских пиитов, во времена графов прованских процветших

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/France/XIII/Zizneop_Trubadur/rametext1.htm.

2. Балух В. О., Коцур В. П. Історія середніх віків: У 2-х т. – Т.1. Раннє Середньовіччя: курс лекцій. – Чернівці: ТОВ «Видавництво «Наші книги»», 2010. – 496 с.
3. Півнюк Н. О., Чепурко О. М., Маленька Т. Ф. Зарубіжна література 8 клас/ Н. О. Півнюк, О. М. Чепурко, Т. Ф. Маленька. – К.: Освіта, 2008. – 387 с.
4. Артамонов С.Д. Литература средних веков / С. Д. Артамонов. – М.: «Просвещение», 1992. – 240 с.
5. Алексеев М. П., Жирмунский В. М., Мокульский С. С., Смирнов А. А. История зарубежной литературы. Средние века и Возрождение / М. П. Алексеев, В. М. Жирмунский, С. С. Мокульский. – М.: Высш. школа, 1978. – 527 с.

Анна Козел
студентка IV курсу історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: ст. викл. **М. В. Хададова**)

ОЗБРОЄННЯ ТУРЕЦЬКОЇ АРМІЇ В XV – XVII СТ.

Вивчення турецького озброєння XV–XVII ст. є цікавою та актуальною темою і дає можливість прослідкувати процес вдосконалення та зміни одних видів зброї іншими, запозичення або створення нових видів зброї, що стало вимогою часу.

В українській історіографії специфіці турецького озброєння та комплектуванню османського війська приділяється не значний відсоток праць. Проте в російській історіографії видаються праці, які присвячені як окремим видам турецького озброєння, так і узагальненні праці, які охоплюють не лише османське озброєння, а й комплектування турецького війська. Однією з найбільш ґрунтовних праць з даного питання Е. Аствацатуря «Турецька зброя». В європейській історіографії дана проблематика органічно вплетена у загальні праці про розвиток зброї та зброярства

В XV–XVI ст. в озброєнні османського воїна провідне місце займали холодна та метальна зброя. Лук і стріли є найдавнішою зброєю тюркських племен. Вони використовувалися як для війни, так і для полювання. До середини XV століття луками була озброєна вся турецька армія, піхота та кавалерія. В яничарському корпусі існувала спеціальна рота зенберекджи, де навчали стрільбі з луку [3].

Для виробництва луків використовували деревину клена, берези, ясеня. Для отримання потрібної кривизни «плечі» лука зв'язували та обпалювали, попередньо піддаючи тривалому процесу висихання. Стріли складалися з наконечника, древка, оперення. Наконечники виготовлялися з сталі чи заліза. Стріли для лука робилися досить довгими – 75–80 см.

Прицільна стрільба з лука була можлива на відстанні 150 м. Хороший лучник за хвилину міг випустити до 12 стріл. Дальність польоту стріли складала 400–550 м [4, с.36–43].

Лук вміщувався у спеціальний футляр, виготовлений з шкіри та всіляко прикрашений. Стріли розміщували, також в спеціальному шкіряному футлярі – колчан, який вміщував 20–30 стріл. Весь комплект називався «саадак».

Найпоширенішими видами холодної зброї в були шаблі різних типів. Вони отримали поширення серед кочових племен, в тому числі сельджуцьких IX – X століттях, а від них її успадкували турки.

Шаблею в Османській імперії були озброєні феодали–ленники, регулярна кавалерія, і регулярна піхота – яничари.

Шаблі за класифікацією належать до рубляче–колючої холодної зброї з клинком вигнутої форми. Марсілії, у своїй праці «Військове становище Османської імперії», виділив п'ять типів шабел, якими була озброєна османська армія.

Шабля «кліч» або «килич» – клинок шаблі вигнутий не сильно, має середню ширину (3 см) і товщину (0,5 см), обух не виступає. Головною ознакою, яка вирізняє шаблі даного типу від інших є її рукоятка у формі орлиної голови [5].

Шабля «гаддаре» – має широкий клинок (5–5,5 см), незначної кривизни, досить тонкий. Довжина клинка 60–70 см.

Шабля «аджем–клих» (перська) поширеною була в XVII ст. Вона мала неширокий клинок (3,5 см), сильно вигнутий. Рукоятка була типовою для перських шабел XVII ст. формою – вузький черен. Виготовлялися вони ймовірно в Османській імперії, на це вказує хрестовина виготовлена зі срібла, а не із заліза як прийнято в Ірані.

Наприкінці XVII ст. в Османську імперію приходить новий тип перських шабелів – «шемшир», який набуває турецьких рис. Клинок, за зразком іранського, робили масивним з гладкою поверхністю, але вигин був менш плавним і являв собою частину кола. Ширина клика у п'яти складала 2,4–3,4 см, а довжина 79–81 см. Клинки прикрашалися золотими зарубками [5].

Шаблі типу «шемшир» та «килич» мають небагато надписів, більше прикрашені орнаментом.

Різновидом шаблі «шемшир» є «атем–килич» – вогняна шабля, хвилястий клинок нагадував язики полум'я. Зазубрини існували різної форми та частоти. Вони полегшували проникнення шаблі у вражений предмет, але робили клинок неміцним. Зазубрини розмішувалися зі сторони леза та обуху, а їх частота збільшувалася з наближенням до вістря.

У XVII ст. найпоширенішим видом холодної зброї стає ятаган. Це пов'язано з яничарами, які вірно служили султанові і натомість мали масу привілеїв. У вільний від несення служби час вони жили в своє задоволення, не втрачаючи нагоди вразити оточуючих своєю силою. Нерідко це призводило до сутичок на вулицях міст. Адже за шаблю яничари хапалися не роздумуючи, а впоратися з ними міська сторожа була невисилі. Турецькі султани всерйоз занепокоїлися тим, що коли–небудь така вулична бійка переросте в повстання. Щоб утихомирити своїх вірних слуг, в XVI ст. вони заборонили яничарам носити шаблі в мирний час. Тепер, гуляючи по місту, яничар міг мати лише поясний ніж і пістолет.

Яничари султанському наказом підкорилися без особливого захоплення і незабаром знайшли спосіб обійти його. Їх поясні ножі поступово стали збільшуватися в розмірах, потім стали мати подвійний вигин і, нарешті, стали повноцінним зброєю, за яким закріпилася назва «ятаган». Ним можна було битися, застосовувати для роботи по господарству [3].

Класичний ятаган мав довжину від 50 до 80 сантиметрів (клинок – близько 65 сантиметрів), від 2,5 до 3,5 см в ширину і важив приблизно 800 грамів.

Поверхність клинків шабелів та ятаганів прикрашувалася рослинним чи геометричним орнаментом, а рукоятка – дорогоцінним камінням.

У XVI–XVIII ст. арсенал озброєння турецького воєна значно розширюються та видозмінюється.

Ці зміни пов'язані з винайденням вогнепальної зброї в Європі. З XVI ст. бере початок історія турецької вогнепальної зброї. Саме в цей період розпочалося переозброєння елітної гвардії султана – яничарського корпусу. В Османську імперію вогнепальна зброя прийшла з Європи і стала заміною лукам, які уже у XVII столітті майже повністю зникають з яничарського озброєння.

Турецький термін для позначення вогнепальної зброї, який часто зустрічається в джерелах – «тюфенк». Спочатку він позначав: видувну трубу для полювання на пташок, дещо пізніше даним терміном позначався пристрій для метання запальної суміші.

Спочатку поширеною була вогнепальна зброя, яка мала фітільний замок. Всю турецьку фітільну зброю можна поділити на дві групи, в основу такого поділу покладено форму ствола.

До першої групи можна віднести зброю зі стволами «змійна голова» – рот тварини відкритий, видно її довгі гострі зуби, які нанесенні гравіюванням по дульній частині ствола, яка виступає з рота. Очі накладні, на верхній губі розміщені одна чи дві паралельні лінії – мушка. Шия тварини інколи оформлена лініями «ялинка», інколи «перерита». Довжинна зброї 100–128 см, калібр від 12 до 16,8 мм.

Другу групу складають рушниці з масивним стволом великого калібру.

Марсильї так описує зброю XVII ст.: «Озброєння турецького воєнна складається з фітільної зброї. Це мушкети досить важкі, пуля його вагою від 6, 9, 12, 15 навіть 25 драхм» [1, с. 204–212].

Дана зброя має масивний ствол, великого калібру – 17–23 мм. Довжинна її коливається від невеликих 65–85 см до 112 см.

З кінця XVII ст. невід'ємною частиною озброєння турецького воєнна стає – крем'яна рушниця.

Марсильї подає такий опис крем'яної зброї: «Зброя дещо схожа на іспанську. Зброя дуже важка щоб брати її в похід і стріляти з неї без допомоги. Але турки її носять. Я сам бачив як вони влучно потрапляли в ціль, зробивши крок правою ногою щоб уникнути віддачі. Більшість такої зброї прикрашена сріблом і коштовним камінням» [1, с. 213–218].

Відмінною рисою турецького крем'яного замка є його компактність, краща ніж в європейського прототипа. На зовнішній стороні замкової пластини розміщені такі елементи: бойова пружина, курок, кресало. Турецька зброя мала не лише воєнне

призначення, а й була свідченням статусу його власника. Тому в переважній більшості випадків виготовлялася на замовлення і прикрашалася різноманітним орнаментом, дорогоцінним камінням.

Отже, арсенал озброєння турецького воїна у XV – XVII ст. був різноманітним, починаючи від примітивного луку зі стрілами і закінчуючи високоякісними для тієї епохи зразками вогнепальної зброї.

Список використаних джерел та літератури

1. Аствацатурян Э. Г. Турецкое оружие / Э. Г. Аствацатурян. – СПб: Атлант, 2002. – 336 с.
2. Иванов К. Ятаган: Коварный клинок [Електронний ресурс] / К. Иванов // Военная история. – июнь 2015, – Режим доступа до ресурсу: http://www.20art.ru/articles/p2_articleid/394.
3. Русланка В. Оружие Турции с XVII по XVIII век [Електронний ресурс] / В. Русланка. – 2009. – Режим доступа до ресурсу: <http://ruslanka.ru/hist/turk/sably.php>.
4. Пейн–Голлуэн Р. Книга арбалетов / Р. Пейн–Голлуэн. – Москва: ЗАО Центрполиграф, 2005. – 415 с.
5. Прокопович А. Наследие янычар. Холодное оружие [Електронний ресурс] / А. Прокопович. – 2010. – Режим доступа до ресурсу: http://pro-kop.ru/articles/book_str_15.php.

Марія Ястреб

студентка IV курсу історичного факультету
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
(науковий керівник: ст. викл. **М. В. Хададова**)

ВІЙСЬКОВА ІЄРАРХІЯ ЯНИЧАРСЬКОГО КОРПУСУ XV – XVII ст.

Історія становлення Османської імперії тісно пов'язана з розвитком воєнної організації турків-османів, однією зі складових якої був яничарський корпус. Він тривалий час не мав собі рівних у світі та забезпечив найголовніші територіальні здобутки османів у межах трьох континентів (Балканської Європи, Північної Африки та Центральної Азії). Але яким же чином турецькі султани змогли так

вдало організаційно оформити корпус та виділити керівні частини в ньому, щоб отримати цілком злагоджений механізм, кожна деталь якого чітко знає, за що відповідає, по сьогоднішній день викликає інтерес у дослідників та зумовлює актуальність даної теми.

Мета нашого дослідження – вивчення військової ієрархії яничарського корпусу Османської імперії в період його найвищого піднесення (XV – XVII ст.)

Значний внесок у дослідженні яничарського корпусу належить І. Петросян [3], яка у своїх працях, на основі аналізу першоджерел, подає інформацію про основні військові чини в яничарському корпусі та їх повноваження. Висвітленням цієї проблеми займалися також російські дослідники Д. Николле, Г. Клейман [2], В. Савицький [4] та українські – Т. Чухліб, [7], І. Срібняк [5, 6]. Вказані науковці подають нам великий масив фактичного матеріалу, так і аналіз та власні погляди на військову організацію корпусу.

Яничарський корпус створювався, як опора центральної влади і її силовий аргумент. Процес мобілізації військових, їх навчання та вишкіл, робили військових корпусу не тільки сильними на полі бою, а й боротьбі з політичними противниками султана, що дало змогу їм долучитися до політичного життя в державі. Відразу після створення корпусу в Османській імперії постало питання про його впорядкування, організаційну структуру та виділення керівних осередків у ньому.

Всі яничари входили до складу одного корпусу (оджака), який поділявся на три великі підрозділи – джемаат (або орта яябаши), бьолюк секбан і бьолюк аги. Коли яничарський корпус нараховував лише 1000 чол., він поділявся на сотні на чолі з яя-баши, дещо пізніше ці сотні отримали назву орта, їх кількість досягла 101 (вони вже мали різну чисельність). Чисельність корпусу яничарів змінювалась в часі, маючи спочатку виразну динаміку до зростання: якщо в 1514 р. у дефтерах фігурувало 10156 яничарів, а у 1609 р. сягнула 37627 осіб. Ще через сімдесят років у складі яничарського корпусу нараховувалось 55222 чол., проте через військові невдачі у протистоянні зі Священною лігою в 1683-1699 рр. і величезний бюджетний дефіцит османський уряд був змушений вжити заходів для скорочення кількості яничарів [2, с. 11-12].

Яничарський корпус мав досить складну і розгалужену систему військової ієрархії. Основна ієрархія вищих офіцерів яничарського корпусу виглядала так: вищий чин – ага яничар, за ним

– секбанбаші, кул кетхудаси, загарджібаші, мухзир ага, башбелюкбаші. З часом, ця ієрархія була порушена: наприклад, кул кетхудаси, іноді, підвищувались відразу до аги яничар.

Ага яничар був вищий за званням офіцера в корпусі яничар. До 1451 він призначався з яничарських командирів, до кінця правління Баязида II – із секбанбаші (командир секбанів), а з XVIIIст. агою яничар іноді міг стати кетхуда корпусу. До 1493 султан особисто призначав і звільняв з посту агу яничар, а потім це право перейшло до великих візирів. Спочатку, ага яничар відправлявся в похід разом із султаном. Після Селіма II султани вже не приймали особистої участі у військових експедиціях, їх очолювали великі візири в ранзі головнокомандуючих, а тому з 1593 р. аги яничар супроводжували в походах великих візирів [4, с.6].

До повноважень аги яничар належало, також, призначення у корпусі на офіцерські посади та на посади комендантів фортець, крім того йому як коменданту Стамбулу була доручена поліцейська охорона османської столиці. Під час своїх виїздів до міста мав право затримувати порушників громадського порядку та карати їх, якщо вони не були яничарами (яничарів ага відправляв до їх власної ода, офіцери якої й мали визначити для них міру покарання). У безпосередньою підпорядкування аги було 61 яничарських бьолюків, вояки яких використовувались для забезпечення громадського порядку в столиці.

Згідно зводу законів Фатіха, ага яничар отримував за службу 450 акче в день, пізніше, ця сума збільшилась до 500. Окрім цього, йому в утримання передався військовий лен, а також раз на три роки він отримував коня зі стайні султана [1]. Для вирішення справ корпусу і розбору позовів ага збирав раду під назвою – ага Діван. В похід ага відправлявся з двома бунчуками, знаком його влади і під білим прапором.

Нижче за рангом аги яничар знаходився секбанбаші – це командир секбанів, які до середини XVст. існували окремо від корпусу яничар, а в 1451р. за наказом Мехмеда Фатіха були введені до його складу. З цього часу і до кінця правління Баязида II ага яничар призначався із секбанбаші. До кінця XVI ст. секбанбаші при підвищенні відправлялись на службу в округи (санджаки) і ставали санджак беями – правителями округу і військових сил в ньому. В корпусі він був другим за званням після аги і тому носив особливий тюрбан –мюджеввезе. Якщо ага був в поході, за всі справи в корпусі

відповідав секбанбаші, він проводив засідання ради – Дівана аги. Окрім цього, вирішував питання безпеки, які входили в обов'язки аги. Він отримував за службу 70-80 акчів в день. З XVIII ст.. секбанбаші втрачають своє значення. На посаду аги яничар починають призначати кет худа, або осіб зі сторони [1] .

Третій вищий офіцерський чин в корпусі яничар належав яничарському кетхуді. Кетхуда, на відміну від аги яничар та секбанбаші, мав більш тісні стосунки з рядовими яничарами. Він також особисто відповідав за стан справ в корпусі перед сутаном. В дні зібрань Ага Дівану бажаючі побачитись з агою яничар добивались цього за посередництва кетхуди. Кетхуда був постійним членом ради і усвідомлений про стан всіх справ в корпусі. Через тісні стосунки кетхуди з яничарами існувала загроза, що він може підбурювати їх на будь-які виступи. В обов'язки кетхуди входила розстановка яничар на бойових позиціях при участі у битвах. За службу кет худа при Сулеймані Кануні отримував 35 акчів в день, а в XVII ст.. воно виросло до 40 акчів [1]. Окрім цього, він мав дохід від командування поліцейськими силами в Стамбулі і за його межами. Також, через кетхуду здійснювалися виконання покарань старших офіцерських чинів в корпусі. Переходячи на іншу службу кет худа отримував пен з доходом 45 тисяч акчів і так само , як ага і секбанбаші – раз на три роки коня з султанської стайні[5, с. 79-80].

Окрім вище згаданих старших командирів в кожній орті були й інші офіцери: башодабаші, ода кетхудаси, векільхарч, башески. Найвищим із них був башодабаші. Він мав право виносити покарання яничарам, що вчинили злочин. Одабаші був офіцером, який відповідав за порядок і дисципліну. Векільхарч – відповідав за постачання продуктів, щоденно закуповуючи їх на зібранні для цього в його підрозділі гроші. За приготування їжі для в підрозділі відповідав уста. Всі проблеми в орті обговорювались і вирішувались на зборах, що проходили «навколо котлів». Вислів «Перевернути котел», означав початок яничарського бунту [3, с.107, 109].

Простий солдат (нефер або йолдаші) міг мати одине з трьох звань: ешкінджі («боєць»; нижче звання), амеліманда («ветеран», солдат, який довів свою мужність) і отурак («пенсіонер»; той, що вже не брав участі у військових компаніях). Звання отурака було найвищим серед рядових солдат і давало право займатися торгівлею [6, с.13].

Отже, військова яничарів являє собою досить складну і розгалужену структуру, але не дивлячись на всю її складність, вона становить єдиний, добре злагоджений механізм, кожна «деталь» якого чітко знає за що відповідає і якісно виконує свої обов'язки. Вона відображає той вплив, який справили на формування корпусу ахи, фітьян та інші дєрвішські ордени.

Список використаних джерел та літератури

1. «Канун наме» Мехмеда II Фатиха о военной – административной и гражданской бюрократии Османской империи в XV в./ Р.И. Керим – Заде.// Османская империи. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу<http://docs/686/index-10502-1.htm>
2. Николле Д. Янычары / Д. Николле ; Пер. с англ. А.В. Красулиной ; Худож. К. Хок. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2004. – 71 с.
3. Петросян Ю. А. Османская империя : могущество и гибель. Исторические очерки. – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990. – 280 с.
4. Савицкий В. Корпус янычар. Образование, организация, комплектование и командный состав в XIV – XVI вв. // Цейхгауз. – М., 1999. - №9
5. Срібняк І. В. Військо капикулу в Османській імперії: особливості формування, організаційна структура, номенклатура офіцерських посад / Срібняк В. І. // Сіверянський літопис. – 2005. – С. 77-85.
6. Срібняк І.В. Військова організація турків-османів (XIV–XVI ст.). — К., 2010. – 15 с.
7. Чухліб Т. Козаки та яничари. Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500 – 1700 років. – К., 2010. – С. 67–76.

Катерина Коваленко
студентка IV курсу історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. і. н., доц. **Л. В. Гуцало**)

ЗАРОДЖЕННЯ БАСКСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ

Сьогодні одним з етносів, який зміг зберегти свою унікальність на теренах Західної Європи, є баски – народ, який на сьогодні проживає на території Іспанії та Франції. Їх історія оповита численними загадками та міфами, що ще більше привертає увагу істориків до дослідження їхньої проблематики.

З XIII ст. у басків існував особливий режим політико-адміністративного управління, який пов'язаний з поняттям «фуерос» – королівські акти, які надавали провінціям та містам особливі права, гарантії або привілеї [3, с.27]. Такі особливі права в самоврядуванні баски фактично зберігали до середини XIX ст., але поступово почався наступ на їх права, що і спровокувало зародження націоналістичних ідей серед басків.

Проблема суті та еволюції баскського націоналізму залишається на сьогодні малодослідженою. Особливо це стосується українських досліджень. Тут ця проблематика розглядалася опосередковано і побіжно лише на рівні публіцистичних статей та оглядів. Поліщук К. В. [5] дослідив теоретичні основи та особливості розвитку баскського націоналізму як політичного феномену та його впливу на еволюцію конфлікту в Країні Басків. Доволі цікавими є напрацювання Тимощука О. О. [8], який дослідив історичні традиції самоврядування в Країні Басків та проаналізував боротьбу басків за автономію в першій половині XX ст. В зарубіжних дослідженнях дана тематика представлена ширше. Ґрунтовний аналіз причин виникнення баскського націоналізму представлений в праці Ландабасо Ангуло А. І. [4], який висвітлює історичні причини зародження феномену націоналізму в басків. Проблемою баскського національного руху також займалися такі науковці як Аникеева Н. Е. [1, 2], Чечкін Д. А. [10], Хенкін С. М. [9] та інші.

Метою статті є аналіз особливостей формування баскського національного руху та визначення його впливу на подальший розвиток Країни Басків.

У XIX ст. посилюється насильницька іспанізація національних регіонів країни, в тому числі і баскських земель. Це стає однією з причин участі басків в Карлістських війнах, які проходили в результаті династичної боротьби за престол після смерті Фердинанда VII між двома гілками іспанських Бурбонів – карлістами та лібералами [3, с.95]. Відмітимо, що населення баскського регіону підтримувало карлістів, адже вони сподівалися, що в разі їх перемоги будуть збережені все фєральні права. Підтримку карлісти, як правило мали серед сільського населення [4, с.39]. В загальному, XIX ст. ознаменувався стрімким розвитком капіталістичної систему суспільства. Баски в свою чергу виступали за свої фуерос, що по суті, було пережитком фєодальних порядків і в той же час були гарантією існування баскського народу. Тобто, рух за захист фуерос став початком національного руху, але разом з цим, і частиною руху за старі порядки в Іспанії.

Так як карлісти програли, центральна влада з 1839 р. починає наступ на автономність баскських територій. Після закінчення II Карлістської війни Країна басків остаточно втратила в 1876 р. всі свої свободи, що говорить про остаточно ліквідацію фуерос [1, с.2]. З цього часу баскські землі стають частиною єдиної адміністративно-юридичної системи Іспанії.

Подібне становище не задовольняло значну частину баскського населення. Тому це призводить до активізації поширення національних ідей серед жителів Країни Басків. Важливу роль в цих процесах відіграв Сабіно Арана (1865-1903), якого вважають батьком баскського націоналізму.

Сабіно Арана народився в 1865 р. в сім'ї судновласника в передмісті Більбао. Його тато був прихильником карлістів, надівав їм фінансову підтримку у війні, тому їх поразка і відміна фєральних прав (його батько та інші члени родини членами Генеральної Хунти) вплинули на його фінансове становище та здоров'я, внаслідок чого він помирає 1883 р. Ці події неабияк вплинули на майбутнє формування світогляду чоловіка. Знаменною для нього також стала розмова з його старшим братом Луїсом, який висунув тезу про те, що баски – не іспанці. Це наштовхнуло Сабіна на роздуми про те, хто ж є дійсно баски [6].

Згодом він починає займатися дослідженням еускара, працюючи над книгою «Елементарна граматика біскайської еускара». В результаті вивчення давнього права Біскайї та біскайської історії у

світ виходить брошура «Біскайя в боротьбі за незалежність», де він представив чотири битви басків за свою «незалежність», але думки більшості історики сходяться на тому, що ці битви були інтерпретацією легенд або банальною вигадкою автора [6]. Але, маємо відзначити, що публікація викликала інтерес в певних колах і сприяла об'єднаю навколо Сабіно однодумців.

У 1894 р. разом з братом Сабіно створює культурне товариство Euskeldun Batzokija, на церемонії якого вони представили майбутній прапор (за основу взято британський прапор, червоне полотно – баскський народ, зелений хрест – дуб Герніка, Білий хрест – християнська чистота) та символ Країни Басків. Що важливо, вони вводять назву Еускаді – Країна Басків [4, с.48]. В 1895 р. Сабіно Арана створює Баскську націоналістичну партію (БНП), яка стає основною партією басків. Їх девіз – «Все для Еускаді та Еускаді для Бога!» [7, с.6].

В основі доктрини Арана знаходились судження про унікальність баскського народу, їх етнічну «чистоту крові». Він проповідував ненависть до всього іспанського, адже саме Іспанія ніби перетворила Країну Басків в колонію і це загрожує існуванню баскської раси. Він вимагав повної незалежності баскських земель у вигляді конфедерації за формулою $4+3=1$, тобто чотири іспанські провінції та три французькі мали утворити єдину державу [10, с.85]. Можемо стверджувати, що на початкових етапах ідеї Сабіно, а відповідно і БНП, протиставляли басків іншим народам Іспанії. Але така позиція не задовольняла кола місцевої буржуазії, що була зацікавлена у розвитку внутрішнього ринку Іспанії. Тому це призводить до певного пом'якшення вимог БНП, що полягало в наданні Еускаді автономії.

У перші десятиліття ХХ ст. ідеологія та політика БНП значно пом'якшилась. Акценти політики були зміщені з досягнення незалежності на проблеми відродження баскської нації, активізації національної самосвідомості [5, с.76]. В політичних питаннях вони виступали проти конфронтації з центром, надавали перевагу досягненню компромісів [9, с.128]. Можемо говорити про те, що партія поступово поділилася на два табори: прихильники радикальних дій та прибічники поміркованої політики. Фактично, політичне керівництво партією здійснювалося поміркованими колами, що і відображало вектор партії на отримання автономії Еускаді.

У 1906 р. було проведено з'їзд націоналістичних сил Еускаді, де прийняли декларацію з вимогами повернення давніх законів Країни Басків [8, с. 366]. У 1918 р. представники БНП внесли на розгляд кортесів пропозицію про надання Країні Басків автономії, але отримати дозвіл на реалізацію проекту вони не змогли.

Маємо зазначити, що з приходом до влади Прімо де Рівера в 1923 р. становище національних меншин в Іспанії різко погіршилося, він починає репресії проти автономістських настроїв басків, каталонців та інших. В жовтні 1936 р., тобто вже після початку громадянської війни, за рішенням Кортесів баскські провінції Біскайя, Гіпускоа, Алава утворювали автономний район Країни Басків [10, с.86]. Але автономії басків не судилося жити довго.

Громадянська війна (1936-1939) ліквідувала всі досягнення баскських діячів в боротьбі за автономію. Вже в червні 1937 р., коли сили франкістів почали переважати, баски почали здавати свої позиції та їх автономія була скасована. Особливо складне становище спостерігалось в Біскайї та Гіпускоа, які підтримували та воювали за республіку. 23 червня 1937 р. Ф. Франко видає декрет згідно з яким їм присуджувався статус «провінцій-зрадниць», тому їх розглядати як ворожі землі [9, с.129].

В часи правління Ф. Франко (1939-1975) було взято курс на побудову «єдиної великої та вільної Іспанії», що означало проведення тотальної централізації влади. Таким чином, в Країні Басків було розпущено партії, профспілкові та культурні організації. Відзначимо, що баскське автономне управління спочатку емігрувало до Барселони, а в 1939 р. – до Франції [2, с.65]. Активізуються репресії проти басків, їх ув'язнення. Баскська мова опиняється поза законом, а діловодство було дозволено лише іспанською мовою. Також режим протидівав поширенню баскської культури, фольклору, заборонено було вивішувати прапор басків. Пасивність та бездіяльність членів Баскської національної партії, які перебули в еміграції, призводить до того, що на перший план в боротьбі проти режиму Франко виходить молоде покоління басків, які обрали радикальний характер своїх дій. Так в 1959 р. на арену політичних процесів Іспанії виходить організація ЕТА, що залишить по собі вагомий слід в історії країни другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Таким чином, зародження баскського національного руху в ХІХ ст. пов'язують з відміною фуерос, яким баски володіли ще з ХІІІ ст. Важливу роль в цих процесах відіграв Сабіно Арана, якого вважають

батьком баскського націоналізму. Він створив Баскську національну партію, яка на протязі XX – поч.. XXI ст. залишалась основною партією, що відстоювала інтереси басків. Значний вплив на національний рух басків мав диктаторський режим Ф.Франко, який дав поштовх для подальшої радикалізації руху.

Список використаних джерел та літератури

1. Аникеева Н. Е. Истоки и сущность баскского конфликта в Испании / Н. Е. Аникеева // Вестник МГИМО университета. – 2010. – № 2. – С. 96-103.
2. Аникеева Н. Е. Испания против терроризма / Н. Е. Аникеева // Современная Европа. – 2005. – № 3. – С. 63-74.
3. Вилар П. История Испании / Пьер Вилар; пер. с фр. И. Борисовой. – М.: АСТ: Астрель, 2006. – 222 с.
4. Ландабасо Ангуло А. И. Терроризм и этнополитические конфликты. Кн.1. Из истории басков / А.И. Ландабасо Ангуло, А.М. Коновалов. – Москва : Огни, 2004. – 384 с.
5. Поліщук К. В. Етнонаціональний вимір конфлікту у Країні Басків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 "політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку" / Поліщук Костянтин Віталійович – Львів, 2007. – 20 с
6. Самсонкина Е. Сабино Арана Гойри (1865—1903): жизнь, смерть и жизнь после смерти / Е. Самсонкина // Герника: журнал о баскской культуре. – 2009. – № 8. – Режим доступа : <http://gernika.ru/euskal-herria/7-euskal-herria/179-sabino-arana-goiri-bizitza-heriotza-eta-heriotzaren-osteko-bizitza>
7. Скопова О. І. Етнополітичні проблеми як один із чинників кризи конституційно-монархічного ладу в Іспанії (1918-1931 pp.) / О. І. Скопова // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – 2010. – Вип. 9. – С. 216-220.
8. Тимощук О. О. Борьба народов та історичних областей іспанії за автономний статус в умовах монархічного режиму реставрації Альфонса XIII і диктатури генерала Примо де Ривера (1902 – 1931 pp.) / О. О. Тимощук // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2008. – № 2. – С. 363-371.

9. Хенкин С.М. "Баскская проблема" как фактор разобщения испанской политики / С.М.Хенкин // Политическая наука. ИНИОН РАН. – 2016. – №1. – С.124-146.

10. Чечкин Д. А. Испания: Зигзаги баскских националистов / Д. А. Чечкин // Современная Европа : Журнал общественно-политических исследований. – 2009. – № 3. – С. 85-103.

В'ячеслав Харчук

студент II курсу Центру післядипломної освіти
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

(науковий керівник: д. і. н., проф. **Г. М. Стародубець**)

ПОЛЬСЬКИЙ ВЕКТОР БРИТАНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ 1930-Х РОКІВ

Велика Британія після Мюнхенської конференції зосередила велику увагу на Польщі, яка безпосередньо межувала з Німеччиною, тому була під загрозою. Британська дипломатія вважала за необхідне активно співпрацювати з Польщею задля зупинення німецької агресії.

Вже з жовтня 1938 року Німеччина порушувала питання про польське місто Данціг. Німецькі пропозиції озвучив у розмові з польським послом Ю. Ліпським Й.Ріббентроп. Гітлерівський міністр іноземних справ зазначив, що збереження дружніх польсько-німецьких відносин можливе лише у випадку, якщо Польща погодиться на включення Гданська до складу Рейху і на виділення екстериторіальної зони через так званий «польський коридор».

У продовження вирішення цієї проблеми міністр іноземних справ Польщі Ю. Бек 5 січня 1939 року домігся прийому у німецького канцлера. Під час цієї зустрічі Гітлер, наголошуючи на «задовільному розвитку польсько-німецьких відносин», підтвердив позицію Німеччини по відношенню до коридору та Гданська. Ставало очевидним, що на порядку денному у Берліні повставало польське питання.

Зрозуміли це й західні країни і вже 31 березня 1939 року в палаті общин англійський прем'єр міністр М.Чемберлен заявив про надання гарантій незалежності Польщі «без взаємних обов'язків з польської сторони. Це була одностороння гарантія. Причому питання про те, чи

загрожує хто-небудь незалежності Польщі, вирішував польський уряд і тільки у відповідності з його рішенням починав діяти британський уряд... У заяві Н.Чемберлена містилося ще одне формулювання, надзвичайно важливе. Йшлося про те, що Великобританія гарантує незалежність Польщі, але не її територіальну цілісність. Крім того, британський уряд повинен був виступити тільки у тому випадку, якщо Польща збройним шляхом здійснила б опір агресії»[1, с.32].

5 травня Бек виступив у польському парламенті, де розповів про основи співпраці Великобританії та Польщі. Важливим був принцип взаємної допомоги у разі прямої чи непрямої загрози з боку третіх країн. Він висловив своє позитивне ставлення до британських політиків, оскільки мав змогу обговорювати всі життєво важливі проблеми з відвертістю та довірою, без будь-яких обмовок або сумнівів. Також проголошувалось, що наміри обох урядів збігаються і вони обоє твердо стоять в захисті принципів мирного міжнародного життя [2, с.167].

6 квітня полковник Ю.Бек відвідав Лондон, де зустрівся з Чемберленом. Останній заявив, що Польща та Великобританія вирішили замінити тимчасове й одностороннє зобов'язання від 31 березня союзницьким договором. У виданомі комюніке проголошувалось бажання підписати угоду обома сторонами для протидії агресії.

У той же день було опубліковане спільне британсько-польське комюніке про укладення договору про взаємні гарантії у випадку збройного нападу на одні зі сторін [3]. Правда сам договір не був укладений. Представник СРСР у Великобританії І Майський у своєму звіті про цей документ звертає на окремі його особливості. Зокрема, він вважає за необхідне наголосити на таких двох важливих пунктах угоди: 1. Про надання кожній зі сторін повно сепаратність в укладенні угод з іншими державами в інтересах посилення миру. Розмова з британським дипломатом дала його підстави для висновку, що, по-перше, польська сторона не бажає брати участь у будь-якому блоці з СРСР, оскільки це суперечить основній лінії Польщі займати «нейтральну позицію» між Німеччиною та СРСР. По-друге, поляки не вважають за необхідне за будь-яких умов допустити присутність радянських військ на території своєї держави. Інший пункт угоди стосувався питання єврейської еміграції з Польщі у Британську імперію, але по ньому не було досягнуто домовленостей, тому це питання більше не обговорювалося.

Німеччина 28 квітня заявила про неможливість подальших дружніх стосунків у тому випадку, якщо Польща підписує союзницький договір з Британією. Польща надіслала свою відповідь, де її керівництво апелювало до угоди 1934 року та її умов і до промов Гітлера. Поляки вважали, що вони діють правомірно і згідно з чинними угодами та нормами міжнародного права. Вони висловлювали свою згоду щодо співпраці у спірних питаннях, але відмовлялись виконувати німецькі вимоги.

Але Гітлер прагнув не до врегулювання відносин а до війни з Польщею. 3 квітня він видав директиву про підготовку німецьких військ до нападу на Польщу до 1 вересня 1939 року, а 11 квітня підписав «План Вайс» - план воєнного розгрому Польщі. 23 травня на нараді вищих керівників вермахту Гітлер заявив, що «польське питання обминати неможливо, залишається єдине рішення - при першій можливості напасти на Польщу» [2, с.357].

Починаючи з червня 1939 року Німеччина проводить великі мобілізаційні заходи. Німецькі військові з'єднання підтягувалися до польського кордону. Сама ж Німеччина була зацікавлена в тому, щоб її війна з Польщею залишилася локальною, тобто не переросла у війну світову. Тому німецька дипломатія почала проявляти активність у відносинах з Англією та СРСР, прагнучи до того, щоб у випадку війни Німеччини із Польщею вони залишалися нейтральними.

Згодом розгорнулася регулярна переписка та консультації між британськими та польськими представниками. Так, 30 червня британський міністр Галіфакс у своїй телеграмі запевняв, що потрібно чітко координувати дії британського, польського та французького уряду. Також міністр застерігав польський уряд від того, щоб Гітлер не показав Польщу у ролі агресора [4, с.157]. 1 липня польська сторона відповіла також телеграмою, де йшлося про те, що поляки поділяють думку британців.

10 липня Чемберлен виступав у Палаті громад у зв'язку з ситуацією в Данцигу. Глава уряду заперечував утиски німецького населення у Данцігу, адже адміністрація міста була у руках німців. Склалася ситуація, коли, «з однієї сторони британський уряд тиснув на Польщу через політичні, військові та фінансові канали, рекомендуючи їй помірність у питанні Данцигу. А з іншої сторони – через мобілізацію флоту, повітряні демонстрації у Франції, підкреслення міцності англо-французького союзу, «тверді» промови

британських міністрів, британський уряд намагався налякати Німеччину і підштовхнути її не доводити конфлікт через Данциг до стану війни» [5, с.39].

15 серпня, після чергового загострення ситуації в Данцігу, лорд Галіфакс у своїй телеграмі польським представникам повідомляв, що, на його думку, Гітлер ще вагається щодо початку воєнних дій, тому йому не потрібно давати жодних приводів для якихось активних дій. Міністр закликав врегулювати внутрішні проблеми в Данцігу, щоб зменшити небезпеку [6, с.305]. У своїй відповіді польські колеги наголосили, що погоджуються з британцями і намагатимуться відокремити економічні проблеми від політичних та вирішити їх якнайшвидше.

22 серпня Чемберлен написав листа Гітлеру, де вказував, що Великобританія не відмовиться щодо своїх зобов'язань щодо Польщі [7].

25 серпня у Лондоні була підписана Угода про взаємну допомогу між Сполученим Королівством і Польщею. Цей договір складався з 8 статей і містив такі положення:

- взаємна допомога у разі нападу агресора;
- допомога у разі часткової агресії;
- обмін інформацією та даними, що стосуються безпеки державного суверенітету;
- укладати мир або перемир'я лише разом і за обоюсторонньою згодою;
- угода залишалася дійсною впродовж 5 років [8].

Цим договором Велика Британія давала зрозуміти Німеччині, що буде воювати на боці Польщі у разі агресії супроти неї.

Насправді, Гітлер відклав день нападу з 25 серпня на 1 вересня і вступив в безпосередні переговори з Польщею, як хотілося Чемберлену. Його метою було, втім, не досягти угоди з Польщею, але дати британському уряду всі можливості відхилитися від виконання його гарантій.

Німці прагнули не допустити втручання в їхні відносини з Польщею. Для цього вони доклали зусиль, щоб представити справу таким чином, ніби-то самі поляки сплячуть за собою всі мости. 1 вересня о 4 годині ранку гітлерівські війська рушили з Данцига в Польський коридор.

Польський уряд офіційно звернувся по допомогу до англійців і французів. Відповіддю на це була загальна мобілізація в Англії, Франції і Бельгії.

Отже, польське питання для британської дипломатії було дуже важливим. Велика Британія намагалася використовувати Польщу в дипломатичній грі з Німеччиною. Укладення угоди про взаємну допомогу та співробітництво між державами давало певні гарантії Польщі перед лицем небезпеки з боку Німеччини. Події наступних тижнів довели марність таких сподівань. Польща фактично перестала існувати, будучи розділеною між двома агресорами.

Список використаних джерел та літератури

1. Беляева В. Британские гарантии Польше (март – апрель 1939 г.)// Политический кризис 1939 г. и страны Центральной и Юго-Восточной Европы. М.: Институт славяноведения и балканистики АН СССР, 1989. – С.31 – 36.
2. Документы внешней политики СССР. Том 22. Кн. 1. 1 января — 31 августа 1939 г. – М.: Политиздат, 1976. – 387 с.
3. Телеграмма полномочного представителя СССР в Великобритании И. М. Майского в Народный комиссариат иностранных дел СССР. 6 апреля 1939 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://doc20vek.ru/node/317>.
4. Поляков В.Г. Англия и мюнхенский сговор (март – сентябрь 1938 г.). – М.,1960.
5. Год кризиса. 1938-1939. Документы и материалы в двух томах. Составитель МИД СССР. Том 2. – М.: Политиздат, 1990. – С.39.
6. Трухановский В. Г. Внешняя политика Англии на первом этапе общего кризиса капитализма, 1918-1939 гг. – М.: Международные отношения, 1962. – 411 с.
7. Послание премьер-министра Великобритании Н. Чемберлена рейхсканцлеру Германии А. Гитлеру. 22 августа 1939 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://doc20vek.ru/node/943>.
8. Соглашение о взаимопомощи между Соединенным Королевством и Польшей. 29 августа 1939 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://doc20vek.ru/node/956>.

Олена Ковальчук
студентка V курсу історичного факультету
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
(науковий керівник: к. і. н., доц. **П. В. Опанащук**)

РЕЖИМ АПАРТЕЇДУ В ПАР У 1948-1991 РР.

Південно-Африканська Республіка (ПАР) – держава на крайньому півдні Африки, що сьогодні входить до числа найбільш успішних країн світу з розвиненою інфраструктурою та конкурентоспроможною економікою. За час свого існування країна пройшла складний шлях розвитку – від здобуття незалежності до боротьби з расовою приналежністю.

Расова дискримінація залишається досить актуальною проблемою для сучасного суспільства. Яскравим прикладом подолання расизму було повалення режиму апартеїду в Південній Африці. Дослідження історії такого соціально-політичного явища необхідне для уникнення подібних проявів расової дискримінації в майбутньому. Саме падіння такого режиму підтверджує його помилковість і безперспективність у сучасному світі.

Мета даного дослідження полягає у висвітленні основних аспектів становлення та суті режиму апартеїду в ПАР. Його історіографія включає в себе напрацювання таких істориків як Л. Демикіна [2], Б. Бантінг [1], В. Тетьокіна [4], Д. Жукова [3] та інших.

Європейська колонізація Південної Африки була розпочата голландською Ост-Індською компанією, яка в 1652 р. заснувала тут Капську колонію. Поступово, розширюючи її межі, голландські колоністи (бури) знищували та відтісняли в пустинні райони півдня корінне населення. На рубежі XVIII-XIX ст. Капську колонію захопила Великобританія, яка поступово зміцнювала у цьому регіоні свої позиції [2, с. 36].

Завойовницькі війни на Півдні Африки завершилися колоніальним поневоленням африканців, що перетворило їх на дешеву робочу силу. Намагання зберегти корінне населення саме в такій якості лежало в основі всієї наступної політики Англії, а потім і владних класів ПАР.

Передумови для встановлення режиму апартеїду в ПАР склалися ще в XIX ст., коли Британська імперія обмежувала право на

переселення чорношкірого населення Африки зі своїх територій у регіони Капської колонії та Наталя, що були зайняті білим населенням та метисами. Їм заборонялося не тільки переселятися на ці землі, але й взагалі пересуватися з одного округу в інший без відповідного пропуску. В Кейптауні та містах Наталю їм заборонялося виходити на вулицю після заходу сонця [3, с. 12].

Власне сам термін «апартеїд» виник як політичний лозунг і був сформульований лідером південноафриканської Національної партії доктором Д. Ф. Маланом у 1944 р. Залякуючи білих виборців «комуністичною загрозою» правлячі кола південно-африканської буржуазії в 1948 р. привели до влади цю крайню праву партію. Навколо ідеї апартеїду згуртувалися найрізноманітніші соціальні групи й класи африканерів [1, с. 108].

Апартеїд – це система расової дискримінації, що була зведена в рамки закону. Саме в ПАР уперше після поразки гітлерівської Німеччини була узаконена расова класифікація людей. Основною ознакою, за якою жителів Південної Африки відносили до тієї чи іншої групи, був колір шкіри. Ідея такого режиму полягала в відособленому розвитку європейського і неєвропейського населення. Лідери Національної партії стверджували, що Південна Африка не становить єдиної нації і складається з чотирьох різних расових груп: білих, чорних, кольорових та індіанців [4, с. 44].

Для поглиблення утисків чорношкірого населення, починаючи з 1950 р., уряд прийняв ряд законів. Опорним був закон «Про групове розселення», що поклав кінець расовому різноманіттю областей. Кожній з них було виділено свою територію проживання. Крім того, окремими актами було заборонено змішані шлюби та сексуальні стосунки з представниками інших рас і представлено це як кримінальний злочин [3, с. 23].

Окремими для тієї чи іншої раси були місця відпочинку та дозвілля, лікарні та школи. Вивіски «тільки для білих» з'явилися в громадських місцях, включаючи навіть лавки у парках. Чорношкірим надавалися набагато гірші послуги, ніж білим. Расова дискримінація була задекларована і у сфері зайнятості. Подальші закони ставили за мету придушення будь-якого опору, особливо збройного [1, с. 158].

У політичному плані апартеїд означав позбавлення чорношкірого населення країни політичних прав у загальнонаціональному масштабі. Вони не могли обирати членів законодавчих органів ПАР і бути обраними туди. Завдяки цьому у

переважної більшості населення країни відібрали можливість впливати на зовнішню та внутрішню політику [2, с. 98].

Створення такої складної системи, перш за все, було підвладне економічним цілям – збереженню повного контролю білої меншості над природними та людськими ресурсами Південної Африки. Існували значні відмінності в рівні життя білошкірого та чорношкірого населення. Всі території з найбільш родючими землями та запасами корисних копалин підпадали під категорію «білих районів».

Для підтримання таких порядків була створена система національних держав для африканців – бантустанів. У кожній з них домінувала певна етнічна група. Загалом було створено десять псевдодержав, де були сформовані уряди, міністерства та політичні партії. Однак мова про справжню незалежність цих утворень не йшла [3, с. 45].

На початку 1960-х рр. уряд почав проводити політику насильницької депортації, щоб змусити населення перейти на відведені їм етнічні райони. Більше трьох мільйонів людей підпали під програму «очищення». Переселенцями були наймити на фермах білих, жителі так званих «чорних плям», чорноземних районів.

До кінця 1970-х рр. правляча верхівка Національної партії і представники великого бізнесу почали розуміти, що реформи неминучі й що апартеїд став гальмівним фактором економічного розвитку країни. Збільшилася кількість прогресивно налаштованих білих, які розуміли приреченість режиму. Ситуація, коли багато західних монополій виводили свої капітали з ПАР, а загроза посилення міжнародних економічних санкцій та подальшої ізоляції стали все більш реальними, підштовхнула владу країни до змін [3, с. 40].

Отже, режим апартеїду був унікальною системою, що склалася в Південній Африці як єдино можлива форма збереження тут влади білошкірого населення. Внаслідок такої політики ПАР стала країною, де расова дискримінація була закріплена на офіційному рівні й існувала майже півстоліття.

Список використаних джерел та літератури

1. Бантинг Б. Становление южноафриканского рейха / Б. Бантинг. – М.: Мысль, 2000. – 391 с.

2. Демкина Л. Режим ЮАР – преступление против человечества / Л. Демкина, И. Черкасова. – М.: Междунар. отношения, 1981. – 118 с.
3. Жуков Д. Апартеид. История режима / Д. Жуков. – М., 2007. – 56 с.
4. Тетёкин В. Н. ЮАР сегодня: демократия и власть / В. Н. Тетёкин // Азия и Африка сегодня. – 2009. – №4. – С. 44–49.

Катерина Козак
магістрантка історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: д. і. н., проф. **В. О. Венгерська**)

РОЛЬ РЕЛІГІЙНОГО ФАКТОРА В ПОДІЯХ «АРАБСЬКОЇ ВЕСНИ»

«Арабська весна» є серією масових вуличних протестів, революцій та внутрішніх військових конфліктів у низці арабських країн, що розпочалися 18 грудня 2010 р. в Тунісі й тривають у деяких країнах дотепер. Крім Тунісу революції відбулися в Ірані, Єгипті та Єменській Арабській Республіці; вони спричинили громадянські війни в Лівії, Алжирі й Судані, повстання в Бахреїні та Омані, протести в Кувейті, Лівані, Мавританії, Саудівській Аравії та Західній Сахарі, а також сприяли приходу до влади соціал-демократів у Марокко.

Громадянські повстання в Сирії і Ємені переросли в повномасштабні регіональні конфлікти, які перейшли межі державних кордонів, спровокували зростання радикальних течій, викликавши появу так званої «Ісламської держави» (ІДІЛ). На даний час уся політична, релігійна і соціальна напруженість, яка присутня на Близькому Сході, являє собою одну глобальну проблему для всього людства, що вимагає негайного вирішення.

Таким чином, події, які протягом останніх років відбуваються на Близькому Сході, стали вагомим фактором світової геополітики, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження. Метою даного дослідження є вивчення ролі релігійного чинника у подіях «Арабської весни», впливу їх на сучасну міжнародну політику в Близькосхідному регіоні.

Револьюційні події в арабському світі та їх наслідки стали предметом пильної уваги науковців з усього світу. Серед вітчизняних дослідників даного питання варто відзначити наукові праці М. Ісаєва, К. Смирнової, Ж. Ігошиної які велику увагу приділили впливу релігії на трансформаційні процеси у країнах Близького Сходу та Північної Африки. Серед зарубіжних вчених, що займалися дослідженням даної тематики, варто виділити праці Г. Джамілі, С. Науша, Ф. Лоусона.

Виникнення феномена «Арабської весни» і її перебіг, як правило, не мало релігійної основи, а соціально-економічні першопричини були домінуючими. Однак після подій «Арабської весни», появи ІДІЛ і загострення міжнародної обстановки на Близькому Сході шиїтсько-сунітське протистояння стало виходити на передній план у суспільно-політичних процесах, які мають місце на сучасному етапі в арабському світі. Таким чином, релігійний фактор став одним із причин нинішньої соціально-гуманітарної кризи на території Сирії та Іраку. При цьому він має серйозну державну підтримку з боку учасників конфлікту, наприклад, з боку Ірану [4, с. 48].

Неправильне тлумачення і розуміння ісламського віровчення є причиною безлічі конфліктів, непорозумінь і суперечок з приводу ісламу. Через широку популяризацію радикальних поглядів на іслам у світі відбувається підміна понять, а саме: ісламський фундаменталізм часто інтерпретується як саме ісламське віровчення, що є помилковим і неприпустимим [2, с. 43].

Наочним прикладом максимального відходу від норм Корану служать дії ІДІЛ на території Сирії та Іраку. Через нелюдські й аморальні вчинки, які здійснюються на підконтрольних їм територіях, у багатьох людей в світі формується хибне уявлення про іслам як про войовничу релігію, а також про те, що саме вона служить релігійною основою діяльності різних терористичних організацій та їх збройної боротьби [5].

У той же час, найбільш помітним наслідком «Арабської весни» стало укріплення політичних позицій радикального ісламу в мусульманських країнах, особливо в тих, де відбулася зміна правлячих режимів [1, с. 11].

Політизація ісламу в формі ісламізму – результат наступних причин. Події «Арабської весни» знову показали, що в регіоні немає належної системи безпеки. Масові протести й нові громадянські війни тільки поглибили гуманітарну ситуацію і загострили вже

існуючі традиційні проблеми (міждержавні й міжконфесійні конфлікти, що виснажують ресурси, неконтрольована народжуваність, високий рівень зубожіння населення та безробіття, дефіцит води й продуктів харчування). Маргіналізація мусульманського населення в більшості країн супроводжувалася зростанням невдоволення загрузлими в корупції властями й чиновниками, що, безумовно, сприяло поширенню ідей радикального ісламу, особливо серед молоді [1, с. 12].

Поширенню радикальних поглядів ісламу сприяють також сучасні процеси глобалізації та розвитку інформаційного суспільства. Арабський регіон активно приєднався до процесів побудови інформаційного суспільства. Завдяки проникненню інформаційно-комунікаційних технологій в арабський регіон Інтернет-мережа, електронні ЗМІ стали новими інструментами формування громадської думки, глобального розширення діяльності радикальних ісламістських угруповань і виникнення кібер-тероризму [2, с. 38].

Крім перерахованих вище причин посилення екстремістськи налаштованих ісламістів на всьому просторі так званого Великого Близького Сходу, основна причина, все ж, пов'язана з глобальною зміною позиції США та їх основних партнерів по блоку НАТО у ставленні до цього регіону [3, с. 176].

Регіональні союзники США на Близькому Сході, і, перш за все, Саудівська Аравія та Катар вже давно фінансують і озброюють ісламістські партії й угруповання з метою посилення позицій консервативного ісламу в арабському світі й протидії шийтської (іранської) експансії. Примітно, що останній пункт повністю збігається з близькосхідною політикою нинішньої американської адміністрації, яка при президенті Б. Обамі була повністю переорієнтована на боротьбу із загрозою нібито від іранської ядерної програми [3, с. 177].

Викладене вище дозволяє зробити однозначний висновок: поки радикальні ісламісти і їх спонсори ведуть спільними зусиллями боротьбу проти режимів, які відносяться до числа неприйнятних з позиції США, Ізраїль, як їх основний стратегічний союзник у регіоні, буде підтримувати програму знищення своїх противників руками тих, хто їм протистоїть, відповідно до принципу «*Inimicus, inimica – Amicus meus*» («Ворог мого ворога – мій друг»). Крім того, нова близькосхідна політика американської адміністрації націлена на просування фронту радикального ісламу в напрямку Ірану,

Північного Кавказу й Центральної Азії, що також відповідає стратегічним інтересам регіональних партнерів США. Заходи, що вживаються країнами НАТО і нафтовидобувними ісламськими державами, не тільки погіршать і без того вкрай нестабільну ситуацію в Сирії, але і створять реальну перспективу просування радикального ісламу в напрямку меж Російської Федерації [4, с. 50].

Таким чином, «Арабська весна» відбувалася не під релігійними гаслами, а мала в основі причини соціально-економічного характеру. У той же час, наразі спостерігається тенденція до використання релігійних приписів ісламу для вирішення різних конфліктів між соціальними групами в арабському світі. У контексті цього можна зазначити, що «Арабська весна» стала однією з причин виникнення ІДІЛ та інших радикальних угруповань як реакція на лібералізацію арабського соціуму.

Список використаних джерел та літератури

1. Бузаров А. И. Религиозный фактор в событиях «арабской весны» и конфликтах на Ближнем Востоке / А. И. Бузаров // Основа. – 2016. – №9. – С. 11-14.
2. Волович О. К. Особливості глобалізації в Арабському Світі / О. К. Волович // «Східний світ». – 2010. – №1. – С. 33–48.
3. Ігошина Ж. Б. Деякі аспекти інформаційного виміру глобалізації на Арабському Сході / Ж. Б. Ігошина // Науковий вісник Одеського національного університету – 2010. – №7. – С. 172–178.
4. Осьодло В. І. Виклики «арабської весни»: соціально-психологічний та соціально-політичний аналіз / В. І. Осьодло // Логос. – 2014. – №1. – С. 48–51.
5. Мирский Г. «Арабская весна» – туман и тревога / Г. Мирский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/Arabskaya-vesna--tuman-itrevoga-15957>.

Катерина Цимбалюк
студентка IV курсу історичного факультету
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
(науковий керівник: к. і. н., доц. **Л. В. Гуцало**)

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ США ТА РОСІЇ (1991-2016 РР.): КАМЕНІ СПОТИКАННЯ

За двадцять п'ять останніх років відносини США та Росії переживали різні моменти: це і зближення, і відкрита ворожнеча. Проте, як і раніше, часто їх зіткнення впливають на міжнародну ситуацію.

Мета нашого дослідження – виявити напрями, де взаєморозуміння США та Росії неможливе.

Дослідженням даної проблеми займалися російські дослідники Д. Тренін, Ф. Войтоловський, американські – У. Денверс, Т. Грем, Д. Гудбі, а також українські – П. Сіновець, О. Кондратенко.

Не зважаючи на прагнення американського та російського керівництва на початку 90-х рр. ХХ ст. налагодити співпрацю між країнами за двадцять п'ять років цього зробити так і не вдалося. США, безумовно, провідна держава світу, яка сьогодні виступає міжнародним арбітром у вирішенні міжнародних конфліктів. Росія спадкоємиця Радянського Союзу, яка прагне отримати провідне становище, але не має для цього необхідних ресурсів. Створення сильного конкурента для себе не входить у плани США, так само як і Росія не прагне підкоритися своєму основному супернику і посісти другорядні позиції. І хоч є сфери, де ці гіганти мусять йти на примирення заради як власної, так і світової стабільності, розбіжності у зовнішньополітичних планах неминуче ведуть їх до зіткнення.

За першого президента Росії – Б. Єльцина розвиток американсько-російських відносин проходив за сценарієм М. Горбачова: спроба налагодити співпрацю США. Проте, вони носили нерівноправний характер, адже в гонінні за визнанням себе світовим лідером Росія йшла на поступки. Перше зіткнення інтересів відбулося ще у 1997 р. Воно пов'язане з втручанням НАТО у Боснійські справи, а також прагненнями НАТО поширити свій вплив на Східну Європу. Мова йшла і про країн колишньої соціалістичної співдружності, які традиційно входили в сферу інтересів Росії [1, с. 150].

З цього часу можемо говорити про новий етап в американсько-російських відносинах, який прийнято називати етапом краху ілюзій і зростаючих взаємних розчарувань сторін одна в одній. Це проявилось у посиленні протиріч щодо розширення НАТО на Східну Європу, а також Росія прагнула проводити більш незалежну від США політику. Дана ситуація багато в чому була наслідком внутрішніх політичних змін в обох країнах. У Росії свої позиції посилила антизахідна частина політичної еліти, що відповідним чином вплинуло на зовнішню політику країни, яка відтепер мала базуватися на національному принципі, результатом чого стало тяжіння Росії до незалежності від США. Поведінка Росії була незрозумілою: з одного боку вона отримували американські кошти і проводила прозахідну політику, з іншого – дозволяла собі антиамериканські вислови та дії [2].

Зміни у розстановці політичних сил США були не на користь Росії. У конгресі більшість отримали республіканці, які досить агресивно були налаштовані проти росіян, навіть допускали можливість нової «холодної війни». Вони наполягали на розширенні НАТО, і вимагала припинити поступки. Загалом же американський політикум спостерігаючи похолодання у відносинах з Росією розділився на дві групи: перша виступала за те, що необхідно врятувати партнерство з росіянами, другі наполягали на тому, що Росія їм не потрібна і її послаблення не нашкодить США [2].

Ще більше загострилися стосунки у 1999 р. 24 березня натівські ВПС почали систематичне бомбардування стратегічних об'єктів на території Сербії, 3 липня був введений військовий контингент НАТО в Косово. Результатом цих дій стало фактичне відторгнення Косово від Югославії. Росія засудила інтервенцію в Косово і вимагала надання Сербії економічної та фінансової допомоги. США та ряд західних політиків розкритикували позицію росіян і вимагали введення проти них санкцій [3, с. 206].

Не зміг покращити ситуації і прихід до влади у Росії нового президента В. Путіна, який 24 травня 2001 р. прибув з офіційним візитом до США. Але переговори виявила ще більше суперечностей у відносинах обох держав. Зокрема, США повідомили про свій намір вийти з договору ПРО 1972 р. [1, с. 150].

Негативно позначилася на американсько-російських відносинах війна США з Іраком у 2003 р.: Росія відмовилася підтримати військові дії американців, а у березні 2003 р. офіційно заявила, що

разом з Китаєм і Францією накладе вето на резолюцію США в ООН щодо використання військової сили проти Іраку [4, с. 139-140].

Наступним викликом стала «Помаранчева революція» в Україні 2004 р. США заявили про свою підтримку прагненням В. Ющенка, Росія ж стала закидати США, що революція є штучною, а фінансують її саме американці. Наляканий українськими подіями, російський президент змінює внутрішню і зовнішню політику: відкинуто ідею стратегічного партнерства з США і все частіше наполягав на своєму суверенітеті, натякаючи, що не допустить жодного іноземного втручання у свої внутрішні справи [4, с. 140].

У 2006 р. Рада зовнішньої політики США заявила про неможливість подальшого партнерства між США та Росією через розходження їх базових цінностей. Так, демократичний вибір пострадянських країн був оголошений сферою, де не може бути компромісів. В енергетиці попри деякі розбіжності залишаються можливості для співпраці. Нерозповсюдження зброї масового ураження є тим питанням, де сторони приречені на співпрацю [1, с. 152].

Наприкінці 2006 р. американсько-російський діалог зводився до трьох основних позицій: питання щодо Ірану, Косово та розміщення системи протиракетної оборони у Східній Європі. Росія хотіла використати Іранську ситуацію як розмінну монету, щоб отримати поступки від США у питанні щодо ПРО. Але тут росіян підвела позиція самого Ірану, який не готовий був на значні поступки і не хотів розглядати Росію як свого представника у переговорному процесі. Тому й російська сторона не отримала очікуваних поступок від США. Не було досягнуто компромісу й щодо Косово. Як відомо, 17 лютого 2008 р. парламентом Косово було проголошено незалежність. Нову державу визнали США та держави ЄС. Отже, Росія втратила свій вплив на Балканах [4, с. 141].

Але попри невдачі на Балканах і розходження в інтересах з США, Росія прагнула зберегти свій вплив на пострадянські країни. Це вилилося у так звані «газові війни» 2005-2006 рр. Не сприяв поліпшенню відносин між країнами виступ В. Путіна на міжнародній конференції у Мюнхені, де він заявив, що жодна держава не здатна самотійно вирішити глобальні проблеми сучасного світу, а також засудив західну політику стосовно стримування Росії. Але це не привело до очікуваної відкритої конфронтації. Адже це невигідно було самій Росії, яка лише демонструвала військовий потенціал

(єдиний реальний ресурс). Насправді ж, антизахідна політика Росії є нічим іншим як грою для власного населення. Адже на відміну від радянських керівників, російські зберігають свої кошти в західних банках, регулярно відвідують відомі американські та європейські курорти [1, с. 151-152].

Неспівпадіння позицій США та Росії стосовно демократичного вибору демократичних країн загострилося з новою силою у серпні 2008 році через грузинсько-осетинський конфлікт. Росія підтримала Осетію та Абхазію й на основі цього ввела війська у Грузію. Це був перший прецедент, коли росіяни виступили на боці сепаратистів, що без законних підстав виступили проти територіальної цілісності мирної країни. США підтримали протилежну сторону й активно лобіювали надання для Грузії, України та Молдови ПДЧ у НАТО [4, с. 141]. Крім того, міністр оборони США висловив думку, що Росія покарала грузинів не за конфлікт з сепаратистами, а за їх прозахідну позицію.

Але В. Путін продовжував вести себе більш зухвало. Зокрема, щодо України, яка традиційно сприймалася росіянами як їх територія. До активних дій російського президента підштовхнула Революція Гідності 2014 р. та втеча українського проросійського президента В. Януковича. Першим кроком було незаконне силове захоплення українського півострову Крим у березні 2014 р. Варто відмітити, що напередодні російськими ЗМІ було здійснено ґрунтовну пропагандистську підготовку. О. Геогрієвський на основі аналізу публікацій російських ЗМІ зміг виділити десять російських міфів про Крим, з яких три безпосередньо стосуються анексії у 2014 р. Міф перший – Крим завжди належав Росії. Насправді його приєднали до Російської імперії у 1783 р. і загалом перебував під владою росіян близько 167 років. Другий міф – Крим – споконвічно російська земля. Жодна історична розвідка не змогла знайти факти проживання ранніх слов'ян на території Кримського півострову. Окрім того, росіяни склали десь половину населення лише на початку ХХ ст. Тому заяви Путіна про те, що в Криму все пронизане російсько-кримською історією та гордістю є більш як необґрунтованими. І останній міф – Крим передали Україні незаконно. В. Путін наполягає на тому, що рішення прийняв особисто М. Хрущов, який передав Крим, як мішок картоплі. Насправді ж, історики доводять, що рішення було колегіальним, хоча були і противники М. Хрущова [5].

Але позиція Заходу не зупинила Росію і у травні 2014 р. вона почала військову агресію на Сході України. У деяких випадках російська сторона доводить ситуацію до абсурду. Наприклад, російський президент, то підтверджує наявність своїх військових на території України, то спростовує, називаючи їх трактористами. Також є спроби скинути провину на США, які нібито через економічні інтереси розпалюють війну в Україні. Сподівання на абсолютну безкарність Путіна не були виправданими. Адже у червні 2014 р. у Сочі був скасований саміт «великої вісімки», також було запроваджено ряд санкцій щодо Росії. США наполягає на тому, що дану ситуацію можна вирішити виключно дипломатичним шляхом, а для цього Кремль змушений буде виконувати Мінські домовленості [6].

Не зважаючи на періодичні взаємні компроміси США та Росії, все більше проявляються суперечності у зовнішньоекономічних стратегіях обох країн. Це питання розширення НАТО у східноєвропейському регіоні, що прямо суперечить інтересам Росії. США в свою чергу не будуть миритися з прагненнями Росії перешкоджати розвитку демократичних процесів у країнах постсоціалістичного простору. Максимальне на що вони готові – це тимчасові поступки з метою вирішення більш нагальних глобальних питань.

Список використаних джерел та літератури

1. Кондратенко О. Ю. Основні моменти формування російсько-американських відносин у пост біполярний період / О. Ю. Кондратенко // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету. – 2010. – Вип. 1. – С. 148-156. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [file:///C:/Users/Алена/Downloads/2948-7996-1-SM%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/Алена/Downloads/2948-7996-1-SM%20(5).pdf)
2. Гарусова Л. Внешняя политика Соединенных Штатов Америки: основные тенденции и направления (1990-2000-е гг.) / Л. Гарусова. – Владивосток : ВГУЭС, 2004. – 152 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://abc.vvsu.ru/Books/vnesh_polit_usa/default.asp
3. Головіна К. Розвиток російсько-американських відносин після терактів 11 вересня 2001 р.: безпека в епоху нових загроз / К. Головіна // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2013. – Вип. 35. – С. 289-292.

- [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/35/golovina.pdf
4. Решето Ю. Росія робить ставку на Трампа / Ю. Решето [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/росія-робить-ставку-на-трампа/a-36262331>
5. Георгієвський О. 10 міфів про історію Криму. Життя вимагає не історичних «казок» / О. Георгієвський. – Крим реалії. – 2015. – 19 травня [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ua.krymr.com/a/27025425.html>.
6. Мовшук М. Український чинник в американсько-російських відносинах на сучасному етапі / М. Мовшук [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2015>.

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ СЛОВ'ЯН З ДАВНІХ ЧАСІВ ДО XX СТ.

Євгеній Грек

ліцеїст II-I курсу Житомирського обласного
ліцей-інтернату для обдарованих дітей
(педагогічний керівник: *вчитель історії*
Н. П. Преснякова)

ЗБЕРЕЖЕМО ПАМ'ЯТКИ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ ПРИЙДЕШНІХ ПОКОЛІНЬ

Трипільська культура і досі лишається найбільшою таємницею європейської історії, оскільки її блискавичну появу наприкінці VI тис. до н. е. та зникнення через 2 тис. років можна порівняти хіба що з долею Атлантиди. Такою спадщиною могла б пишатися кожна держава. Однак, якщо про Єгипет та Шумер, створені підневільною працею, відомо усьому світові, то про трипільську культуру вільних хліборобів знають далеко не всі українці.

Метою нашої статті є спроба простежити особливості дослідження пам'яток пізнього трипілля городського типу на основі розкопок 1930-х – 40-х рр., проведених на Червоній горі в с. Городському Коростишівського району, та ще раз звернути увагу на яскраву пам'ятку трипілля в нашому краї.

Працюючи над вивченням трипільської спадщини на Житомирщині, ми встановили, що перші дослідження цього питання у нашому краї почались у 20-х – 30-х роках XX ст. під керівництвом С. Гамченка, П. Курінного, В. Петрова, Є. Кричевського, М. Макаревич. Було розкопано і досліджено поселення у Колодяжному Романівського, Райках Бердичівського, Городському Коростишівського, Паволочі Попільнянського, а також у Троянові Житомирського районів. Всі ці поселення віднесені до однієї групи, що отримала у науковій літературі назву «пам'ятки городського типу».

Найяскравішою пам'яткою трипільської культури Житомирщини залишається і досі поселення біля урочища Червона гора у с. Городське Коростишівського району. Розкопки тут проводились у період 1936-1940 рр. В. Петровим, Є. Кричевським, М.

Макаревичем. Тоді було виявлено рештки родового поселення, розташованого на високому мисі лівого берега Тетерева та виявлено два різних типи житлових споруд: велике глинобитне та невелике напівземлянкове [6, с. 110]. На думку деяких дослідників, це свідчить про розпад родових відносин та про занепад трипільського домобудування як наслідок занепаду трипільської культури в цілому.

Проаналізувавши знахідки із Городського, дослідники прийшли до цікавих висновків, пов'язаних із корінними змінами у землеробських формах господарювання та поступовим переходом від матріархально-родового суспільства на середньому етапі трипільської культури до нового патріархально-родового етапу, на що і вказує поява невеликих напівземлянок у трипільській культурі, і пояснюючи розпад великої сім'ї із виділенням малої.

Розташування жител на високому мисі, знахідки зброї свідчать про те, що стародавні жителі Червоної гори вели міжусобні або міжплемінні війни, які могли стати однією із причин зникнення трипільської культури.

До городського типу належить також і поселення у с. Паволоч на Попільнянщині, що вивчалось 1949 року М. Макаревичем [3, с. 52].

Характерною рисою городського комплексу знахідок є кераміка, з наявністю як чисто трипільських посудин із монохромним розписом, так і посудин, прикрашених відбитком шнура, що було типовим для культур середнього періоду епохи бронзи [7, с. 32]. Це наводиться Є. Кричевським як доказ початку зникнення трипільської культури [4, с. 161].

Щодо знарядь праці, знайдених у поселенні – основними були крем'яні. Їх кількість перевищує кам'яні та кістяні, вироби із міді – малочисельні. Виявлено велику кількість кісток тварин: свійських та диких [7, с. 205].

Про релігійні уявлення трипільців говорять орнаменти на пряслицях, а також глиняні жіночі статуетки, які вчені пов'язують із культом родючості [4, с. 168]. Всі знайдені статуетки належать до типу сильно схематизованих жіночих зображень, добре відомих у трипільській культурі – із жовтувато-червонуватої глини із зіставленими ногами. Голова статуетки – плоска, замість очей – дві наскрізні дірочки. Характерною їх рисою є велика кількість дрібних отворів на передній частині голови і бугрів на місці колін [1, с. 240].

За періодизацією Т. Пассек, Городське поселення трипільців датується у межах другої половини 3 тис. до н. е. [4, с. 59]. На його

прикладі ми маємо змогу прослідкувати основні риси трипільської культури на заключному її етапі, яка в Україні залишила по собі виразні сліди у побуті й духовній культурі українців. «До останніх часів, – як зазначає український дослідник О. Повстенко у відомій праці «Історія українського мистецтва», цитати з якої наводить у своїй двотомній «Історії України» Н. Полонська-Василенко, – сільські жінки й молодиці розмальовували свої хати, комини, печі. У килимарстві, гончарстві, дереворізьбі, вишиванках, писанках – дуже багато геометричних та рослинних орнаментів (званих по-народному «циганською вулицею», «безконечником», «кривулькою», «кучериками», «троєчками», «гачками» тощо), що виразно нагадують орнамент палеолітичної та неолітичної діб на Україні. На Лемківщині, наприклад, ще й досі зберігся спосіб розмальовувати хати рівнобіжно до покладеного у стінах дерева з горизонтальними смугами, що сягає дуже давніх часів» [5, с. 53].

Окремі дослідники вказують, що трипільля входить як ланка до того ланцюга, який зв'язує в єдине ціле тодішній культурний світ і знаходять зв'язки трипільля із мікенською культурою, особливо у керамічних виробках, що нагадують трипільські: совоподібні обличчя, голови биків із розлогими рогами. Проф. П. Курінний пише, що «чим більше ми заглиблюємось у досліді над трипільською культурою, тим більше виявляється ниток, що сполучають цю культуру з культурою Еллади: культ матері, . . . спільність керамічних форм, мітологій, орнаментальних мотивів – пояснюють ці генетичні зв'язки».

Отже, на думку багатьох вчених, трипільська культура, що характеризується виникненням на теренах України розвинутого землеробсько-скотарського господарства, мистецтва, житло- і містобудівництва, ремесел, перших металевих виробів із міді, високохудожніх творів мистецтва й складних ідеологічних уявлень, запліднивши своїми впливами сусідні і далекі від неї периферії, могла вплинути і на зародження античного мистецтва і залишила свій могутній слід у культурі українського народу аж по сьогодні. Подальші роботи у дослідженні трипільських пам'яток у нашому краї та в Україні в цілому можуть дозволити ліквідувати «білі плями» у вивченні трипільської культури та впритул наблизитися до відповіді на питання про вплив трипільської культури на етногенез української нації [2, с. 78].

Список використаних джерел та літератури

1. Березанська С. С. Первісна археологія /С. С. Березанська // Археологія УРСР. – К. : Наукова думка, 1985. – 186 с.
2. Курінний П. Расцька могила на Бердичівщині / П. Курінний // Коротке звітання ВУАК за 1926 р. – К. , 1927. – С. 71-78.
3. Макаревич М. Л. Трипільське поселення біля с. Паволочі /М. Л. Макаревич // АП УРСР. – К. , 1952. – Т. IV. – С. 96-103.
4. Пассек Т. С. Периодизация трипольських поселень /Т. С. Пассек // МИ А. – М.-Л., 1949. – № 10. – С. 15-169.
5. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України у 2-х т. / Н. Полонська-Василенко. – К.: Либідь, 1995. – Т. 2. – 608 с.
6. Рудинський М. Я. Трипільська культура /М. Я. Рудинський // Археологічні дослідження на Україні. – К. : Видавництво АН УРСР, 1957. – С. 91-113.
7. Шмаглій М. М. Кераміка поселень городського типу / М. М. Шмаглій // Археологія УРСР. – К. , 1961. – Т. XII. – С. 20-37.

Ярослав Лаговський

ліцеїст III-М курсу

Житомирського обласного

ліцею-інтернату для обдарованих дітей

(науковий керівник: к. і. н., проф. **І. І. Якухно**)

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ

Сучасний державотворчий процес в Україні ґрунтується на підвалинах державотворення всіх попередніх історичних етапів.

Державотворчі процеси досліджені в працях істориків та правознавців Н. Полонської-Василенко, М. Грушевського, Д. Яворницького, О. Бойка, Н. Яковенко, В. Смолія, П. Пилипенка, М. Кравчука, та інших.

Науковці схильні виділяти дві основні складові тривалого процесу державотворення в часі.

Перший великий етап формування держави і права України починається з часу появи до нової ери перших державних утворень на території України у Північному Причорномор'ї і Приазов'ї та

закінчується часом, який передував Лютневій демократичній революції.

В межах першого етапу існували перші державні утворення прийшлих племен на території Північного Причорномор'я і Приазов'я. Так, наприклад, кіммерійці, яких Геродот називав уславленими кобилодойцями, у IX–першій половині VII ст. н. е. мали своїх царів, але держави не створили [5, с. 55].

Витіснивши кіммерійців в VII ст. до н. е. , скіфи створили політичне консолідоване об'єднання племен, що проіснувало до III ст. до н. е. , займаючи велику територію у формі чотирикутника, створили свою культуру [1, с. 25].

Європейський світ мав можливість ближче познайомитись з українською культурою, зокрема зі скіфським золотом, на виставці в Амстердамі з 2014 р. Анексія Криму Росією стала трагічною сторінкою в нашій історії, що, поставила під загрозу повернення скіфського золота в Україну, і яке прагнула загарбати Росія. Активна позиція України, її підтримка міжнародною громадськістю, сприяли поверненню скіфського золота в Україну і водночас визнанню Криму українською територією. В грудні 2016 р. золото скіфів повернуто Україні [2].

З III ст. до н. е по III ст. н. е. існувала Сарматія, витіснивши скіфів, сармати створили свою державу, культура яких генетично близька скіфській [3,с. 718]. Скіфо-сарматський період на території сучасної України тривав тисячоліття.

В епоху «Великої грецької колонізації» з VIII– до кінця VI ст. до н. е. на Північному Причорномор'ї поселились вихідці з Еллади, створивши міста-держави, залучили місцеве населення до культури античного світу [4, с. 24].

У II ст. на території сучасної України з'явилися готи, які знищили праслов'янську зарубинецьку археологічну культуру, створили свою державність, воювали проти грецьких міст-держав [5,с. 61].

Первісні держави не слав'янського походження стали зразком самоорганізації і управління неоднорідного суспільства, зі своєю культурою, традиціями, політикою. Так, наприклад, Кіммерія, Таврія, держава скіфів (Велика та Мала Скіфія), держава сарматів, готська держава та держави – поліси Північного Причорномор'я відомі світу як найперші державні утворення, історія яких вчить як і чому з'являється держава – організація політичної влади [6, с. 14].

В епоху «Великого переселення народів» на території сучасної України поселяються слов'яни, зіткнувшись з германськими племенами, створили свою першу праукраїнську державу Антське царство (IV – VII ст.) [4, с. 35].

Племена, що входили до складу Антського царства, стали основою створення держави Київська Русь (IX – початок XII ст.) [4, с. 67]. Держава Київська Русь сприяла формуванню релігійної та національної свідомості сучасного українця [3, с. 303]. З її розпадом настав період феодальної роздробленості (XII–XIV ст.), в розвитку якого послаблюються державні чинники, чим скористались сусідні держави і захопили територію Русі. Встановився суспільно-політичний лад на українських землях під владою іноземних загарбників в кінці XIV – першій половині XVII ст. [1, с. 102].

Основна територія масиву українських земель належала Речі Посполитій, проти якої український народ на чолі з Б. Хмельницьким піднявся на боротьбу і створив Українську державу Військо Запорізьке під час національно-визвольної війни 1648-1654 рр. Отримавши за Зборівською угодою назву Гетьманщина, держава перебувала на правах автономії у складі Росії у другій пол. . XVII ст. [3, с. 161]. Обмежена автономія України в першій половині XVIII ст. призвела до ліквідації автономії України в другій половині XVIII ст. [5, с. 109].

В результаті трьох поділів Польщі українські землі були інтегровані до складу Російської та Австро-Угорської імперій. Суспільно-політичний лад і право України першої половини XIX ст. характеризується бездержавністю, наполегливою боротьбою українців за державне відродження, за ліквідацію кріпосного права, яке в західному регіоні ліквідовано в результаті «весни народів», а в Росії – проведення буржуазних реформ в XIX ст. [1, с. 258].

На початку XX ст. Перша світова війна знищила імперії. З перемогою Лютневої революції розпочався другий етап державотворчих процесів на території сучасної України. Український народ, що перебував у складі Австро-Угорської та Російської імперій створив держави УНР [3, с. 924], та ЗУНР [3, с. 253], формальне об'єднання яких відбулось 22 січня 1919 р.

Українська національна державність 1917-1920 рр. в процесі державотворчих змагань зазнала поразки. Було утворено Українську соціалістичну радянську республіку, яка еволюціонувала до Української радянської соціалістичної республіки тоталітарного

репресивного режиму (1929-1941 рр.), повного одержавлення суспільства. [1, с. 429].

Напередодні і в роки Другої світової війни (1939-1945 рр.) українці прагнули створити на території розчленованої гітлерівцями Словаччини свою державність «Карпатська Україна» [3,с. 289], а 30 червня 1941 р. здійснили «Акт проголошення відновленої Української держави» [7,с. 26], але в умовах кровопролитного військового протистояння реалізувати програмні документи проголошених держав було неможливо.

У перші повоєнні роки (1945 – середина 1950-х рр.) українці плекали надію на пом'якшення тоталітаризму, але не отримали бажаного.

У період десталінізації (середина 1950-х – перша половина 1960-х рр.) активізується рух «шістдесятників», а в 1965-1985 рр. - «дисидентів».

«Перебудови» (1985-1991 рр.). завершилась розпадом СРСР. Другий етап державотворчих процесів завершився.

Сьогодні можна говорити про початок новітнього етапу державотворчих процесів на Україні, що розпочався з 90-х рр. . ХХ ст., основним змістом якого було прийнята Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р. та Акту проголошення незалежності України. 24 серпня 1991 р. Ці законодавчі акти створили широкі можливості для демократичного розвитку України.

Конкретним, реальним змістом наповнювався суверенітет України, що у кінцевому рахунку сприяло проголошенню незалежності України і прийняття її Конституції 28 червня 1996 р. Здобувши незалежність, народ України розпочав активну діяльність з метою створення демократичної правової держави [6, 13,с. 63].

В новітню добу історичного розвитку українці зазнали випробувань на шляху до незалежності і державного суверенітету, серед яких Революція на граніті (жовтень 1990 р.), Помаранчева революція (2004 р.), революція Гідності (2014 р.), анексія Криму Росією, війна на Сході України.

Сучасний світ сприймає незалежну Україну як самостійну самодостатню державу з високим рівнем культури, величної історії народу, який протягом багатьох століть боровся за свободу і незалежність, сьогодні змушений захищати її від сепаратистів та їх кремлівських покровителів.

Проголошення України правовою державою – результат історичного розвитку. Якісно новий етап розвитку і становлення української державності вимагає наявності громадянського суспільства – основи правової держави, високої правової культури громадян. Однак, правову державу недостатньо проголосити – вона повинна утворитися як результат реформ.

Список використаних джерел та літератури

1. Бойко О. Д. Історія України: нав. посіб. / О. Д. Бойко / 3-є вид. вип. і перероб. – К. : Академкнига, 2007. – 685 с.
2. Всесвітня історія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uk/wikipedija.org>.
3. Довідник з історії України (А-Я) Посібн. для серед. загальноосві. навч. закл. / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид. , доопр. і доповн. – К. : Генеза, 2001. – 1136 с.
4. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України / М. С. Грушевський. Репринтне видання 1913 р. – К.: Жовтень, 1990. – 524 с.
5. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України у 2-х т. / Н. Полонська-Василенко. – К.: Либідь, 1995. – Т. 2. – 608 с.
6. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: нав. посіб. / М. Кравчук. – 3-тє вид., змін. й доп. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 247 с.
7. Рубльов Олександр Сергійович. Новітня історія України (1939–2003): нав. посібник: / О. С. Рубльов / Вид. друге, доопрац. – К. : Дієз-продукт, 2003. – 191 с.

Маргарита Галактіонова
ліцеїстка III-I курсу
Житомирського обласного
ліцею-інтернату для обдарованих дітей
(педагогічний керівник: вчитель-методист **В. І. Синявська**)

ОСВІТА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПЕРІОДУ ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ (XIV – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.)

Історія розвитку освіти пізнього середньовіччя не втрачає актуальності, оскільки освіта – ядро соціуму, а наявність власної писемності та освіти – основна ознака цивілізованості народу.

Теоретико-методологічні основи проблеми досліджували науковці Чижевський Д., Грушевський М. С., Полонська-Василенко Н. Д., Даниленко В. М., Кралюк П. М., Рудик П. А., Саух П. Ю., Нічик В. М., Огієнко І. І., та інші.

Із занепадом могутньої середньовічної держави Київська Русь, її територія була розчленована і входили до складу Польського королівства, Великого князівства Литовського, Московії, Османської імперії. Основний масив українських земель увійшов до складу польської держави, що призвело до ополячення та окатоличення українського народу [1, с. 99].

У соціальній сфері відбуваються зрушення – впливовою і організованою силою стає шляхта, одночасно з нею формується і набуває важливого значення козацтво, яке стало активним чинником історичного процесу [1, с. 127]. Українське суспільство, втративши власну державність, сприймало церкву не тільки як духовного наставника, але і як гаранта збереження етнічної самобутності та осередок громадського життя [1, с. 112].

Православна церква поступалася перед католицькою освітою, князі-магнати захищали православ'я, але з часом стали прихильнішими до католицизму [7, с. 381]. Головним питанням польсько-литовської доби було національне [7, с. 373].

Українську шляхту приваблювали в польській моделі державності гарантовані політичні свободи та станові привілеї, обмеженість королівської влади, відносна релігійна толерантність. Внутрішнє становище в Польщі було стабільнішим ніж в Англії, Німеччині, Франції, розвиток яких супроводжувався кривавим

релігійним протистоянням, в Іспанії жахами інквізиції, в Росії опричиною [1, с. 105].

Для організації людей української народності створюються братства, що перетворились на ідейні центри захисту мови, культури, духовних цінностей українського народу, створювались бібліотеки, відкривались друкарні та школи на кошти братчиків [3, с. 87]. Найбільш вражені своєю безправністю львівські міщани дають початок національній організації, яким стало Львівське Успенське ставропігійне братство [4, с. 170]. Боротьбу цього братства проти національно-релігійних утисків підтримував православний магнат князь Костянтин Острозький [3,9,с. 128]. Братські школи давали підвищену освіту середнього навчального закладу. Першими національними вищими закладами стали Острозька школа-академія та Києво-Могилянська академія [6,10,с 6].

Острозька школа-академія перша школа вищого ступеню в Україні і найвизначніша серед православних навчальних закладів XVI-XVII ст. , організована на кошти князя К. Острозького. В листопаді 1576 р. князь отримав від короля Стефана Баторія привілей, за яким Острог ставав спадковим володінням [6,11,с. 42]. Місто Острог дало назву аристократичному роду Острозьких, мало відповідну матеріально-технічну базу, було традиційно культурним центром України. Наприкінці XV – на початку XVI ст. місто значиться на більшості карт Східної Європи, в ньому знаходили притулок багато вільнолюбних і сміливих мислителів, які зазнали переслідувань у себе на батьківщині. Острог став організаційним центром діяльності наукового гуртка, що об'єднував талановитих вчених латинської, грецької, слов'янської мов, математиків, астрономів, філософів. Митрополит Іларіон (Огієнко І. І.) характеризував Острог як осередок української культури [6, с. 22].

В Острозі діяла друкарня І. Федорова з 1577 р., де надруковано понад 20 книг, серед яких "Азбука" (1578 р.) і знаменита перша "Біблія" (1581 р.) Редактором "Біблії" став Герасим Смотрицький – перший ректор Острозької школи-академії. Острозька Біблія відіграла важливу роль у боротьбі проти наступу католицької церкви на православ'я [2, с. 13].

Острозьку школу називали "тримовним ліцеєм" або "слов'яно-греко-латинською академією", тобто її заснування було початком компромісу між представниками східнослов'янської просвітньої традиції та "латинської науки", які фактично поєднав К. Острозький

[4, с. 222]. Викладачами були видатні українські та зарубіжні педагоги такі як Д. Наливайко, Х. Філарет, Я. Лятос, Лукаріс Кирило та інші. Навчалися в школі як діти шляхти, так і діти селян. Вихованцями школи були Мелетій Смотрицький – син Г. Смотрицького, талановитий педагог і просвітитель, письменник-полеміст, автор славнозвісної "Граматики слов'янської"; Петро Конашевич-Сагайдачний – відомий гетьман реєстрового козацтва; Іван Борецький – видатний представник української педагогічної думки і громадський діяч, перший ректор Київської братської школи та багато інших видатних людей того часу. За зразком Острозької академії були складені статuti Львівської та Луцької братських шкіл. Після смерті К. Острозького в 1608 р., вона починає занепадати, ліквідована з ініціативи ордену єзуїтів. Відомо, що нащадки К. Острозького окатоличились і не були зацікавлені в існуванні православної школи [3, с. 543].

Життєдіяльність князів Острозьких пов'язана з Житомирщиною, вони розвивали та розбудовували Південно-Східну Волинь, їм належали 4 міста: Чуднів, П'ятка, Краснопіль, Янушпіль (Іванопіль) [8, с. 50] .

В становленні Києво-Могилянської академії, яка виникла 1632 р. в результаті злиття Київської братської та Лаврської шкіл, велику роль відіграла Острозька академія – перший український православний заклад [6, с. 6].

Київська братська школа виникла 1615 р. на Подолі. В основу роботи закладу було покладено Статут Львівської братської школи. За дуже короткий час школа досягла рівня освіти, що не поступався західноєвропейським університетам [3, с. 300]. Керівництво закладу не раз виступало за перетворення його на вищий навчальний заклад, але польський уряд не давав на це дозволу.

Лаврська школа виникла 1631 р, її засновником став архімандрит Києво-Печерської Лаври Петро Могила. Ця школа створювалась за зразком польських латинських шкіл вищого типу – колегій. Рівень навчання у ній був високим, викладали в школі кращі педагоги різних країн. Братство звернуло увагу Петра Могили на недоцільність існування в одному населеному пункті двох вищих шкіл при обмежених навчальних засобах і недостатчі високоосвічених викладачів. Розпочались переговори з П. Могилою, який дав згоду на воз'єднання шкіл [3, с. 391].

Об'єднаний навчальний заклад почав свою роботу 1632 р. на території братської школи під назвою Києво-братська колегія. Петро Могила став її опікуном. На його честь заклад згодом став називатися Києво-Могилянською колегією, що розвивалась як вищий навчальний заклад і невдовзі стала відомим у Європі центром освіти, науки і культури. Вона зберегла традиції кращих братських шкіл, але структурою, обсягом і рівнем знань відповідала вимогам, що ставились перед європейською вищою школою.

Колегія мала свої особливості, вона не присвоювала своїм випускникам вчених звань, не ділилась на факультети, як це було в західних університетах. Навчальний план передбачав вивчення "семи вільних мистецтв", слов'янської, грецької, латинської і польської мов. Значну частину складали стани міщан, селян, козаків. Вищу ступінь навчання складали «школи риторики і поетики». Багато викладачів переборюючи наслідки середньовічної схоластики, орієнтувалися на досягнення педагогіки гуманізму [3, с. 298]. Тут навчався український філософ, поет і педагог Григорій Сковорода, російський вчений Михайло Ломоносов, радник Петра I з питань освіти Феофан Прокопович, С. Яворський, В. Татіщев та інші.

У колегії працювали найкращі українські й іноземні викладачі. Серед них Є. Славинецький, С. Полоцький, М. Смотрицький.

З набуттям Україною незалежності відновлено академію. Головний ініціатор відновлення Києво-Могилянської академії – В'ячеслав Брюховецький.

Список використаних джерел та літератури

1. Бойко Олександр Дмитрович Історія України: нав. посібник / О. Д. Бойко / 3-є вид. виправл. й перероб. – К. : Академкнига, 2007. – 685 с.
2. Всесвітня історія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uk/wikipedija.org>.
3. Довідник з історії України (А-Я): Посібн. для серед. загальноосвіт. навч. закл. / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – К. : Генеза, 2001. – 1136 с.
4. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України / М. С. Грушевський. Репринтне видання 1913 р. – К.: Жовтень, 1990. – 524 с.
5. Кралюк П. М. , Пасічник І. Д., Якубович М. М. Острозька академія в філософській культурі України: [монографія] / П. М. Кралюк, І. Д. Пасічник, М. М. Якубович. – К.: КНТ, 2016. – 461 с.

6. Кралюк П. М. Острозький культурний центр та становлення Києво-Могилянської академії: [монографія] / П. М. Кралюк. – К. : КНТ, 2016. – 240 с.
7. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України у 2-х т. / Н. Полонська-Василенко. – К.: Либідь, 1995. – Т. 2. – 608 с.
8. Чуднів і край в контексті історії малих і середніх міст Волині. Наук. зб. «Велика Волинь». Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції (Чуднів, 7–8 вересня 2016 р.). Вип. 53 / упоряд. П. С. Скавронський. – Бердичів: ФОП Мельник М. В., 2016. – 342 с.

Анастасія Прут
ліцеїстка II-I курсу
Житомирського обласного
ліцею-інтернату для обдарованих дітей
(педагогічний керівник: *вчитель історії*
Н. П. Преснякова)

ЄВСТАХІЙ ДАШКЕВИЧ – ОБОРОНЕЦЬ РІДНОЇ ЗЕМЛІ

Розкриваючи роль Євстахія (Євстафія, Остафія, Остапа) Дашкевича, висвітлюючи основні факти із його життя, дослідники неминуче зіштовхуються із такою проблемою, як порівняно незначна кількість праць про цього видатного діяча початкового періоду козаччини. Найбільша кількість історичних розвідок стосується часів перебування Є. Дашкевича на посту Канівського і Черкаського старости. Саме у цей час він активно захищає українські землі від іноземних загарбників і розробляє плани захисту рідної землі. Проблема ж походження Дашкевича практично не висвітлена.

Метою нашого дослідження є спроба з'ясувати стан висвітлення ролі Євстахія Дашкевича в організації козацтва та його впливу на розвиток козацького руху в Україні.

Один із зачинателів дослідження української історії епохи національного відродження – Д. Бантиш-Каменський називає Є. Дашкевича одним із перших українських гетьманів та організаторів запорізького козацтва. Такі ж дані про гетьмана містяться і у науковця поч. ХІХ ст. М. Маркевича.

Згадує його, як «першого гетьмана», і російський історик О. І. Рігельман у своїй компілятивній праці «Літописна оповідь про Малу

Росію та її народ і козаків взагалі» [4, с. 49], написаній у другій половині XVIII ст.

Видатний український дослідник Микола Костомаров у книзі «Богдан Хмельницький» говорить про Дашкевича, як про «організатора козацького стану на початку XVI століття» [2, с. 14].

Деякі відомості про постать Дашкевича ми можемо почерпнути із праці Д. І. Яворницького « Історія запорізьких козаків» [5, с. 266].

Про діяльність гетьмана, що «радив на польському сеймі збудувати замок на низу Дніпра і тримати там 1-2 тис. козаків» для захисту українських земель, повідомляє Микола Аркас у своїй праці « Історія України-Русі» [1, с. 149].

Коротку характеристику діяльності Є. Дашкевича дає видатний історик України Михайло Грушевський у «Начерках історії українського народу», який повідомляє, що «козаки стали здобувати особливу славу, чому немало сприяв «знаменитий козак» Остафій, чи Остап Дашкевич, спочатку литовський воєвода, згодом черкасько-канівський староста, православна людина родом із міста Овруча, який в українських хроніках згадувався, як Остап Дашков, а можливо і Дашків, до чого поляки , мабуть, додали «-кевич», отже – Дашкевич. Це був запорізький отаман часів польського короля Зигмунда I».

Походження Є. Дашкевича докладно невідоме. Можливо, він був підданим князя Острозького в Овручі, хоча польські дослідники в цьому сумніваються. Є деякі історичні докази, що хтось із трьох Дашкевичів, (дослідники називають його Василем), близько 1506 р. був черкаським старостою зі званням князя, Ючус (або Юхим) 1509 р. – королівським писарем і послом до Перекопської орди, а Остап мав волості і маєтки та тримав зв'язки з видатними родами на Волині [5, с. 195].

Із діяльності Дашкевича видно, що він наскрізь був військовою людиною, мав свої стратегічні плани охорони кордонів і народу України, оскільки із юнацтва загартовувався у боях із татарами.

Як свідчить російський історик другої половини XVIII століття О. Рігельман: «1505 р. Дашкевич зібрав людей і назвав їх козаками, а себе гетьманом, захищав українські землі від нападів татар, які часто нападали на українські кордони. За це був нагороджений королем Польським Зигмундом I землями у Київському та Брацлавському воєводствах для поселення своїх воїнів» [4, с. 49]. У грамоті Сигізмунда I від 4 березня 1507 р. на оренду мита зазначається також і видача О. Дашкевичу 200 злотих.

Історик Зеделлер стверджує, що рушницями, як і шаблями, запорозьких козаків першим озброїв саме Остап Дашкевич.

Від 1514 р. він стає старостою Канева й Черкас і активно готує похід із татарами на Москву, що тривав майже рік.

1515 р. Дашкевич і Лянцкоронський зібрали дніпрових козаків, охочих із Поділля й Волині та пішли походом на татар, щоб відплатитися за зраду. Біля Білгородки вони розбили татар, забрали отари овець та іншої худоби й повернулися назад. Вже тоді вони активно почали виступати проти поляків.

До 1523 р. О. Дашкевич знову воював проти турків і побував у полоні у татар. Далі, згідно досліджень Д. Яворницького, він кілька разів служив великим російським князям Івану й Василю, допомагаючи їм у війні проти поляків, і знову повернувся в Литву до Сигізмунда та отримав в управління міста Черкаси й Канів на правому березі Дніпра нижче Києва. Керуючи цими містами, він звабив до себе таку силу козаків, що обидва міста надовго стали ядром усього українського козацтва [5].

1527 р. проти нового нападу татар на Волинь Дашкевич воював разом із князем Острозьким, А. Немиричем, Слуцьким, Радивілом, Сангушком, Вишневецьким, Чарторийським та ін., що зібралися під Києвом і зуміли перемогти татар [3, с. 195].

Оборона Черкас так прославила Дашкевича, що 1533 р. його було запрошено на польський сейм до Пьонтркова, куди він привіз великі татарські кулі, якими хан розбивав замок у Черкасах. За героїчну оборону гетьмана нагородили замками в Кричеві і Цісарську. На сеймі радилися з ним, як охороняти південні кордони від нападів татар. Дашкевич радив побудувати поблизу татар, на одному з малодоступних островів Дніпра, замок й утримувати в ньому постійну сторожу із 2 тисяч козаків, котрі, плаваючи на чайках по річці, перешкоджали б татарам переправлятися через Дніпро. Він радив побудувати замки і залюднити вільні степові території. «Проект Дашкевича широко рознісся по країні і про нього говорили при багатьох нагодах, але охорони вздовж Дніпра так і не організували» [2, с. 14].

1534 р. Дашкевич знову пішов походом у Сіверський край разом із кримчанами. Надалі ж про нього нічого не відомо. Після смерті Євстахія Дашкевича залишились великі надбання, які, оскільки в нього не було дітей, перейшли до чужинців.

Отже, опрацювавши доступні для нас джерела та літературу, яка висвітлює життя та діяльність видатного українського організатора козацтва, нашого земляка Євстахія Дашкевича, ми можемо зробити висновки про те, що праці, яка б розкривала в повній мірі події із життя цієї видатної особи, досі не створено. Із тих відомостей, які нам вдалося почерпнути із досліджених нами наукових робіт, ми з повною впевненістю можемо наголосити на визначній ролі Євстахія Дашкевича у боротьбі українського козацтва з ворогами рідного народу, який озброїв оборонців рідної землі рушницями та шаблями, залучив до їх числа велику кількість нових звиязців та розробляв стратегічні плани охорони кордонів України за допомогою козацтва.

Список використаних джерел та літератури

1. Аркас М. Історія України-Русі / М. Аркас. – Одеса: Маяк, 1994. – 149 с.
2. Костомаров М. І. Богдан Хмельницький: Історичний нарис: Для серед, та ст. шк. віку / [Упоряд. і передм. В. О. Замлинського]; Худож. Л. А. Кацнельсон. – К. : Веселка, 1992. – 93 с.: іл. – (Гетьмани України)
3. Довідник з історії України (А-Я) Посібн. для серед. загальноосвіт. навч. закл. / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид. , доопр. і доповн. – К. : Генеза, 2001. – 1136 с.
4. Рігельман О. І. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі / Вст. ст. , упор. та примітки П. М. Саса, В. О. Щербака. — К. : Либідь, 1994. – 768 с. ; іл. («Пам'ятки історичної думки України»)
5. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків / Д. Яворницький. – Львів : Світ, 1991. – Т. 2. – 266 с.

Олександр Грищенко

студент IV курсу історичного факультету
Житомирського державного університету
ім. Івана Франка

(науковий керівник: к. і. н., доц. **І. М. Власюк**)

ПРОТЕСТАНСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ ТА БІЛОРУСІ У XVI – НА ПОЧАТКУ XVII СТ.

Внаслідок Реформації, яка розпочалася у 1517 р. у Німеччині, ідеї оновлення церкви почали швидко ширитися у Швейцарії, Швеції, Англії, Франції. Виникають такі протестантські течії, як лютеранство, кальвінізм, соцініани, польські брати. Не оминули реформаційні рухи

й українські землі, зокрема Західну Україну (Східна Галичина, Волинь, Поділля, Київщина та Закарпаття) [4, с. 33].

Ще з XV–XVI ст. в Україні стали помітними впливи передреформаційних та реформаційних ідей. Їхніми носіями були переважно представники світської та релігійної еліти, які навчалися у європейських університетах.

Щодо самих протестанських общин, то слід зазначити, що на території України та Білорусі існували громади лютеран, кальвіністів, соцініан. Реформаторські ідеї проникали виключно серед інтелігенції, представників духовенства, купецтва, торговців.

Ще у XV ст. Західна Україна відчула на собі вплив гусизму. Король Польщі Ягайло у одному з листів говорив, що галичани пішли на допомогу гуситам, навіть не очікуючи за це якоїсь вигоди, але коли папа закликав їх йти проти гуситів, навіть за винагороду, то вони відмовилися. На боці гуситів проти німецької експансії боролися близько 5 тис. галицьких дворян на чолі з литовським князем Вітовтом [2, с. 35].

Першою організаційно оформленою протестантською течією в Україні було лютеранство. Так, у Володимирі-Волинському існувала громада анабаптистів ще у 1536 р. Центрами лютеранських впливів були: Вільно, Краків та Люблін, звідки ідеї проникали до Холмщини, Підляшшя, Галичини.

Лютеранські громади існували у Львові. Членами зборів одразу ж ставали підлеглі й холопи пана-нововіра. Лютеранство також було поширене і у Закарпатті.

У 70-х рр. XVI ст. більшість лютеран перейшли до кальвінізму та антитринітаризму. Були навіть випадки переходу лютеран до православ'я. Наприклад, Інокентій Гізель – лютеранин з Прусії, який пізніше прийняв православ'я.

Серед протестанських течій особливо швидко поширювався кальвінізм. Головним провідником кальвінізму серед українського населення була шляхта, невдоволена королівсько-князівським всевладдям та духовним пануванням католицької церкви. Відомі проповідниками на українських територіях були: Фома Фальковський, Микола Житний. Шляхту приваблювали ідеї секуляризації церковних земель, встановлення контролю за діяльністю духовенства, ідея ісцевої церкви, незалежної від центру. Серед кальвіністів сьогодні відомі такі білоруські та українські роди магнатів – Воловичів, Огінських, Пузин, Сапіг, Ходкевич. Князь

О.Пронський перетворив на значний центр поширення кальвінізму м. Берестечко на Волині.

Громади кальвіністів існували і у Панівці, Гвіздці. У Малопольщі та Галичині існувало 260 громад, у Литві та Білорусі 191 громада.

В цей час в Україні та Білорусі відбувалися процеси, які не мали аналогів у інших православних церкв – поява братств, у чому можна побачити непосредний вплив Реформації. Братства об'єднували довкола себе віруючих православних, а їх діяльність виходила за межі суто релігійної. Вони швидко поширювались серед українських та білоруських міст, і на кінець XVI ст. братства були у Львові, Києві, Вінниці, Луцьку, Перемишлі, Могильові [5, с. 19].

При братствах працювали лікарні, типографії, бібліотеки, школи. Львівське братство за період свого існування (1585-1772 рр.) надрукувало 33 237 букварів, 500 граматик та інші книги. Братства перекладали частини Біблії на національну мову, що є також характерною рисою європейської Реформації.

Характерними рисами, що поєднували братства з Реформацією також були: широка просвітницька діяльність, контроль за поведінкою духовенства, захист права обирати священника, участь у проповідницькій діяльності світських людей, позастановий характер об'єднання [2, с. 36]. Відомі випадки, коли братства мали непосредний вплив на духовенство. Наприклад у 1594 р. на Брестському церковному соборі Львівське братство позбавило місцевого єпископа кафедри [3, с. 221].

Проте слід зауважити, що братства не ставили під сумнів істинність православної віри, а лише бажали оновити церкву. Вони слідували за життям духовенства, виступали за виборність кліру, прагнули зробити Біблію доступною для мирян, зрозумілою їм мовою, тобто вони брали на себе роль оновлення церкви. Деякі дослідники навіть називають вищезазначені процеси «братською реформацією» [3, с. 222].

Говорячи непосредньо про протестантів, то вони займались наступними сферами діяльності. Протестанти мали значний успіх в області друкування. Нам сьогодні відомі такі друкарні, як Берестейська, Пашівська, Панівецька, Ветровська. В цих друкарнях видавалися біблійні твори, полемічна література, історичні книги, книги з юриспруденції. Друкарні видавали твори класиків (Тацит, Горацій, Лукіан), а також сучасників (Фауст Социн, Ян Амос

Каменський). Зокрема книги Яна Амоса Каменського «Школа гра» підвищували рівень викладання в українських школах. Поряд з друкарнями створювалися і бібліотеки [4, с. 33-34].

Одним з основних напрямків діяльності протестантів було створення шкіл. Зокрема лютеранські школи існували у Білорусі – Вільно, Вітебськ, Мереч. Кальвіністські школи існували на литовських, білоруських та західноукраїнських землях. Кількість шкіл підрахувати неможливо, адже вони засновувались майже не при кожній громаді. В таких школах навчали граматиці, риториці, діалектиці, арифметиці, геометрії, астрономії і музиці [1].

Цікавим і яскравим прикладом діяльності протестантів був замок у с. Панівцях, за шість кілометрів від Кам'янця-Подільського. Село було осередком однієї з протестантських течій – кальвіністів. Тут вони збудували двоповерхову колегію – вищу школу, а також нижчу школу та кірху (церкву). Керівником закладу став Ян Зигрович, магістр філософії Краківського університету. Зигрович заснував у Панівцях друкарню. Але після смерті Яна Потоцького у 1611 р. під час Московського походу під Смоленськом, брати Потоцького вигнали кальвіністів, а кірху та школу закрили. А згодом на майдані ринок, за присутності ката, відбулося урочисте спалення книг, надрукованих у Панівцях.

Більшість шкіл були початковими, або середніми. У школах вивчали сім вільних мистецтв. Були й вищі школи, де навчали теології, філософії, етиці, праву.

Найголовніша ідея яка скріпила і поєднала більшість протестантів – це ідея перекладу Біблії на зрозумілу народу, рідну мову. Польські протестантські переклади поширювались і серед українців, що спонукало їх до пошани своєї мови. У часи гострої полеміки між різними деномінаціями, в цілях самооборони і самі православні почали видавати свої книги зрозумілою для народу мовою, доступною для широкого загалу, що сприяло поширенню живої, народної мови. Ці процеси відіграли важливу роль у постанні нової української літературної мови [6].

Таким чином, бачимо що реформаторських рух, що розпочався на початку XVI ст. в Європі не оминув і українські та білоруські землі, сприяв оновленню православної та католицької церков, пробудив інтерес до вивчення Святого Письма та його перекладу на народну мову, також сприяв освіті, залученню до європейської культурної та наукової спадщини.

Список використаних джерел та літератури

1. Любашенко В. І. Історія протестантизму в Україні: Курс лекцій. – Львів: Провіта, 1995. – 346 с.
2. Решетников Ю. Обзор истории евангельско-баптистского братства в Украине / Ю. Решетников, С. Санников. – Одеса: Богомыслие, 2000. – 246 с.
3. Старостенко В.В. Реформация и братское движение в Беларуси второй половины XVI в. – начала XVII в. / В. В. Старостенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://e.lib.vlsu.ru/bitstream>.
4. Ломакін О.А. Просвітницька діяльність протестантів на українських землях другої половини XVI – сер. XVII ст./ О. А. Ломакін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://istfak.org.ua/attachments/article/255>.
5. Сугрובה Ю. Реформаційні зміни в культуротворчості України постренесансного часу./ Ю. Сугрובה. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle>.
6. Огієнко І. І. Реформація / І. І. Огієнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ohienko/oh05.htm>.

Олександр Гончарук

учень 6-го класу

ЗОШ №21 м. Житомира

(педагогічний керівник: учитель-методист
вищої категорії **С. П. Фанкін**)

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ РОЗВІДКИ ЗА ЧАСІВ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

*Якщо ти знаєш своїх ворогів та знаєш себе,
ти можеш перемогти у сотнях битв без єдиної поразки.
Якщо ти тільки знаєш себе, але не свого опонента,
ти можеш як перемогти, так і зазнати поразки.
Якщо ж ти не знаєш ні себе ні свого ворога,
ти завжди будеш створювати для себе небезпеку.
(генерал Сунь Цзи)*

Існування кожної держави, як сьогодні так і в минулі часи, забезпечується функціонуванням системи державних органів та інституцій. Невід'ємною складовою такої системи є безпековий сектор, до якого, крім армії та силових структур, входять і розвідувальні органи. Забезпечення керівництва держави важливою

інформацією таємного характеру про плани та наміри супротивника набувають значної актуальності у надскладні часи боротьби за незалежність, відстоювання своєї територіальної цілісності як за часів славетної доби козацтва так і у сьогоденні... Так коли і за яких обставин виникла українська розвідка і ким були перші вітчизняні розвідники?

Кінець XV – середина XVII століття – це надзвичайно складний період в історії України. Адже саме у XV столітті на території сучасної України виникла своєрідна людність, відома як українське козацтво [1, с. 145]. Формування козацького стану відбувалося в епіцентрі Великого кордону, охопленого полум'ям боротьби з татарсько-турецькими завойовниками, тому козакам доводилось поєднувати працю із збройною боротьбою [2, с. 37]. У цій боротьбі козацтвом створюється оригінальна військова організація, складається самобутня система управління, командування, розвивається військове мистецтво [3]. Провідну роль у цьому процесі відігравала Запорозька Січ, яка в кінці XVI століття перетворилася у політично-державну одиницю у формі демократичної республіки [4, с. 213].

Однією з найголовніших функцій Запорозької Січі був захист краю від агресії Кримського ханства, внаслідок чого приділялась велика увага створенню розвідувально-дозорної системи стаціонарно-мобільного типу [5, с. 17]. Для несення прикордонної служби та збору необхідної інформації використовувалися редути, бекети, фігури й могили [6, с. 315]. Для спостереження за місцевістю козаки використовували як старовинні кургани, так і насипані свої («роблені могили»), причому лише на останньому зводили укріплення і ставили гармату.

Важливою віхою у формуванні Січі стала Хотинська війна 1621 року. Серйозно збагатила вона й форми діяльності розвідки, в чому велика роль належала запорозькому гетьману Я. Неродовичу-Бородавці. Велику майстерність демонстрували українські розвідники під час війни Речі Посполитої з Московією у 1632 – 1634 роках.

Отже, в умовах становлення зародків інституцій національної держави відбувалося формування підвалин української розвідки, діяльність якої спрямовувалася на захист військово-політичних інтересів Війська Запорозького. Важливою віхою в цьому

історичному процесі став період Національно-визвольної революції 1648 року проти Речі Посполитої під проводом Б. Хмельницького.

Б. Хмельницький та його соратники вперше запровадили використання можливостей розвідки на системній основі для здобування найважливішої інформації військового та політичного змісту. Особисто гетьман керував власною розвідувальною мережею, приймав і відправляв розвідників, інструктував їх та відповідав за співробітництво із союзниками [7, с. 259-260]. Лише до нього надходила вся найважливіша інформація військового чи політичного змісту. У складі Генеральної канцелярії працювали особи, причетні до розвідувальної служби, однак вони підлягали не генеральному писарю, а гетьманові. У найважливіших випадках гетьман сам приймав розвідників, інструктував їх перед відправкою у стан супротивника і потім вислуховував від них звіти.

З кінця 1650 до літа 1651 року була проведена одна з наймасштабніших у тогочасній Європі розвідувальних операцій з направлення у Польщу й Галичину близько двох тисяч осіб із завданням збирати відомості різноманітного характеру, проведення диверсійних актів та підготовки повстань. Характерно, що їхня діяльність носила не стихійний характер, а спрямовувалася на місцях резидентами. Добувати відомості військового характеру були зобов'язані полкові й навіть сотенні структури державної влади. Чимало бійців тогочасного таємного фронту за своїм соціальним статусом належали до шляхти, обіймали офіцерські посади, що давало їм змогу добувати особливо цінну інформацію.

Основне ж ядро розвідувальної системи складали козаки, саме вони мали змогу збирати політичну інформацію під час місій до Польщі, Литви, Московії, Швеції, Османської імперії, Кримського ханства. Важливу роль в залаштункових справах відігравали православні священики та ченці. Серед розвідників були й представники незаможних верств населення: утікачі, жебраки, вуличні артисти і навіть цигани.

Мистецтво військових розвідників застосовувалось і під час організації та проведення значних військових операцій, таких як битва під Пилявцями, взяття Бердичева, облога Житомира тощо.

Б. Хмельницький одним з перших державних діячів, як України так і Європи, інституалізував, систематизував і почав ефективно використовувати такий інструмент як розвідка, вміло поєднуючи її політичний та військовий компоненти, вирішуючи при цьому

стратегічні і тактичні завдання. Саме завдяки її активним діям в тилу ворога у ворожих таборах та у центрах прийняття політичних рішень гетьман отримував необхідну інформацію, яка надавала змогу відповідним чином проводити як військові дії так і зовнішню політику Запорозької Січі.

Очевидно, що саме за часів Визвольної війни та гетьманату Б. Хмельницького з'являлися, випробовувалися та відточувалися форми і методи ведення розвідувальної діяльності, які використовуються і сьогодні.

Традиції славетних козаків-розвідників і понині наслідують їх нащадки з таких структур як Служба зовнішньої розвідки України, Головне управління розвідки Міністерства оборони України, розвідувальний орган Державної прикордонної служби України [8].

Список використаних джерел та літератури

1. Цибулькін В. В. , Рожен Л. М. , Веденєєв Д. В. та ін. Нариси з історії розвідки суб'єктів державотворення на теренах України /Заг. ред. П. Д. Морозов. – К. : «Преса України», 2011. – 536 с., іл.
2. Дашкевич Я. Р. Україна на межі між Сходом і Заходом (XIV–XVIII ст.) / Я. Дашкевич // Записки Наукового товариства ім. Тараса Шевченка. Т. 222. Праці історико-філософської секції. Львів, 1991. – 472 с.
3. Апанович О. Козацтво / О. Апанович // Голос України. – 1991. – 28 лютого.
4. Слабченко М. Е. Соціально-правова організація Січі Запорозької. / М. Слабченко // Праці комісії для виучування історії західноруського і українського права. -К. , 1927. -Вип. III. , с. 296.
5. Веденєєв Д. З історії розвідки і військової дипломатії України. / Д. Веденєєв // Розбудова держави. – 1993 р. – № 3. – С. 17 – 22.
6. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків: у 3 т. / Д. Яворський. Пер. з рос. І. І. Сварника. – Львів: Світ, 1990. – 319 с. : іл
7. Сідак В. С. , Степанков В. С. З історії української розвідки та контррозвідки: (Нариси). / В. Сідак, В. Степанков – К. : Інститут СБУ, 1994. – 402 с.
8. Законодавство України, Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2331-14>.

Артем Трасківський
ліцеїст II-I курсу
Житомирського обласного
ліцею-інтернату для обдарованих дітей
(педагогічний керівник: *вчитель історії*
Н. П. Преснякова)

ГЕТЬМАН УКРАЇНИ ІВАН ВИГОВСЬКИЙ – НАШ ЗЕМЛЯК

На сучасному етапі відкриваються нові факти, віднаходяться нові документи, що підтверджують непересічну роль Гетьмана України Івана Виговського в утвердженні державницької ідеї. За словами І. Холмського: "Завдяки діяльності таких видатних історичних осіб, як гетьман Іван Виговський та його оточення, у спадщину наступним поколінням лишилося відчуття національної окремішності, прив'язаності до рідної землі, лицарскість, глибока культура".

Метою роботи є спроба визначити роль Івана Виговського в історії України. Особливо актуальним це видається у наш час, оскільки середина XVII ст., як і сьогодні, ознаменувалась бурхливими змінами у соціально-економічному становищі України, які не зуміла втримати під своїм контролем українська еліта. Завойована з величезними труднощами і ціною кривавих втрат українська державність знову була зруйнована.

Чи ж врахуємо ми на зламі тисячоліть цей гіркий історичний урок? Чи знову насіння розбрату й наживи за рахунок ближнього затьмарить розум нашої еліти і відбере даровану долею ще одну можливість створити власну державу? Такі питання виразно постають при порівнянні двох епох в історії України. А разом із ними постає й питання про роль визначних історичних осіб, вплив і авторитет яких завжди є відчутним для історичного розвитку.

Щоб відповісти на питання, які ми ставимо перед собою, група ліцеїстів вивчала діяльність Івана Виговського під час походів рідним краєм, роботи в архівах і бібліотеках, конференціях та Всеукраїнських конкурсах і акціях.

Рід Виговських дав Україні чимало видатних представників. Найяскравіша постать серед них – гетьман Іван Виговський, точна дата народження якого історикам невідома. Батько майбутнього гетьмана – Остап (Євстафій) Лучич служив у митрополита Петра Могили, володів містечком Оглав на Київщині, де, очевидно, і

з'явилися на світ його діти. За доби Визвольних змагань він став намісником Київського замку. Один із дядьків Івана – Василь, був Овруцьким полковником. Відомий на той час сотник Самуїл Виговський доводився родичем майбутньому гетьманові [7, с. 114].

Сам Іван Виговський, здобувши духовну освіту у Києво-Могилянському колегіумі, працював у 1630-40 рр. у м. Луцьку юристом у міському суді, згодом – намісником Луцького старости. Брав участь у діяльності Луцького братства. Із 1640 р. його прізвище зустрічалося серед службовців Київської канцелярії. Згодом, перебуваючи у польському війську, під Жовтими Водами потрапив у татарський полон, звідки був викуплений Б. Хмельницьким "за невелику ціну. . . чи, як оповідають старі люди, гетьман виміняв його на одну шкапу... і поставив генеральним військовим писарем" [4, с. 183].

Вже через місяць, 17 червня 1648 р. , Виговський підписує універсал Хмельницького, входить до кола найближчих до гетьмана людей. Високі посади займають і родичі: брат Данило (одружений з донькою Хмельницького) став полковником биховським, Костянтин – полковником пінським і турівським, після цього із 1658 р. – генеральним обозним, Василь – полковником овруцьким.

Про складність політичної ситуації після смерті Б. Хмельницького та про високий авторитет Виговського серед козацького війська говорить і такий факт, що козацтво тричі підтверджувало його гетьманство: 23-26 серпня 1657 року в Чигирині на старшинській раді; на початку жовтня 1657 р. в Корсуні на загальновійськовій раді; козацька рада в Переяславі, скликана на вимогу царського посла Б. Хитрого 7 лютого 1658 року підтвердила його гетьманство такими словами: "Голову свою смажив, нас від лядської неволі визволяючи" [5, с. 327]. В той же час запорожці казали: "Виговського ми гетьманом зовсім не бажаємо, і не віримо йому, бо він не природній запорізький козак, а взятий із польського війська Богданом" [3, с. 118].

Розглядаючи причини таких розходжень, Володимир Антонович наголошує на розколі українського суспільства після Визвольної війни на дві партії: посполитих (селян-землеробів) і козаків, яких важко було втиснути у 60-тисячний реєстр, встановлений Переяславською угодою [1].

Отримавши від свого попередника низку невирішених проблем, Виговський змушений був проводити не вельми популістські заходи,

а саме: щоб не ускладнювати стосунків із Кримом, заборонив ходити на татар; намагався встановити реєстр, щоб повернути платню за 4 роки; зробив кілька спроб повернути покозачених у стан селян та купців, щоб упорядкувати збір податків, хоча водночас видав і дозвіл торгувати вином та іншим питвом безмитно; заборонив козакам користуватись монастирськими землями тощо. Звісно, такі заходи не могли принести йому особливої популярності, чим скористались як внутрішні, так і зовнішні вороги.

"Тому що Виговського провела на гетьманство старшина без повної ради, – писав Грушевський, – з цього скористалися всякі елементи, а особливо Запорожжя, яке найбільше вороже було новим порядкам, стояло за старий демократичний лад військовий, коли військова рада правила всім, відбирала і надавала булаву, а центром того була Січ" [2, с. 231].

Навіть у таких складних умовах Виговському вдалося не лише ліквідувати заколот Я. Барабаша та М. Пушкаря у травні-червні 1658 р., а й розігнати дейнеків – повсталих селян. Кривава братовбивча війна коштувала Україні 50 тис. жертв. Уперше козацькі полки воювали один проти одного.

Москва ж використовувала й розпалювала громадянську війну в Україні, поширюючи серед народу думку про необхідність обмеження влади старшини й гетьмана та віддати Україну під владу царя, що захистить народ.

Непевне становище спонукає Виговського до більш рішучих дій на міжнародній арені. Він укладає союзний договір зі Швецією, яка обіцяла сприяти визнанню незалежності України і розширенню її кордонів до Вісли та Пруссії. Поновлює договір із Кримом та Туреччиною, а 1658 р. виступає із "Маніфестом Війська Запорізького до європейських дворів з виявленням мотивів розриву з Москвою".

Оскільки Швеція припинила війну з Москвою, Виговський звертається до Польщі і 16 вересня 1658 р. підписує у Гадячі угоду про федеративний союз трьох вільних республік: Польщі, Литви, Великого Князівства Руського (у складі Чернігівського, Київського та Брацлавського воєводств). За договором польським військам заборонялось перебування на території України без погодження із гетьманом та козацькою верхівкою; визнавалася православна церква; гарантувалося право вільного вживання української мови в діловодстві та шкільництві, відкриття двох університетів, шкіл та

друкарень, гарантувалося право мати грошову одиницю та військо (30 тис. козаків і 10 тис. найманців).

В. Шевчук підкреслює, що всі наступні суспільно-політичні змагання до кінця XVII ст. точились на основі ідеї, викладеної в Гадяцькому договорі: його взяв в основу гетьман П. Дорошенко, його таємно тримали в себе інші гетьмани, в т. ч. й І. Мазепа, політичний ідеал якого не відходив далеко від ідеалу Гадяцького пакту [6, с. 208].

Навесні 1659 р. сотисячне московське військо князів Ромодановського, Трубецького та Пожарського за наказом царя увійшло в Україну, руйнуючи і знищуючи все на своєму шляху: князь Пожарський звелів вирізати всіх до одного в містечку Срібному та обложити Конотоп, де стояв ніжинський полковник Г. Гуляницький. У битві під Конотопом 28-29 червня (8-9 липня) 1659 р., де загинуло 30 тис. московського війська, Іван Виговський показав себе як видатний тактик і стратег. Зарубіжні історики ставлять Конотопську битву в один ряд із битвою при Ватерлоо.

Після такої блискучої перемоги українському війську відкривалась дорога на Москву, захищати яку було практично нікому. Але проти Виговського виступила внутрішня опозиція на чолі з І. Безпалим, Т. Цецурою, Я. Сомком, та В. Золотаренком. У боротьбі за гетьманську булаву претенденти проявляли надзвичайну жорстокість: Цецюра вирізав у Ніжині 5 хоругв. Запрошуючи до себе на розмову по одному, повбивав Забузького, Сулиму, Лободу, Холодного за те, що не хотіли зрадити І. Виговського.

За таких обставин, щоб не поглиблювати протистояння, на Чорній раді в Германівці І. Виговський зрікся булави.

Суперечки навколо Виговського не припинились із його смертю. Якщо московський цар, Маховський та Тетеря називали його зрадником, то Брюховецький в Універсалі своїм від 23 березня проголосив, що Виговський загинув за віру християнську.

Оцінюючи І. Виговського як видатного керівника, М. Грушевський писав: "Іван Виговський був не кепський політик, чоловік дуже досвідчений, розумний, патріот український, завзятий автономіст, одностудець старшини, бажав забезпечити свободу і незайманість України" [2, с. 231].

Список використаних джерел та літератури

1. Антонович В. Б. Исторические деятели Юго-Западной России / В. Б. Антонович // Український історичний журнал. – 1991. – № 3.

2. Грушевський М. С. Ілюстрована Історія України / М. С. Грушевський. – К. : Варта, 1992. – 524 с.
3. Літопис Гадяцького полковника Г. Грабянки. – К. : Т-во "Знання України", 1992. – 192 с.
4. Величко С. В. Літопис. Т. 1. / Пер. з книжної української мови, вст. стаття, комент. В. О. Шевчука; Відп. ред. О. В. Мишанич. - К. : Дніпро, 1991. – 371 с.
5. Мицик Ю. І. Виговський. Володарі гетьманської булави. Історичні портрети /Ю. Мицик – К. : Варта, 1994. – 560 с.
6. Шевчук В. Козацька держава. /В. Шевчук – К. Абрис, 1995. – 388 с.
7. Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині ХУІІ ст. Причини і початок Руїни. – К: Основи, 1998. – 448 с.

Сергій Шкідченко

ліцеїст ІІІ-І курсу

Житомирського обласного

ліцею-інтернату для обдарованих дітей

(педагогічний керівник: учитель історії

О. В. Басалаєва)

ЧУДНІВСЬКА КАМΠΑНІЯ 1660 РОКУ

Вивчення історії рідного краю є завжди актуальним. Історію Житомирщини досліджували науковці Костриця М. Ю. , Кругляк Б. Е, Ярмошик І. І., Кордон М. В., а також відомі краєзнавці Мокрицький М. Г. , Кондратюк Р. Ю. та інші дослідники.

Чуднівська кампанія 1660 р. – основна битва російсько-польської війни 1654–1667 рр. відбулась біля містечка Чуднів, що на Житомирщині [7, с. 5]. Подія відбувалася в складних внутрішніх і зовнішньополітичних умовах.

Політику держави Військо Запорізьке, яку створив Б. Хмельницький, можна характеризувати як непослідовну щодо сусідів, оскільки вони зазіхали на українські землі. Посмертне бажання гетьмана створити монархію із спадковою владою стало не можливим, оскільки молодий 16-річний син Юрась не міг керувати державою, чим скористався Виговський і довірливий хлопець відмовився від гетьманства. Після того як 1659 р. Виговський утік до

Польщі, козацька рада у Переяславі за наполяганням царського воєводи Трубецького знову обрали Юрія Хмельницького гетьманом України. Це стало слушною нагодою для реалізації планів московського уряду.

Отже, використовуючи складну ситуацію, дипломати Москви проводили агресивну політику ще за життя Б. Хмельницького, особливо після 9 липня 1655 р. , коли Швеція оголосила війну Речі Посполитій. Поляки опинились під загрозою національної катастрофи і погодились передати корону польського короля московському царю, аби зруйнувати союз росіян з українцями, що і відбулося в 1656 р. в місті Вільно. За таких обставин Б. Хмельницький зумів організувати напад на поляків. Але перемога перетворилася в нищівну поразку політики гетьмана, оскільки Данія оголосила війну Швеції, а Москва стала готуватися до війни проти Польщі.

Дві країни почали обдумувати плани війни [5, с. 50]. Наступ на Польщу мав розпочатись з походу на Львів, двома шляхами: Василь Шереметьєв мав іти великим шляхом через містечко Котельню, а Юрій Хмельницький, з козацьким військом, – Гончарихою, на Бердичів. Російські бояри, зокрема В. Шереметьєв, після Кодацької ради намагались швидко виступити в похід. Проте молодий гетьман не поспішав виступати: гордий московський боярин ставився до нього зневажливо. Тому, можна сказати, що Ю. Хмельницький думав над пропозицією Речі Посполитої пристати на її сторону [2, с. 62].

4 серпня 1660 р. польська сторона провела військову нараду на якій був розроблений план походу на Україну. Під час наради принесена звістка про те, що В. Шереметьєв не знає про кількість польського війська і тому хоче йти через м. Чуднів на Тернопіль, проти війська С. Потоцького і татар. Було прийнято стратегічне рішення, виступати полякам на м. Любар, через Гончариху, для того, щоб відрізати В. Шереметьєва від гетьмана Ю. Хмельницького [6, с. 45].

Як вже згадувалось, В. Шереметьєв був погано інформованим, не знав що на його шляху стоїть військо Ю. Любомирського, який повернувся з Прусії. Московський воєвода прийняв рішення пройти через Чуднів на Тернопіль, де легко буде впоратись з розташованим там військом Потоцького [6, с. 56]. Проте, коли 14 вересня московське військо знаходилося між Любаром і Краснополем, і йшло у напрямку до Меджибожа, для з'єднання з військом Ю.

Хмельницького, прийшла звістка, що йому на зустріч йде польсько-татарська армія. В. Шереметьєв був змушений швидко змінити усі плани і повернути на Любар, розраховуючи не довго залишатись під Любаром і наступного дня вирушити в напрямку Чуднова.

Після наради 14 вересня поляки вирішили виступити проти російсько-українського війська. Через два дні розгорнувся жорстокий бій за найвищий пагорб, якій мав стратегічне значення для обох сторін. Бій проходив з перемінним успіхом, проте російська кіннота, з великими втратами, була змушена відступити [1, с. 113].

Після чого В. Шереметьєв почав просуватись до Чуднова. Зранку 26 вересня військо вирушило в дорогу, діставшись до Чуднова Шереметьєв, допустив непоправну помилку – не захопив Чуднівського замку, в якому зберігалось багато збіжжя і амуніції для війська. Крім того замок знаходився на горі і був важкодоступний, а поляки зайняли цей замок, важливий об'єкт.

Після того, як до Чуднова підійшла вся польська армія, відбулась військова рада. На ній було вирішено оточити Шереметьєва зі всіх сторін. 28 вересня прийшла звістка, що гетьман Юрій Хмельницький веде 60 тисяч козацького війська [4, с. 351].

З 28 вересня по 2 жовтня між ворогуючими сторонами тривав бій. Поляки все щільніше стискали кільце навколо Шереметьєва, унеможливили зносини з зовнішнім світом. Воєвода не втрачав надії на допомогу Ю. Хмельницького, який був від Чуднова за декілька миль. Поляки прийняли рішення розділити військо на дві частини. Одна на чолі з Любомирським мала йти на зустріч Хмельницькому, а інша – на чолі з Потоцьким мала стримувати В. Шереметьєва. Розташувавши свій табір у вигідному місці Любомирський розпочав похід, віднайшовши не укріплене окопами місце, поляки зламали спротив козаків й увірвалися до табору. В паніці козаки почали тікати до лісу. Тим часом із лісу з'явилися татари, котрі напали на втікачів, прийшовши до яких українці повернулися до табору, захопили окопи і вал, зайшли у тил полякам і завдали потужного удару, чим змусили тікати останніх. Любомирський не міг повірити, що перемога вислизнула з його рук, тому провів ще два потужні наступи, але безуспішно. За таких умов був підписаний Слободищенський трактат, який підтвердив умови Гадяцького договору. Становище українського війська під Чудновом було далеко не безнадійним, оскільки польний гетьман не мав ні сил, ні можливостей тримати його в облозі, тому російсько-українські полки могли будь-коли

розпочати прорив. 11 жовтня Є. Любомирський із польськими підрозділами й частиною татар повернувся під Чуднів. Українське командування отримало можливість перейти в наступ, але старшина не змогла прийняти рішення. Якби 14 жовтня українці вдарили на поляків, під проводом В. Шереметьєва, Т. Цецюри прорив, безумовно завершився б успіхом [3, с. 103].

Отже, зважаючи на захисну силу укріпленого російсько-козацького табору, тактичну перевагу польських військ та загрозу великих втрат, можна зробити висновок, що жоден із штурмів у Чуднівській кампанії не проводився з усією енергією. Головним видом військових дій була блокада. Більшість піхоти знаходилась в резерві. Так завершився ще один етап російсько-польського протистояння, і знову нерішучість військового командування, В. Шереметьєва та Т. Цецюри, звела нанівець усі успіхи. Однак, керуючись принципом об'єктивності, потрібно погодитись, що таку ситуацію спричинили більшою мірою всі військово-стратегічні та організаційні прорахунки, здійснені керівниками ще до початку військового протистояння: розпорошеність військових сил, відсутність довіри та злагодженої роботи між російськими та козацькими полками, порівняно низький кількісний та якісний склад військ, неефективність розвідки тощо.

Середина XVII ст. вписана в нашу історію як період великих епохальних змін, ініційованих Богданом Хмельницьким. Роки 1648-1657 дали українському народу державу (зі всіма її атрибутами і визнанням), відчуття самотності, впевненість і гордість. Зі смертю Б. Хмельницького ситуація на Україні змінюється, настають часи суспільного розбрату та чужоземної інтервенції. Найбільш постраждалою і найсплюндрованішою частиною краю, у цій ситуації опинилось Правобережжя України, що в силу історичних обставин стало ареною військових дій сусідніх держав – Речі Посполитої, Росії і Туреччини – за панування у цьому регіоні.

Першими, після військового і дипломатичного протистояння, примирились Московська держава з Річчю Посполитою в Андрусові. Після цього перемир'я війна між цими державами за панування над Правобережжям була завершена.

А причини такого масштабного військового протистояння склалися поступово ще задовго до його початку.

Список використаних джерел та літератури

1. Гордон П. «Дневник» 1635–1659 / Ред. М. Р. Рыженков. – М.: «Наука», 2000. – 278 с. («Памятники ист. мысли», 63. 3(2)461).
2. Величко С. В. Літопис. Т. 1. / Пер. з книжної української мови, вст. стаття, комент. В. О. Шевчука; Відп. ред. О. В. Мишанич. – К. : Дніпро, 1991. – 371 с.
3. Мицик Ю. А. Чуднівська та Слободищенська битви 1660 р. на сторінках "Віршованої хроніки" / Ю. А. Мицик // Архіви України, № 4(257). – 2005. – С. 76 – 103.
4. Барсуков А. Род Шереметевых / А. Барсуков. – С-Пб., 1888. – Т. V. – 467 с.
5. Галактинов И. В. Из истории русско-польского сближения в 50-60 годах XVII века / И. В. Галактинов. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1960. – 106 с.
6. Герасимчук В. Чуднівська кампанія 1660 р. / Василь Герасимчук// Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів. – Т. 110. – 1912. – С. 31 – 54; Т. 111. – С. 53 – 83; Т. 112. – С. 74 – 89; Т. 113. – 1913. – С. 44 – 68; Т. 114. – С. 57 – 80.
7. Чуднівська кампанія 1660 року в дзеркалі польської історіографії збірка наукових публікацій про московсько-польську війну XVII ст. / упорядник Ярмошик І. І. – Житомир: Видавництво Євенок О. О, 2010.– 111 с.

Інна Чорна
ліцеїстка II-I курсу
Житомирського обласного
ліцею-інтернату для обдарованих дітей
(педагогічний керівник: вчитель історії
Н. П. Преснякова)

КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА ЯК ПЕРША ЄВРОПЕЙСЬКА КОНСТИТУЦІЯ НОВОГО ЧАСУ

Конституція Пилипа Орлика, відома також під назвами: «Уклад прав і вольностей Війська Запорозького та угоди...», «Пакти та конституції законів і вольностей Війська Запорозького...», «Конституція 1710 року» чи «Бендерська Конституція», стала досліджуватись науковцями ще від початку XIX ст.

Цей політико-правовий документ, за висловом видатної дослідниці історії України Н. Полонської-Василенко, став «маніфестом державної волі української нації перед цілим культурним світом» [6, с.78], а за характеристикою О. Оглобліна, – «вікопомним пам'ятником» української державно-політичної думки.

Метою цієї статті є спроба з'ясувати стан наукового вивчення Конституції 1710 року в Україні впродовж XIX – XX ст. та дослідити її значення як першої європейської конституції нового часу.

Оскільки українська конституція 1710 року становила значний інтерес для дослідження історії формування української державності, то лише протягом 1840-1850-х рр. її текст публікувався декілька разів, спочатку латинською, пізніше – 1857-1859 рр. – староукраїнською мовами[8, с. 46].

Першим, хто став досліджувати Конституцію 1710 року, був автор ґрунтовної праці з історії України «История Малой России», український історик та археограф Д. М. Бантиш-Каменський[8, с. 46].

Саме завдяки зібраним ним матеріалам Осип Бодянський у збірці документів, виданій у 1858 р. у двох частинах під загальною назвою «Источники Малороссийской истории», помістив текст Конституції Пилипа Орлика староукраїнською мовою[9, с. 46]. На основі цих текстів і почалося дослідження цього документа в галузі історичних та правознавчих наук.

Як зазначає сучасний український архівіст О.Б. Вовк, саме завдяки їх наполегливій праці староукраїнський текст під назвою «Договоръ и постановление между Гетьманом Орликом и войском Запорожским в 1710 году» став відомим науковим колам (нині зберігається у Російському державному архіві давніх актів)[2, с. 146].

Першим серед вчених, хто ознайомив широке коло читачів зі змістом Конституції Пилипа Орлика, був М. І. Костомаров, який відзначив її демократичність, гласність і відкритість. Д. І. Яворницький у своїх працях представив перед читачами зміст усіх 16 статей Конституції. М. С. Грушевський, працюючи над висвітленням історії України початку XVIII ст., розкрив детально зміст статей цього документа[4].

Конституція Пилипа Орлика, маючи на меті регулювання принципів функціонування та формування влади, територіальний устрій Війська Запорозького, був розроблений і прийнятий першою політичною еміграцією, яка у червні 1709 р. після поразки під Полтавою емігрувала до Бендер на чолі з гетьманом Іваном Мазепою.

По смерті гетьмана Військо Запорозьке після тривалих суперечок в таборі під Бендерами вирішило вибрати нового гетьмана – Пилипа Орлика, який в честь свого обрання уклав Конституцію, що її шведський король Карл XII підтвердив дипломом від 10 травня 1710 р. У ньому зазначалось, що Україна – незалежна республіка, яка замість колишнього підданства царю, зберігатиме протекторат шведському королю [9, с. 138].

Гетьман Пилип Орлик та генеральна старшина, укладаючи «Договори і постанови», сподівалися, що Конституція матиме юридичну силу для усієї України, а Карл XII – шведський король, здобуде над Петром I перемогу і звільнить Україну від влади московського царя. Проте, як виявилось у подальшому, повернення розробників стало неможливим, внаслідок чого Конституція залишилась теоретичним проектом [8, с. 45], хоча багато дослідників історичної долі цього документу вважає, що Конституція діяла на Правобережжі до 1714 року [3, с. 85].

Серед вчених не існує спільної думки про визначення авторського складу Конституції Пилипа Орлика. Одні вважають, що цей акт розробила старшина, яка перебувала в еміграції, інші стверджують, що і старшина Лівобережжя також брала участь у її розробці. Зокрема, і О. Прицак наголошує, що Конституція П. Орлика була загальноукраїнським політичним актом. На підтвердження цієї тези він наводить той факт, що Пилип Орлик у примітці до ст. 6 «Договорів і пактів» вказував, що «над Конституцією вони працювали більше місяця, його висланці два рази їздили в Україну та з України» [7, с. 6].

У 1720-х рр. Пилип Орлик стверджував, що багато людей брали участь у виробленні Конституції (Войнаровський, Гордієнко, Горленко, Ломиковський, Миронович, Максимович), «люди світського й духовного стану, знатні особи були зі мною на нарадах і відвезли на Україну наші рішення». [7, с. 7].

Конституція Пилипа Орлика складається із преамбули та 16 пунктів.

У преамбулі пояснюються обставини, внаслідок яких «козацький народ, раніше званий хозарським, за свої гріхи і кривдні вчинки проти Бога» потрапив під владу Польської держави [7, с. 17], а згодом із допомогою звияжного гетьмана Богдана Хмельницького, при підтримці Кримського ханства і Карла X, у боротьбі із польським поневоленням добровільно віддався сам і весь народ козацький віддав

під самодержавну руку московського царя, маючи надію, що він як єдиновірний з нами, буде дотримуватись своїх зобов'язань, і вільний козацький народ буде тримати при правах і вольностях [7, с. 18].

При Івані Мазепі замість вдячності і пільг за вірну службу і військові криваві труди, Московська держава прагнула перетворити козаків у регулярне військо, відібрати їх права і вольності та викорінити Військо Запорізьке Низове. Тому І. Мазепа, оберігаючи цілісність Батьківщини, права і вольності військових, бажаючи сприяти розквіту милої Вітчизни, звернувся, за прикладом Б. Хмельницького, до шведського короля Карла XII, який із Божою допомогою вступив в Україну з військами, але волею Бога і зрадливої військової фортуни гетьман не виконав своїх намірів і похований в Бендерах [7, с. 19-20].

Укладачі пактів «постановили, щоб не тільки його ясновельможність Пилип Орлик свято дотримувався оцих угод і конституцій, але щоб їх незмінно виконували й інші гетьмани» [7, с. 21-22].

Пункт перший Конституції обстоював святу православну віру [7, с. 23-24].

IV і V пункти спрямовували гетьмана при допомозі короля шведського відновити права і вольності, а також усі угіддя Війська Запорозького та очистити їх від московських укріплень і фортець [7, с. 28-29].

Відповідно до пунктів VI - VII Конституції 1710 р. за сучасною термінологією, в Україні запроваджувалась парламентська республіка, підвалину якої складали загальне виборче право, виборність усіх цивільних і військових посадових осіб та принцип розподілу влади на три гілки – законодавчу, виконавчу і судову.

Конституція Пилипа Орлика відзначається яскраво вираженим соціальним змістом, що ілюструється спрямованими на соціальний захист населення конкретними діями (пп. VI, IX – XII, XIV – XVI) – саме в цих пунктах вона застерігала від хабарництва і зловживання щодо військового скарбу та податків, громадських маєтностей і угідь Війська Запорозького з боку старшини, щоб та не здобувала гетьманську прихильність через хабарі, а гетьман «не лакомився на подарунки чи обіцянки» [5, с. 38].

Боротьба Пилипа Орлика за повернення в Україну і втілення Конституції 1710 року в політико-правові реалії була довгою і кровопролитною.

Незважаючи на те, що Бендерську Конституцію не вдалося втілити в життя, але її ідеї, особливо республіканські, продовжували жити, на думку М.П. Василенка, серед української старшини, а пізніше – і українського дворянства впродовж XVIII – першої половини XIX ст. [1, с. 406].

Сучасні вчені вважають, що конституція П.Орлика є базовою основою Конституції України 1996 року.

Список використаних джерел та літератури

1. Василенко М. П. Вибрані твори: У 3 т. – Т. 2: Юридичні праці / М. П. Василенко // І. Б. Усенко та ін. (упоряд.); Ю. С. Шемшученко, І. Б. (відп. ред.). – К.: Юридична думка, 2006. – С. 389-408.
2. Вовк О. Б. Конституція Пилипа Орлика: оригінал та його історія / О. Б. Вовк // Архіви України. – 2010. – № 3-4. – С. 146-147.
3. Довідник з історії України / Відп. редактори І. Підкова та Р. Шуст. – К.: Генеза, 1995. – С. 84-85.
4. Зінченко О.В. Конституція Пилипа Орлика 1710 року і польська конституція 1791 року: порівняльний аналіз / О. В. Зінченко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2016. – № 2 (29). – С. 59-67.
5. Лапенко С.К. Конституція Пилипа Орлика: історія створення та місце в Українському конституційному процесі / С. К. Лапенко. – Харків, 2013. – Вип. 47. – С. 1-4.
6. Мироненко О.М. Історія Конституції України / О.М. Мироненко. – Київ.: Либідь, 1997. – 154 с.
7. Перша Конституція України Гетьмана Пилипа Орлика 1710 р. – К.: Веселка, 1994. – 77 с.
8. Рудик П. А. Висвітлення Конституції Пилипа Орлика в історико-правовій літературі в період проголошення незалежної України/ П. А. Рудик // Часопис Київського ун-ту права. – 2011. – №4. – С. 45-49.
9. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції / А. Г.Слюсаренко, М. В.Томенко. – К: Рідний край, 1993. – 187 с.

Іван Василюк
студент III курсу історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: д. і. н., проф. **О. А. Буравський**)

ПОЛЬСЬКЕ ПОВСТАННЯ 1830-1831 РР. ЯК СПРОБА ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПОЛЬЩІ

Національно-визвольний рух польського народу за власну державу невпинно тривав протягом усього XIX століття. Його початок пов'язаний з ліквідацією Речі Посполитої (поділи 1772 р., 1793 р., 1795 р.). Яскравою й водночас трагічною сторінкою в європейській історії тих часів є польське повстання, яке тривало з листопада 1830 р. по вересень-жовтень 1831 р., у ході якого вирішувалася доля Польщі, а по суті – усієї Східної Європи. Розпочавшись у Варшаві, поступово воно охопило все Королівство Польське й поширилось на землі Правобережної України, Литви та Білорусі.

Тема нашого дослідження в різних контекстах виступала предметом наукових пошуків низки вітчизняних та зарубіжних дослідників: Л. Баженова, Л. Залізняка, Л. Зашкільняка, О. Буравського, Е. Зваричука, Ю. Хитровської, І. Шостак, О. Баковецької та інших авторитетних учених. У польській історіографії заслуговують на увагу дослідження С. Василевського, М. Згорняка, Я. Скарбека, Я. Зьолека, С. Кеневича, А. Захорського, В. Заєвського. Цінним джерелом, яке детально висвітлює вказану тему, є наукове видання “Powstanie Listopadowe 1830-1831”, здійснене у Львові в 1931 р. (зберігається у фондах бібліотеки Поморської академії у м. Слупськ, Польща) [1].

Мета статті полягає в тому, щоб на основі історичного матеріалу з'ясувати передумови польського повстання 1830-1831 рр., названого Листопадовим, простежити перебіг бойових дій, поміркувати над причинами поразки, вказати на трагічні наслідки та роль, яку відіграло це повстання в боротьбі поляків за незалежність своєї держави.

Відмову імператора від положень Конституції 1815 р. більшість історичних джерел називають однією з основних причин початку повстання. Як відомо, Олександр I в 1819 р. скасував свободу преси і

ввів попередню цензуру, що надзвичайно обурило місцеве польське населення. У 1821 р. була припинена свобода зібрань, заборонена діяльність масонських лож. Таким чином, російський цар показав своє справжнє ставлення до національних прагнень польського народу. Усе більше поширювалися революційні настрої в колишній Речі Посполитій [1, с. 20]. Дослідники сходяться на думці, що повстання 1830-1831 рр. не було виявом якогось окремого руху польського народу за свободу. Воно стало одним із тих революційних потрясінь, які прокотилися всією Європою після остаточної поразки військ Наполеона Бонапарта. Цей революційний рух виявився не лише наслідком поділу Польщі та загарбницької політики іноземної влади, а насамперед довершеним втіленням ідеї вільності держави, якої поляки весь час дотримувалися [1, с. 18].

Плідний ґрунт для національно-визвольного повстання 1830-1831 рр. підготували ідеї та діяльність учасників Патріотичного товариства, яке діяло впродовж 1821 – 1826 рр. на польських землях Австрії, Пруссії й Росії та було згодом розгромлене царським урядом. Ініціативу підготовки повстання взяла на себе нова таємна організація, заснована поручником П. Висоцьким наприкінці 1828 р. в Школі підхорунжих піхоти, розташованій неподалік від Варшави.

Початок повстання прискорило повідомлення про те, що імператор Микола I вирішив направити польські війська на придушення нещодавніх французької та бельгійської революцій. Увечері 29 листопада 1830 р. озброєні повстанці під проводом діячів відродженого Патріотичного товариства П. Набеляка й С. Гоцинського напали на Бельведер – резиденцію царського намісника у Варшаві – великого князя Костянтина. Виступ був активно підтриманий робітниками й ремісниками Варшави, які досить легко оволоділи Арсеналом. 30 листопада польська столиця опинилася в руках повстанців [2, с. 351]. Проте організатори повстання не взяли владу. Керівництво очолила Адміністративна Рада розширеного складу, серед нових членів якої опинились Юзеф Хлопицький, Йоахім Лелевель та Адам Чарторийський. Рада назвала себе Тимчасовим Урядом [3, с. 33]. Згодом знаний генерал наполеонівської доби Ю. Хлопицький оголосив себе диктатором (5 грудня 1830 р.).

В ході подальших дій революційний ентузіазм романтичної молоді перехреснувався зі скептицизмом старшого покоління політиків і генералів, які добре пам'ятали поразку Наполеона в Росії.

Однак радикальні настрої молоді перемогли. У січні 1831р. після зречення Ю. Хлопицьким диктаторства був створений Національний уряд (Rząd Narodowy) на чолі з князем А. Чарторийським, який ухвалив програму боротьби за відновлення Польської держави в кордонах, що існували перед Першим поділом Речі Посполитої. Патріотичне Товариство 25 січня провело у Варшаві багатолюдну демонстрацію, яка змусила сейм проголосити скинення Миколи I з польського престолу. У ці дні вперше з'явилося звернене до всіх пригноблених Російською імперією народів гасло “*Za naszą i waszą wolność!*” (“За нашу і вашу свободу!”), автором якого був Й. Лелевель [1, с. 19; 4, с. 126-127].

Дізнавшись про детронізацію, цар заявив: “Тим краще. Тепер я можу обходитися з ними не як з підданими, а як з ворогами” [5, с. 535-536]. У лютому 1831 р. російська армія під проводом фельдмаршала Івана Дибича ввійшла в Королівство Польське. Спочатку польські війська діяли успішно. Особливо надихнули дві переможні сутички під Сточком і Добрим. Згодом відбулась кривава битва за Ольшинку Гроховську (25 лютого 1831 р.). Однак головнокомандуючі часто змінювались, не використовували перемог у сутичках на користь повстанців, діяли нерішуче, уникали відкритого зіткнення з російськими військами. Історики до сьогодні розходяться в оцінках дій ватажків повстання. Одні стверджують, що така стратегія була помилковою, інші схильні боронити її як єдино можливу за умов великої диспропорції сил. Ще інші вважають, що різниця мілітарних потенціалів була надто великою, щоб повстання взагалі могло втриматися, незалежно від обраної стратегії [6, с. 208].

У березні 1831 р. повстання спалахнуло в Литві та Білорусі. Дещо слабшим був польський повстанський рух в українських землях, де більшість українського населення вороже ставилася до планів польської шляхти, яка була основною рушійною силою збройного виступу. Проте в Правобережній Україні повстання не було виключно польським, у ньому брало участь і українське населення: сполонізована шляхта, представники уніатського й православного духовенства. Повстанські групи С. Ворцеля на Волині, К. Ружицького на Житомирщині, Б. Колишка на Поділлі та Київщині у квітні 1831 р. в результаті нерівних боїв були розгромлені царськими військами [7].

У вересні росіяни вступили до Варшави, а військо Королівства перейшло прусський кордон і склало зброю. Згодом у жовтні капітулювали останні вогнища опору – Модлін і Замостя.

Поразка повстання призвела до величезних втрат. Конституцію Королівства було замінено “Органічним статутом”, що ліквідував його самостійність. Польща оголошувалась невід’ємною частиною Російської імперії, а польська корона – спадкоємною в російській імператорській фамілії без процедури окремого коронування. Сейм, Державна та Адміністративна Ради скасовувалися. Було ліквідовано також армію, польське вище шкільництво, накладено контрибуцію. Різка посилилась русифікація. Близько 11 тис. осіб рушило в еміграцію (переважно до Франції) [5, с. 536].

На думку більшості тодішніх поляків, поразка повстання була зумовлена як слабкістю польських командних кадрів, так і відмовою від спроб залучити до боротьби народні маси, потенціал яких дозволив би швидко розбудову повстанської армії [6, с. 208]. До того ж, майже всі лідери наївно розраховували на збройну допомогу Заходу, але на міжнародній арені Польща лишалася самотньою. Влада Франції, Великої Британії та Пруссії була категорично проти будь-якого втручання, оскільки не могла дозволити повсталим перемогти, бо була зацікавлена в пануванні над польськими землями. Посилаючись особливо на економічні фактори, влада європейських країн не бажала сваритися з російським царем [5, с. 538].

Отже, незважаючи на поразку, Листопадове повстання 1830-1831 рр. стало черговою сходинкою на шляху відродження незалежності Польщі, було спробою боротьби проти абсолютизму, за свободу та демократію в Європі.

Список використаних джерел та літератури

1. Powstanie Listopadowe. 1830-1831. – Leopold A. D. MCMXXXL. – Lwow, 1931. – 390 s.
2. Історія західних і південних слов’ян (з давніх часів до XX ст.) / За ред. В. І. Ярового. Навч. посібник. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.
3. Дильонгова Г. Історія Польщі. 1795 – 1990 / Ганна Дильонгова. Пер. з пол. М. Кірсенка. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – 239 с.
4. Василевський С. Життя польське у XIX столітті / Станіслав Василевський. – К.: Темпора, 2015. – 517 с.

5. Синдюков І. Апологети Російської імперії в контексті польського повстання 1830 року / Ігор Синдюков // Сила м'якого знака, або Повернення Руської правди / За ред. Л. Івшиної. – К.: ПрАТ “Українська прес-група”, 2011. – С. 533-540.
6. Польща – нарис історії / За ред. В. Менджецького та Є. Брацисевича. Пер. з пол. І. Сварника. – Варшава, 2015. – 367 с.
7. Буравський О. Польська шляхта й римо-католицьке духовенство Правобережної України в польському повстанні 1830 – 1831 рр. / Олександр Буравський. [Електронний ресурс] – Режим доступу: eprints.zu.edu.ua/11880/1/Буравський.pdf.

**Іван Павлюк,
Марія Павлюк,**
студенти II курсу історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. і. н., доц. **І. М. Власюк**)

ЖИТОМИРСЬКА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Дослідження історії діяльності вищих та середніх навчальних закладів в Україні у ХІХ – на початку ХХ ст. є важливим завданням сучасних істориків, з огляду на проблеми розбудови власної національної системи освіти в Україні і осмислення відповідного історичного досвіду її розвитку.

Метою статті є дослідження на основі архівних джерел важливих аспектів діяльності Житомирської чоловічої гімназії у другій половині ХІХ ст.

Житомирська чоловіча гімназія з початку свого існування розміщувалася у дерев'яній будівлі по вул. Малій Бердичівській, що належала подружжю Ганських. З 1862 р. її було переведено в інше приміщення, по вул. Великій Бердичівській.

Навчання у гімназії тривало в середньому 8 років. Поведінка студентів регламентувалася статутом № 4. Перший рік учні навчалися у підготовчому класі. Етнічний склад учнів був зумовлений територіальними особливостями регіону. Переважну

більшість учнів складали поляки та українці (до 40 % кожні); серед інших були росіяни, євреї та ін. [3, арк. 11-12].

Також, у 1877 р., на вулиці Старожандармській, було відкрито прогімназію, яка згодом стала 2-ю чоловічою гімназією у Житомирі.

У розвитку гімназії акцент робився на поглиблення вивчення природничих та фізико-математичних дисциплін. Було відкрито фізичний кабінет, що функціонував як самостійна наукова одиниця. Для фізичного кабінету у 1882 р. адміністрація гімназії придбала приладів і матеріалу на суму 183 рублів [1, арк. 11 зв.].

На початку 1880-х рр. у гімназії було дві бібліотеки: учнівська і фундаментальна. До фундаментальної бібліотеки надходили книги і підручники, що стосувалися навчальних предметів. Керувала фундаментальною бібліотекою вчитель А. Шаврова. Бібліотека забезпечувалась книгами за потребами учнів гімназії, комплектувалась популярною і навіть рідкісною на той час літературою.

У 1882 р. до фундаментальної бібліотеки самих лише книг і підручників було придбано на 351 руб. 69 коп., у 1881 р. – на суму 358 руб. 30 коп., у 1880 р. – на суму 376 руб. 27 коп.).

Учнівську бібліотеку була поділена на три відділи: вищий – для 4-х–8-х класів (зав. Шавров); середній – для 3-х–4-х класів (зав. І. Цедровський); нижчий – для 1-х–2-х класів (зав. Е. Зеленецький).

Також було створено підготовчий відділ бібліотеки, яким завідував вчитель фізики та математики [1, арк. 10 – 10 зв.].

У 1882 р. для гімназії було придбано такі книги: «Живописна Росія», «Побут греків і римлян», Рагозін «Волга» (у 3 томах, з атласами), «Історія Греції і Риму» Д. Герцберга, «Курс фізики» проф. Шишкова, праці Цицерона, Сократа, Арістотеля, Демосфена та Солона [1, арк. 11].

Учні отримували книги у користування на 1 рік: так, у 1882 р. у користування 43 учням було видано книг за суму 184 руб. 60 коп.; у 1881 р. 54 учням – на суму 441 руб. 35 коп. [1, арк. 10 – 10 зв.].

Станом на 01.01.1897 р. у фондах бібліотек налічувалось 17 792 книги, у тому числі 3482 в учнівській бібліотеці. З них 841 були навчальними посібниками, 9 лекційних книг, 210 географічних атласів. Цього ж року придбали 188 книг на 297 руб.; для учнів – 70 книг на 44 руб. 64 коп. [2, арк. 27].

У 1858–1861 рр. попечителем Київського навчального округу під юрисдикцію якого була і Житомирська гімназія, було призначено

видатного лікаря і вченого М. І. Пирогова. В одному з документів зазначалося, що він висловлював своє обурення з приводу того, що в Житомирській гімназії за цей рік зазнали тілесних покарань 290 з 600 учнів. На його думку, покарання мали застосовуватись лише у виняткових випадках. Відомо також, що М. І. Пирогов сприяв відкриттю при Житомирській гімназії недільної школи, у якій безкоштовно навчались діти ремісників, оскільки навчатись у гімназії могли лише діти заможних верств населення.

У 1882 р. збір плати за навчання складав 14 тис. 190 руб. Ця сума була більшою у порівнянні із попередніми роками (в 1881 р. – 12 тис. 10 руб., а у 1880 р. – 11 тис. 663 руб.) [4, с. 75]. Деяких особливо обдарованих учнів було звільняли від плати за навчання (наприклад, у 1882 р. – 23 учні).

При гімназії також функціонувала метеорологічна станція [3, арк. 4]. 1896 року у природничому кабінеті налічувалось 843 предмети. З них – 224 одиниці зоологічного виду, 498 мінералів та 121 рослина. 1897 року у фізичному кабінеті налічувалось 238 приборів, придбано 13 приборів на суму 355 рублів [2, арк. 28].

Окрім точних наук розвивалось і мистецтво. Зокрема, приділялось багато уваги таким наукам, як образотворче мистецтво та хоровий спів. Мета викладання хорового співу полягала у залученні кращих учнів до активної участі в богослужіннях, які були у церковній гімназії, а також у літературно-музичних вечорах.

Загальні хорові співи проводились на 5-му уроці по суботах, а іноді після богослужінь у неділю [2, арк. 19]. Хор складався з постійних учасників – учнів, головним чином православного віросповідання. Учні інших віросповідань приймали участь тільки в літературно-музичних вечорах. Учні молодшого віку готували до участі в хорі.

Матеріальні засоби гімназії знаходились у володінні господарського комітету, головою якого був директор, а до складу входили троє викладачів.

За віросповіданням станом на 1896 рік: православних було 405, римо-католиків – 340, лютеран – 19, магометан – 3. Соціальний склад учнів гімназії був таким: дворян і чиновників – 618, почесних громадян і купців 1 гільдії – 12, духовного звання – 29; міщан і купців 2-ї гільдії та ремісників – 167, 3 селян, 12 іноземців [2, арк. 57].

Отже, діяльність Житомирської чоловічої гімназії у ХІХ ст. відбувалася у руслі загальноімперської системи освіти, з урахуванням потреб навчальних предметів.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської області), ф. 72, оп. 498, спр. 75, 75 арк.
2. Держархів Житомирської області, ф. 72, оп. 1, спр. 716, 93 арк.
3. Держархів Житомирської області, ф. 73, оп. 1, спр. 252, 50 арк.
4. Іващенко О., Поліщук Ю. Житомирщина шляхами історії. Краєзнавчі розвідки / О. Іващенко, Ю. Поліщук. – Житомир: Полісся, 1997. – 145 с.

Денис Ніколайчук

ліцеїст II-I курсу

Житомирського обласного

ліцею-інтернату для обдарованих дітей

(педагогічний керівник: учитель історії

Н. П. Преснякова)

ЄВРОПЕЙСЬКІ ШЛЯХИ РОДИНИ ОЛІЗАРІВ

Олизари (польською – Олізари) – українська шляхетська родина з районів Києва та Волині, яка відіграла визначну роль не лише в історії рідного краю та України, але й в історії таких впливових держав, як Литва, Польща, у суспільно-політичних та культурних процесах Росії.

Метою цієї статті є висвітлити основні етапи громадсько-політичної діяльності роду Олізарів, зокрема таких її видатних представників як Нарцис та Густав Олізари, які відігравали помітну роль у суспільно-політичних процесах першої половини ХІХ ст. не лише в Росії, але й у Європі.

Дослідження історії родини Олізарів ми можемо здійснити на основі архівних документів, що збереглись у Державному архіві Житомирської області [1-4], у дослідженнях Л. Похилевича та Каспра Несецького, який у своєму гербовнику «*Korona polska*» (Львів 1728-1743 рр.) намагався вивести Олізарів із роду сербськи князів [13]. Значну кількість архівних матеріалів і більш детальні розвідки історії

роду Олізарів ми знаходимо у публікаціях відомого житомирського дослідника родини Олізарів В. О. Єршова [6-8].

Згідно із цими свідченнями прапращуром родини прийнято вважати Івана Олізара Волчковича (Волчкевича) (1564-1599), – старосту Чорнобиля, одного із організаторів Люблінської унії.

Іван Іванович Олізар, його син, який, за архівними джерелами, викупив місто Коростишів 15 грудня 1496 р. у свого брата Філона Кмити за 400 кіп литовських, за останніми свідченнями про нього, мужньо поліг в одній із битв з татарами, залишивши після себе сина Адама [6].

Адам Олізар (1572-1624 рр.) – польський командир кінноти, перейшовши із православної віри на римо-католицьку, володів великими угіддями (7 міст і 33 села) навколо Коростишева та біля Житомира. Він і його син Людовік (помер 1645 р.) розгорнули у цих місцях копальні залізної руди [9].

Внук Людовіка, Пилип Нареуш Олізар (1750-1816 рр.), досяг посади польського коронного канцлера від 1774 р. Після здобуття освіти у Варшавському пиярському колегіумі Пилип Нареуш обіймав посаду литовського підчашого, маршалка люблінського трибуналу, члена Едукаційної комісії. Пилип Нареуш відомий як один із фундаторів Кременецької гімназії, член Академії Наук та Економічного товариства у Флоренції, автор декількох публіцистичних книжок. Він розширив родинні володіння і збудував перший ливарний завод поблизу Києва, а на початку 1780 р. – і біля Городського, що неподалік Коростишева [5]. Саме завдяки проханням П. Олізара до польського короля Станіслава Августа місто Коростишів 1779 р. здобуло Магдебурзьке право [9].

Будучи впливовим громадським та політичним діячем Речі Посполитої, з якою його рід був тісно пов'язаний ще від XV ст., після її поділів та переходу Волині під юрисдикцію Росії Пилип Нареуш Олізар і в Російській імперії досяг високої посади – став головою вищого суду Подільської губернії.

1814 р. внаслідок важкої хвороби – паралічу правої половини тіла та втрати дару мови, Пилип Олізар для лікування виїхав до Італії, де рік перебував у Пізі. 1816 р., повертаючись до «краю», був затриманий у Відні через підозру у переховуванні генерала-втікача Дебеллі і кілька діб провів у в'язниці, після чого помер у тодішньому прикордонному місті Бродах, де й похований.

Інші члени родини Олізарів теж займали високі посади у свій час: були маршалками, старостами, послами на сейм.

Найбільш вагомий внесок у громадсько-політичну діяльність як в Україні, так і в країнах Європи, внесли нащадки Пилипа Нареуша Олізара – Нарцис та Густав.

Старший син Пилипа, Нарцис (1794-1862 рр.) – польський поет, мемуарист і публіцист в еміграції, відомий також як ватажок польського повстання 1830-31 рр. на Волині [8].

Після навчання у Кременецькому ліцеї 1812 р. П. Олізар перебував на військовій службі в чині офіцера наполеонівської армії, можливо саме тому, що його батько мав зв'язки із сестрою Наполеона Бонапарта. Далі Нарцис продовжував навчання у Вільненському університеті, а після смерті батька, 1816 р. отримавши у спадок маєток у містечку Рафалівка, повернувся на батьківщину і відтоді займався сільським господарством та літературною діяльністю. Маючи малярський хист, Нарцис написав багато картин із краєвидами Волині, прибутки із продажу яких він віддавав на допомогу емігрантам [7].

Оскільки на своїй власній долі Нарцис Олізар переконався, що Польща була більш прогресивною, ніж російське самодержавство, то після утворення у Варшаві польського політичного таємного Патріотичного товариства, він організував Провінційну раду Волині, став членом та організатором низки масонських лож [7].

Із початком польського повстання 1830-31 рр., Н. Олізар став головою підпільної Цивільно-військової ради у Волинській губернії, а згодом очолив один із повстанських загонів. Після поразки польського повстання Олізару загрожувала смертна кара, але за допомогою друзів він утік до Франції, де й підтримував тісні зв'язки із діючим там Польським товариством, яке мало за мету допомагати польським емігрантам у працевлаштуванні та здобутті освіти. Під час перебування у Франції, за ініціативою Нарциса Олізара було засновано нелегальний Повстансько-монархічний союз. Він також став членом монархічного товариства «3 Травня» та членом правління «Трибуни народів», редагованої А. Міцкевичем [7].

Молодший брат Нарциса, Густав (1798-1868 рр.) – маршалок польської шляхти Київської губернії, польський перекладач і публіцист, ув'язнений за участь у повстанні декабристів, після звільнення повернувся до Коростишева [9]. Випускник Кременецького ліцею, вихованець Т. Чацького й А. Фелінського,

Густав Олізар, як і його старший брат, мав високу громадянську позицію.

Від кінця 10-х - початку 20-х років він був членом масонської ложі «Сучасна таємниця» у Дубно, «Увінчана добродетель» у Рафалівці, почесним членом і майстром крісла київської ложі «Об'єднаних слов'ян» [8].

У травні 1814 р. він змушений був виїхати зі своїм хворим батьком до Італії, відвідавши у цей період Львів, Берн, Відень, Баден, Венецію, Пізу, Феррару, Флоренцію та Рим, де підтримував тісні зв'язки з Оноре де Бальзаком, Адамом Міцкевичем та іншими відомими людьми.

За співчуття до співвітчизників під час повстання 1830-31 рр. він був перепроваджений на проживання до м. Курська.

Із 1841 р. Густав Олізар виконував обов'язки київського совісного судді і брав участь у роботі Московського товариства сільського господарства, підготував проекти царю щодо відкриття селянського банку в Росії, а також щодо переведення селян на чинш. Після чого багато подорожував і помер у Дрездені 1868 р. [8].

З іменем Олізарів пов'язані не лише розвиток освіти на Волині (Кременецький ліцей), грудневе повстання (1825-1826 рр.) в Росії, польське повстання (1830-31 рр.), але й активна їх участь громадсько-політичній діяльності на теренах Європи.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської області), ф. 146, оп. 1, спр. 4237, арк. 355.
2. Держархів Житомирської області, ф. 146, оп. 1, спр. 4237, арк. 356.
3. Держархів Житомирської області, ф. 146, оп. 1, спр. 4238, арк. 131.
4. Держархів Житомирської області, ф. 146, оп. 1, спр. 4238, арк. 116.
5. Держархів Житомирської області, ф. 146, оп. 1, спр. 4238, арк. 98-99.
6. Єршов В. О. Архів і бібліотека Густава Олізара в Коростишеві / В. О. Єршов// Діяльність бібліотек по збереженню культурної спадщини і відродженню духовності народу. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / Відп. ред. Костриця М. Ю. – Житомир, 1996.
7. Густав Олізар. Поезії / Укл., редак. польського тексту, передм. , примітки В. О. Єршова. – Житомир, 1999. – 144 с.

8. Єршов В. О. Хто такий Густав Олізар? / В. О. Єршов // Комсомольська зірка. – 1990. – 3 листопада. – С. 6.
9. Історія Олізарів // Коростишівський записник. – 1998. – 23 серпня. – С. 3.
10. Коростишівська газета. – 1994. – 19 квітня. – С. 7.
11. Коростишівська газета. – 1989. – 12 травня. – С. 5.
12. Слівінський В. Діяльність Густава Олізара / В. Слівінський // Коростишівська газета. – 1991. – 18 червня. – С. 6.
13. Чернецький Є. Генеалогія і графський титул роду Олізарів-Волчковичів у джерелі 1820-х рр. «Родословная и доказательства о дворянстве Олизаров» / Є. Чернецький // Пам'ятки: археологічний щорічник. – К., 2008. – Т. 8. – С. 314-322.

Ілона Татусько
ліцеїстка II-I курсу
Житомирського обласного
ліцею-інтернату для обдарованих дітей
(педагогічний керівник: учитель історії
Н. П. Преснякова)

ЦЕРКВИ ЧУДНОВА ПІСЛЯ ПОДІЛІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Загострення міжцерковних відносин в умовах неприкритої агресії з боку держави, де перебуває московський патріархат, закономірно викликає інтерес до церковно-історичної спадщини України та в нашому краї.

Метою нашої статті є спроба з'ясувати особливості історичної долі кожної із церков Чуднова після поділів Речі Посполитої, до складу якої впродовж двох століть входило українське Правобережжя, де під тиском влади майже всі церкви стали уніатськими, а при переході до Російської імперії змушені були перейти у підпорядкування до московського патріархату.

До встановлення незалежної української держави дослідження проблеми історії заснування церков та їх історії не мали належного наукового висвітлення, тому наукову інформацію про Чуднівські церкви знайти не так просто. У своєму дослідженні нам довелося користуватися працями і джерелами дореволюційного часу, що знаходяться у Державному архіві Житомирської області, та літературою, створеною переважно за роки державної незалежності

України. У багатотомному виданні «Історія міст і сіл Української РСР», у томі «Житомирська область», у статті про історію Чуднова йдеться лише про те, що на 1789 р. у Чуднові було 5 церков і 2 костели [4, с. 663].

Значний науково-дослідницький потенціал для дослідження вказаної теми мають праці з історії української церкви, в т. ч. й на Волині, що належать відомим історикам-науковцям минулого: М. Грушевському, Огієнку [5], Н. І. Полонській-Василенко [6], та сучасним: В. Рожку [7], С. Жилюку [3].

Про становище української церкви в рідному краї ми дізнались із місцевих публікацій М. Костриці, Р. Кондратюка, А. Сірика [8], Вадима Шапрана [10].

Першою відомою чуднівською церквою, за писемними джерелами, що відносяться до 1806 р. , був Свято-Троїцький храм, час закладення якого невідомий. Вважається, що він збудований за 200 років до того [8, с. 527]. У червні 1875 р. церкву розібрали, мотивуючи це підупалістю споруди, і одразу ж заклали нову [8, с. 527]. Нова дерев'яна церква була зведена на кошти парафіян та за підмоги державної скарбниці 1878 р. [1].

М. Грушевський, І. Огієнко [5], Н. Полонська-Василенко [6] вказують на поневіряння уніатської церкви в Речі Посполитій та в Російській імперії.

Досліджуючи політику царського уряду у сфері церковного будівництва, спеціалісти з архітектури та історики відзначають, що внаслідок наказу Синоду від 1803 р. спорудження церков «в малоросійском стилі» було припинено, а 1824 р. в Російській імперії видано «Збірник планів типових кам'яних церков із короткими настановами про спосіб будівництва...», спрямований, по суті, на нищення зразків української національної культури [3, с. 15].

Відправа у Свято-Троїцькому храмі була припинена більшовицькою владою 1932 р. , в роки «безбожної п'ятирічки». Влада демонтувала бані, а у приміщенні церкви розмістила дитячі ясла місцевого колгоспу ім. Комінтерну.

Історичний опис церкви Святого Чудотворця Миколая міста Чуднова під 1806 р. повідомляє, що церкву збудовано «1721 р. , як переповідають старожили... із соснового тесаного дерева на дерев'яному підмуркові» [1]. Вона була одновітарною, трибанною із маківками та залізними золоченими хрестами, мала чотирирусний

іконостас [8, с. 524]. 1830 р. Миколаївська церква згоріла, а її «парафія ... перейшла до Воскресенської церкви» [2].

Поблизу центру містечка височіла церква Воскресіння Христового (згоріла 1767 р. внаслідок пожежі, що розпочалася від розташованих поряд численних єврейських торговельних крамниць). Через два роки була закладена нова Воскресенська церква, побудована 1780 р. як уніатська, а після другого поділу Польщі вона, як і всі інші, була навернена у православ'я [8, с. 525].

У 30-ті роки ХХ ст. Воскресенську церкву розібрали згідно з комуністичною доктриною радянського керівництва [8, с. 525].

Повідомляючи про храм Святих Петра і Павла, М. Теодорович зафіксував що він – дерев'яний, на кам'яному фундаменті, побудований 1759 р., а дерев'яна трьохярусна дзвіниця прибудована до нього 1871 р. [9, с. 133]. На той час церква стояла на добротній основі. Однак згідно із вимогами московського патріархату 1896 р. архітектором М. Юргенсом були складені проект і кошторис на будівництво нової, дерев'яної церкви за пожертви парафіян [8, с. 526]. Будівництво, що розпочалося 1903 р. , завершилось у жовтні 1911 р. через нестачу коштів. Напередодні Другої світової за наказом радянської влади Петропавлівську церкву розібрали на матеріали для ветеринарної лікарні

1772 р. на лівому березі Тетерева, у його передмостів'ї, на пагорбі, на за кошти парафіян було споруджено церкву Різдва Пресвятої Богородиці, що підлягала православному московському патріархату [8, с. 528]. Як і всі вищезначені Чуднівські церкви, вона була дерев'яною, «о трех куполах». Через чотири роки біля неї спорудили дерев'яну дзвіницю, школу церковного співу та писемності [9, с. 134]. Через 120 років – під кінець ХІХ ст. , дерев'яну церкву визнано такою, що «зістарилась» і поряд з нею стали будувати нову, муровану, коштом парафіян та державної скарбниці. За розпорядженням російської влади цеглу брали зі зруйнованого, бернардинського монастиря.

У 30-ті роки ХХ ст. правління колгоспу ім. Комінтерну вигнало парафіян із Богородичної церкви, влаштувавши там зерносховище, розібрали і дзвіницю.

Поновили службу Богу у церкві лише у період гітлерівської окупації 1941р. [8, с. 529]. Нині церква Різдва Пресвятої Богородиці діюча, її періодично оновлюють і нещодавно вона відсвяткувала своє 120-ліття [10].

Після поділів Польщі Чуднівщина у складі Правобережжя відійшла до Російської імперії. Тривалі періоди української бездержавності та підпорядкування українських земель ворогуючим між собою метрополіям з їх неоднаковим конфесійним спрямуванням, пострадянська спадщина з її войовничо-атеїстичною, антицерковною політикою не могли не залишити глибокого спотворюючого сліду в усвідомленні українцями як своєї історії, так у міжконфесійних стосунках сьогодення. Внаслідок постійного тиску панівної верхівки українські віряни змушені були завжди підпорядковувати свої релігійні потреби панівній конфесії держав-метрополій – то католицькій, то православної, в залежності від імперської політики, яку ті проводили.

На сьогоднішній день історична доля Чуднівських церков, які дійшли до нас переважно лише на світлинах, та й то далеко не всі, є невиокремленою із історії православної церкви і потребує ґрунтовного дослідження.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської області), ф. 1, оп. 73, спр. 57.
2. Держархів Житомирської області, ф. 1, оп. 73, спр. 58.
3. Жилюк О. Російська церква на Волині / О. Жилюк. – Житомир: Журфонд, 1996. – 174 с.
4. Історія міст і сіл Української РСР. Житомирська область. – Х., 1973. – С. 662.
5. Огієнко І. І. Українська церква. Нариси з історії української православної церкви / І. І. Огієнко. – К., 1993. – 362 с.
6. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України у 2-х т. / Н. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1995. – Т. 2. – 608 с.
7. Рожко В. Є. Нарис історії української Православної церкви на Волині: історико-краєзнавчий нарис / В. Є. Рожко. – Луцьк: Медія, 2001. – 672 с.
8. Сірик А. С. Чуднів на самій бистрині історії: трактат: у 2 ч. / Анатолій Сірик. – Ч. 1. – Житомир: Марина Косенко [вид.], 2012. – 574 с. : іл.
9. Теодорович М. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии/М. И. Теодорович. – Житомир, 1888-1903. – 434с.

10. Шапран В. Церковь Рождества Пресвятой Богородицы / В.Шапран // Православна Житомирщина. – Листопад 2006 р. – С. 4.

Андрій Флоранський
учень 8-го класу Денишівської ЗОШ І-ІІІ ступенів
імені В. Г. Бондарчука Житомирського району
(педагогічний керівник: *вчитель історії*
Н. С. Гуринчук)

РОЗВИТОК ЧАВУНОЛИВАРНОЇ СПРАВИ У СЕЛІ ДЕНИШІ

З проголошенням незалежності України, становленням молодії держави посилювався інтерес до минулого українського народу, прагнення глибше пізнати та осмислити історичний поступ України, досконало вивчити історичний розвиток навіть маленького селища. Одне з питань, яке потребує дослідження, – це місце та роль Денишівського чавуноливарного заводу для промислового розвитку краю.

Одним з найважливіших промислів в господарській діяльності села Дениші було виплавка чавуну і виробництво металевих виробів з чавуну та сталі. Зручним було географічне положення заводу, біля залізниці і великих міст (Київ, Житомир, Бердичів). Виробництво розміщувалося у двох приміщеннях. Чавун виплаляли в цегляному приміщенні, а залізобудівне виробництво розміщувалося в дерев'яному.

Загальна вартість заводу становила 440 тисяч карбованців. Виробничий процес йшов за допомогою пари і мав 7 бульєрних паровиків по 25 кінських сил кожний і 9 парових машин потужністю 165 кінських сил. На виробництві працювала одна велика доменна піч, дві пудлінгові печі, дві ливарні, три вагранки та інші допоміжні виробництва. Крім того, при заводі працювала невелика механічна майстерня [6].

Залізні руди, які перероблялися на заводі, видобувалися в копальнях, що їх орендувало товариство. Оскільки руди залягали досить глибоко, доводилося будувати шахти і підземні ходи, чого тут раніше не знали. Руда, яка використовувалася як сировина, складалася з бурого залізняка, що мав орієнтовно до 19 % заліза і болотної руди з вмістом заліза до 4 % [6].

На виробництві використовувалися також інша сировина, а саме: флюси, глина, пісок, кварц тощо. Особливо високо цінувалася так звана біла глина, яка містить у собі зерна кварцу. Добували її за п'ять верст від

Денишівського заводу прямо з ям. Пуд цієї глини коштував 2 копійки. З білої глини, в суміші з кварцем або й без нього, виробляли цеглу для пудлінгових, варочних доменних печей, вагранок. Біла глина була високоякісним вогнетривким матеріалом. Кварц, який використовувався при виготовленні вогнетривкої цегли, видобувався біля самого заводу в долині Тетерева. Його вартість була 2 копійки за куб. Як флюс для плавлення руд використовували мергель. Вапнякового каміння для цього біля заводу не було. Мергель зустрічався пластами на луках. Паливом для заводу були дрова, які заготовляли в лісах Денишівського маєтку.

Печі для виплавки заліза (димарні, домни) були відкритими, не високими, чотирикутної форми, з димоходами. Вони мали круглі заглиблення, в які, пошарово засипали руду та деревне вугілля. Для прискорення процесу виплавки заліза в руду добавляли негашене вапно або мергель. Повітря в піч подавалося за допомогою міхів, вмонтованих в її задню стіну. Одержану після закінчення плавки залізну масу - крицю вибирали з печі через отвір у передній стінці спеціальним гаком, потім приковували спеціальним молотком. Після цього її розрубували на кілька частин і вдруге проковували. З одержаної таким чином криці після гарячого перековування, очищення від домішок виходив чистий метал [6].

Наш земляк, видатний вчений і громадський діяч І. А. Фещенко-Чопівський згадував: «У Денишах з фабрики доносився загадковий гомін: часом можна було спостерігати, як з вагонеток у провалля над Тетеревом виливали червоноплинний вогняний шлак з високої печі - домни». До речі, залишки шлаку ще й досі можна знайти в околицях села [7, с. 146].

Як уже зазначалося, паливом при виплавліюванні заліза з руди були дрова, а точніше деревне вугілля. Це деревне вугілля виготовляли приблизно за 5 - 7 км від Денишів, в селі Чорнодуб. В околицях цього великого села (в XIX ст. тут було біля 100 будинків) місцеві жителі заготовляли дубову деревину і виробляли з неї деревне вугілля. Для цього дубові колоди складали у великі купи (висотою 3-4 метри), засипали землею і підпальовали. Дубові колоди, перегорючи без доступу повітря, перетворювалися на деревне вугілля, яке мало значно більшу теплоту згорання, ніж звичайні дрова. Його відправляли в Дениші, де і використовували за призначенням. Тут же в Чорнодубі добували болотну залізну руду, значні поклади якої знаходились поблизу. Болотна залізна руда утворилася в результаті діяльності залізотворних бактерій докембрійських морів. Руда залягала майже на поверхні, і тому добували її відкритим способом, риючи великі копальні (ще й сьогодні в кількох

місцях цього урочища можна натрапити на такі копальні). Руду з Чорнодуба на возах доставляли в Дениші на завод [6]. На жаль, зараз це село зникло з карти Житомирської області.

Робітниками на Денишівському заводі було місцеве населення, а майстрів високої кваліфікації запрошували з Уральських металургійних заводів.

З весни 1877 року на завод прибуло чимало кваліфікованих робітників з Мінської та Віленської губерній, де перестали працювати два металургійних заводи. Під впливом майстрів, що прийшли з інших металургійних заводів, сформувались кваліфіковані робочі кадри з місцевого населення. Наприкінці 70-х років на завод прибуло багато чехів, німців, австрійців. Для них на березі р. Тетерів були збудовані казарми. В одній такій казармі проживало 70 сімей. В 1879 році на заводі працювало 115 робітників і 60 майстрів. Робітники на виробництві були розставлені так: біля доменних печей працювало 30 чоловік, на виготовленні металу – 80 чоловік, в майстернях і на інших виробництвах – 25 робітників [6]. Дорослі робітники одержували по 50 коп., хлопчики – по 20 коп., жінки – по 30 коп. за добу. Майстрам платили в середньому по 25 крб. за місяць. Робітників часто штрафували за найменше порушення заводських правил чи примхи директора заводу Фелькнера [6]. На заводі траплялося багато випадків каліцтва через відсутність техніки безпеки.

У 1888 році на заводі сталася пожежа. Після відбудови чавуноливарний завод розширив асортимент виробів. Але 1901 році завод закрили, як збитковий і багато робітників подалися на Донбас, де на базі кам'яновугільного басейну почала зростати металургійна промисловість Півдня України.

Робота Денишівського чавуноливарного заводу стала важливим етапом у становленні залізорудної промисловості України.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської області), ф. 181, оп. 1, спр. 190, 13 арк.
2. Держархів Житомирської області, ф. 181, оп. 1, спр. 191, 12 арк.
3. Архів Денишівської ЗОШ І-ІІІ ступенів імені В. Г. Бондарчука. Спогади старожилів сіл Дениші та Тригир'я.
4. Железо в Волынской губернии // Киевлянин. – 1898. – №26. – С. 3.
5. Іващенко О., Поліщук Ю. Житомирщина шляхами історії. Краєзнавчі розвідки / О. Іващенко, Ю. Поліщук – Житомир: Полісся, 1997. – 285 с.

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ У XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТ.

Вероніка Невмержицька

студентка III курсу історичного факультету

Житомирського державного університету

імені Івана Франка

(науковий керівник: д. і. н., проф. **О. А. Буравський**)

БЕЗДАНСЬКА ЕКСПРОПІАЦІЯ

26 вересня 1908 р. бойовиками Польської соціалістичної партії під керівництвом Юзефа Пілсудського поблизу Вільно було пограбовано поїзд, що перевозив гроші до Петербурга із Варшави. Група нападників складалась з 20 чоловік, серед яких крім Пілсудського, було три майбутніх прем'єр-міністра Польщі, за що цей розбійний напад відомий як «Акція чотирьох прем'єрів». Для Пілсудського це була єдина у його житті терористична операція, в якій він особисто брав участь. 1906 р. бойовики Польської Партії Соціалістів вбили та поранили більше тисячі російських чиновників. 1907 р. вбили 181 поліцейських, солдатів та шпигунів, вчинили 92 грабежі для отримання фінансування партії і, взагалі, здійснили до 5 тис. терористичних актів [3, с. 273].

З чого все почалося? У 1892 р. на з'їзді польських соціалістів в Парижі було укладено нову програму ПСП. На з'їзді Польської партії соціалістів (ППС) у Відні (1906 р.) було прийнято рішення відмовитись від боротьби за незалежність Польщі, а спробувати укласти союз з російськими революційними організаціями щоб повалити царат і здобути автономію для Польщі у складі демократичної Росії. Але цьому рішення не підкорились члени ППС на чолі з Юзефом Пілсудським. Вони залишили з'їзд і на конференції у Кракові оголосили про створення нової партії ППС – Революційна фракція. Створена у 1904 р. Бойова організація (БО ППС) почала займатися нападами на політичних опонентів, виявом агентів поліції у своїх лавах, терором проти представників російської адміністрації та грабунками, щоб отримати кошти на партійні потреби [1, с.88].

У 1905 р. її очолили Олександр Пристор і Валерій Славек. Під їх керівництвом Бойова організація зросла до 800 чоловік, які діяли у 27 регіонах Царства Польського. Розглядаючи БО ППС, як основу

майбутньої армії, Пілсудський організував у Кракові підпільну школу для навчання бойовиків-інструкторів, які стали керівниками міліцейських підрозділів, організованих за територіальним принципом і готових до ведення бойових дій.

На момент створення партії ППС – фракція Бойова організація Пілсудського налічувала 4330 бійців. У 1908 році серед членів БО ППС відбулися масові арешти, частина її членів були змушені тікати з Польщі, її чисельність скоротилась до 388 бойовиків. Преміщення основних дій Бойової організації на Галичину, потребувало великих коштів. Щоб отримати ці кошти Пілсудський організував напад на поштовий поїзд, який перевозив гроші з Варшави до Петербурга [2, с.39].

26 вересня 1908 р., коли потяг підійшов до станції Бездани поблизу Вільно, група з 16 бойовиків, що очікувала на вокзалі, кинула у нього дві бомби, а після короткої перестрілки змусила охорону поштового вагону здатись. У вагоні чотири їх спільники викрали близько 200 тис. руб. (близько 8 млн .дол. у наш час). Не втративши жодної людини, всі бойовики, серед яких були чотири майбутні прем'єр-міністри Польщі – Юзеф Пілсудський, Олександр Пристор, Валерій Славек і Томаш Арцішевський зникли з місця злочину. Більша частина викрадених коштів була витрачена на створення на Галичині підпільної військової організації «Спілка активної боротьби», яка стала основою польських легіонів у складі 5-тисячної польської армії Пілсудського [2, с.40].

Першим з учасників нападу на поштовий поїзд був заарештований Ян Фіялковський, який під тортурами виказав лише Чеслава Свірського, котрого 10 жовтня 1906 р. було затримано. Фіялковський був засуджений до 12 років каторги, а Свірський – до страти, яку замінили на довічне заслання. Були звільнені після Лютневої революції 1917 р. і повернулись з Росії до Польщі.

У 1930 р.Юзефа Пілсудського на посту прем'єр-міністра Польщі змінив Валерій Славек, через рік головою уряду став Олександр Пристор. Після радянської агресії на Польщу, він втік до нейтральної Литви, де у 1940 р. був заарештований НКВС, вивезений до Москви, помер в Бутирській тюрмі [1, с. 90].

Список використаних джерел та літератури

1. Ганна Дильонгова Історія Польщі 1795-1990 рр. Пер. з пол. М. Кірсенка / Г. Дильонгова. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 239 с.
2. Наленч Д., Наленч Т. Юзеф Пилсудский – легенды факты. – Пер. с пол. – М.: Политиздат, 1980. – 399 с.
3. Общественное движение на польских землях. Основные идейные течения и политические партии в 1864-1914 гг. – М.: «Наука», 1988. – 339 с.

Сергій Слободянюк

учень 10-А класу

Житомирської міської гімназії №3

(педагогічний керівник: *О.О.Тверда*)

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА УРЯДУ УНР В ПЕРІОД ПЕРЕБУВАННЯ НА ЖИТОМИРЩИНІ (28 СІЧНЯ – 8 БЕРЕЗНЯ 1918 РОКУ)

Здійснення державних та правових реформ в сучасній Україні потребує дослідження та практичного застосування історичного досвіду. В процесі розбудови незалежної України зростає інтерес до історії національно-визвольних змагань, зокрема до сповненого драматизмом періоду першої чверті 1918 р.

“Житомирський період” роботи Центральної Ради є одним з найскладніших в історії становлення української державності. 27 січня 1918 р. Центральна Рада була змушена покинути Київ і під охороною загону Січових Стрільців переїхати до Житомира, на той час центру Волинської губернії. Її поява у місті викликала занепокоєння міської влади, про що свідчить протокол надзвичайного термінового засідання міської думи, яке відбулося 28 січня 1918 р. Ухвалою стало категоричне заперечення щодо перебування Центральної Ради в Житомирі, у зв'язку з присутністю якої може статися розгром міста. Тим не менш, члени Центральної Ради вирішили зупинитися в Житомирі, але були змушені жити у залізничних вагонах безпосередньо на залізничній станції [1].

Наступ більшовиків зі сторони Києва, окупація ними чотирьох повітів Волинської губернії, військова небезпека з боку

чехословацьких військових підрозділів, які перебували в Житомирі, вороже ставлення Житомирської Ради робітничих, солдатських та селянських депутатів до перебування в місті вищих органів влади УНР змусили уряд негайно розглянути план та напрями подальшої евакуації органів влади у напрямку Коростеня. Після зайняття з боєм 11 лютого 1918 р. Житомира військами куреня П. Болбочана Центральна Рада та Рада народних міністрів 13 лютого повертаються із Коростеня знову до Житомира. У другий приїзд до Житомира члени Ради мали гарні умови для роботи, розмістившись в центрі міста у будинку дворянського зібрання. 9 березня 1918 р. Центральна Рада з Житомира повернулася до Києва.

Незважаючи на військові та політичні загрози, протистояння реакційних сил, Центральна Рада в досліджуваний період продовжувала плідно займатися державотворчою діяльністю.

30 січня 1918 року в Житомирі Головою Ради Народних Міністрів УНР В.Голубовичем була підписана «Відозва Ради Народних Міністрів до народу України», в якій зазначалося: «...українське правительство щоб припинити розбивання Києва більшовикам, вивело свої війська і гармати на передмістя і перенесено свій осідок часово до Житомира»[2]. У звіті уряду давалася оцінка складній військово-політичній ситуації в державі, розкривалася сутність більшовицької агресії в Україні.

Одним із першочергових питань, які розглядалися Центральною Радою в наприкінці січня-лютого 1918 року, стає боротьба Армії УНР та інших українських військових формувань за звільнення України з-під більшовицької окупації, формування боєздатної української армії.

Вже на першому засіданні Ради народних міністрів 30 січня було проведено обговорення звернення до Німеччини стосовно воєнної допомоги для очищення України від окупації. 1 лютого відбулося засідання Малої Ради, на якій обговорювалося питання про «доповнюючу конвенцію з Німеччиною в справі воєнної допомоги Україні в боротьбі з більшовиками».

Агресія Росії проти України наочно засвідчила згубність подальшого дотримання Центральною Радою політики відмови від регулярної армії. Кроки Центральної Ради, зроблені в цей період завідали про зміну військової політики на користь створення регулярної армії за територіальним принципом комплектування. 27 січня 1918 р. було проведено реорганізацію військ. Усі частини і підрозділи зведено в Окрему Запорізьку бригаду під командуванням

полковника К. Прісовського. В ході зимової кампанії 1918 рр. стало очевидним, що найбоєздатнішими частинами Армії УНР є регулярні відділи, які винесли на собі весь тягар боротьби з російськими військами[3].

В полі зору державних органів молодої держави перебувало і питання територіальної цілісності та адміністративного устрою Української народної республіки. Так 15 лютого 1918 р. в Житомирі Рада Народних Міністрів прийняла рішення про поширення влади УНР на українські землі, які перебувати поза її межами і відносилися до так званих спірних територій. А вже 6 березня 1918 р. Центральна Рада прийняла закон «Про адміністративно-територіальний поділ України», яким не лише визначила кордони УНР (наявність чітко визначених кордонів є однією з ознак держави), але й узаконила поділ держави на землі, які в основному співпадали з історичними областями [4]. Мало бути створено 32 землі. Зокрема на територіях сучасної Житомирщини мали бути Деревська земля (головне місто – Коростень), Болохівська земля (головне місто – Житомир), Поросся (входили території Бердичівського повіту).

Окрім того 2 березня 1918 р. Центральна Рада ухвалила закон про громадянство Української Народної Республіки.

В період перебування на території сучасної Житомирщини Мала рада розпочала законодавчо закріплювати державну символіку та державну мову УНР. У Коростені ухвалено закон, за яким державним гербом було визнано знак Київської держави часів Володимира Великого – тризуб. Одним із нормативно-правових документів органів державної влади УНР, прийнятим на території Житомирщини, був циркуляр Ради Народних Міністрів губернським і повітовим комісарам про застосування української мови, в якому давалися інструкції місцевим органам влади по впровадженню української мови на місцях. Цим циркуляром українська мова визнавалася державною та визначалися дії до його порушників: усунення з посади та судове переслідування [5].

В умовах кризи грошового обігу відбулися й зрушення у сфері фінансового права. 1 березня 1918 р. на засіданні Малої ради було прийнято закон про грошову одиницю, биття монети та друк кредитових державних білетів. Основною грошовою одиницею держави приймалася гривня, яка ділилася на 100 шагів. Цим законом було закладено основи формування фінансової системи держави,

визначивши курс гривні до карбованця емісії 1917 р. та встановивши номінали монет і державних кредитних білетів.

Незважаючи на складну соціально-політичну ситуацію в країні, що склалася в лютому 1918 р., Україна рішуче розриває старі примусові зв'язки з колишньою Російською імперією, тісніше прив'язуючись до Західної Європи. Про це свідчить прийняття ухвал про і спільні час, вагу і міру, тому що різниці ускладнювали торгівлю та взаємозв'язки. 12 лютого 1918 р. на засіданні Малої ради ухвалено закон про запровадження в Україні числення часу по новому (грегоріанському) календарю і перевід годинників на середньоєвропейський час [6].

Ще одним пріоритетним питанням діяльності Центральної Ради в «житомирський» період є земельне. Вже 30 січня 1918 р. Рада Народних Міністрів звітувала перед українським народом про прийняття земельного закону, який передбачав передачу землі без викупу у руки трудового народу і закону про восьмигодинний робочий день. Однак цей документ, на жаль, був маловідомим широкому громадському загалу. Більшість офіційних листів лишалися у відповідних відділах губерній і лише незначна їх частина циркулярно направлялася у волості та повіти.

Отже, Українська Центральна Рада та Рада Народних Міністрів УНР в кінці січня – на початку березня 1918 р. перебувала в межах Волинської губернії (територія сучасної Житомирщини) та здійснювала активну державотворчу діяльність. Незважаючи на складну військово-політичну обстановку в державі, виші органи влади зробили вагомі кроки у напрямку визнання Української держави іноземними країнами, домоглися якнайшвидшої ратифікації мирного договору з Німеччиною, надання УНР військової допомоги у боротьбі з більшовиками, почали процес будівництва української армії. Українська Центральна Рада та уряд УНР в період вимушеного перебування на Житомирщині зуміли прийняти ряд важливих нормативно-правових документів, які репрезентували Українську державу як незалежну і самостійну. Серед цих документів важливе місце займають ті, які визначають питання адміністративно-територіального поділу, грошової одиниці, державних символів, громадянства Української Народної Республіки.

Список використаних джерел та літератури

1. Костриця М.Ю., Кондратюк Р.Ю. Житомир. Підручна книга з краєзнавства. – Житомир: Косенко, 2007. – 464 с.
2. Урядовий портал – Уряди Центральної Ради – Документи. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish>, доступно всім (дата звернення: 15 лютого 2017 р.). – Назва з екрану.
3. Савченко В. Дванадцять війн за Україну. – Харків: Фолио, 2006. – 416 с.
4. Закон УНР про адміністративно-територіальний поділ України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>, доступно всім (дата звернення: 15 лютого 2017 р.). – Назва з екрану.
5. Яновський Д. Б. Маловідомі конституційні акти України 1917—1920 рр. – К, 1991. – 123 с.
6. Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. – Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. / Упорядн.: В. Ф. Верстюк; Ред. кол.: В. А. Смолій (відп. ред.). – К.: Наук. думка, 1996. – 590 с.

Альона Новаківська

магістрантка історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

(науковий керівник: д. і. н., доц. **С. В. Стельникович**)

ПРЕСА ЯК ІНСТРУМЕНТ НАСИЛЬСТВА ТА ПРОПАГАНДИ В СРСР У 1920-1930-Х РОКАХ

У міжвоєнний період в СРСР набуває всеосяжності принцип партійності. Й. Сталін став головним організатором партійної цензури. ЦК партії передавав до редакцій необхідні факти, які популяризувалися через газети. У 1920-х роках преса виступала в якості фактора ідеологічної дії на свідомість та життя радянського народу. Такі заходи проводилися владою для зміцнення політичної системи та ідеологічного виховання мас. В ці часи повністю були відсутні альтернативні й незалежні ЗМІ.

Мета нашої статті – на основі різноманітної літератури висвітлити роль преси як інструменту насилля та пропаганди в СРСР у міжвоєнний період.

Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю осмислення ролі преси періоду сталінської доби. Окреслена проблематика досить широко представлена в історіографії А. Авраменко, Е. Волкова, В. Гафнера, Л. Гудкова, І. Кузнецова. На думку І. Кузнецова, у 1920-х рр. преса стала інструментом насилля та пропаганди. У свою чергу Л. Гудков зазначає, що публікації у засобах масової інформації 1930-х років є цінним історичним джерелом, у якому зокрема, зазначено про процеси формування громадської думки у вигідному для влади світлі. Журнали та газети були заідеологізовані, тому матеріали, які в них друкувалися, були нав'язані верхівкою. В ці роки журналістика відігравала роль колективного пропагандиста та агітатора [1, с.68].

Преса, а згодом і радіо, стали ідеологічною зброєю партії. В 1921 р. у Москві було створено Державний інститут журналістики. Він готував професійні кадри для преси. На початку 1930-х років преса втратила культурно-просвітительський напрям і стала інструментом політичного та культурного насильства.

Газета «Правда» була одним з головних органів контролю радянського керівництва СРСР. Часто матеріали газети несли за собою адміністративні та судові наслідки. Так, наприклад, в одному із випусків «Правди» від 14.04.1937 р. було опубліковано статтю «16-летний юноша объявлен заклятым врагом народа» авторства Т. Горбунова. Автор статті пише, що 16-річний юнак написав у газеті «Звезда», що бібліотеки деяких технікумів переповнені антирадянською літературою, і її читають студенти. Його зарахували до числа ворогів народу. Так син чесного колгоспника став ворогом народу [3, с.136].

Партія створила образ внутрішнього ворога, який стоїть на перешкоді будівництва соціалізму. Внутрішній «ворог» зображувався на карикатурах в газетах. Близько 168 карикатур створювали образ реальної особи, яка носить маску і своїми діями шкодить радянському суспільству. Як пише Л. Гудков, «ворог-шкідник» – це безвідповідальний робітник, який спить під час роботи та робить все для знищення врожаю». Радянські газети користувалися великою популярністю серед народу, багато з них були в дефіциті [1, с.70].

За допомогою центральної та місцевої преси проводилися заходи спрямовані проти куркулів. В 1932 р. в обласних та районних газетах тема боротьби з куркулями ставала однією з провідних. В газетах

дуже часто зустрічаються тексти з безпідставними звинуваченнями селян у куркульстві. Популярними ставали такі заголовки в газетах: «Посилити вогонь по куркулеві», «Куркульське павутиння», «Суворо карати куркулів – приховувачів сівби», «Геть куркулів з колгоспів». Куркулів, бригадирів чи голів колгоспу звинувачували, що вони не вміють організовувати роботу, в неякісному обробітку землі, у вимиранні худоби або у п'янстві на селі. Саме зі сторінок газет почалося цькування куркульських дітей.

Протягом 1930-х рр., під час різноманітних судових процесів, газети не лише широко інформували про них, а й повідомляли про розкриття «контрреволюційних кубел», «підривну діяльність куркулів», колишніх «махновців», «націоналістів» на місцях і закликали до пильності, до пошуку ворогів та шкідників. Непмани, колишні служники релігійних культів, куркулі, міцні середняки часто ставали ворогами через інформацію, яка поширювалася в пресі. Владі та партійному керівництву було досить вигідно робити із працюючого селянина «цапа відбувайла», звалюючи на нього всю провину людей з партійними квитками. Цих людей звинувачували у підривній роботі колгоспу, радгоспу, МТС, що вони псують техніку – трактори, комбайни тощо. [5, с. 49].

Населення УРСР мало можливість слідкувати за ходом судових процесів над «ворогами народу». Як правило, після чергової такої публікації на місцях проводилися збори, на яких роз'яснювалася діяльність «ворогів». Наслідком кожних зборів було прийняття резолюцій, в яких вимагалось фізично розправитися із «ворогами народу» та ставилося завдання ще пильніше вишукувати «ворогів» [3, с. 164].

Часто населення вимагало фізичне знищення «ворогів», як у вищих ешелонах влади, так і на місцях, не розуміючи, що тим самим підписуює і собі смертний вирок. Будь-яке рішення державного і партійного керівництва щодо «ворогів» населення сприймало зі схваленням. До редакцій газет надходили резолюції зібрань та мітингів, інформація про які публікувалася у терміновому порядку. Як правило, висновками таких публікацій були заклики вишукувати «ворогів народу» в колгоспах, державних установах. Це призводило до нових арештів, звинувачень й невинуватих жертв [1, с. 70].

Восени 1933 р. розпочалася нова хвиля масових репресій. Наприклад, у газеті «Вісті» за березень 1934 р. написано: «У сталінському цукрозаводі Бориспільського району класово-ворожі

елементи, намагаючись загальмувати сівбу буряків, пустили чутку, що будуть заморозки». У цій же газеті інформація двома тижнями пізніше: «Заморозки пошкодили великі площі посіяних буряків. Сталося це в результаті притуплення пильності до контрреволюційної наволочі – куркулів, які намовили колгоспників до сівби». [2, с.118].

Отже, у міжвоєнний період в СРСР преса відігравала роль агітатора та пропагандиста. Факти про розправу над населенням публікувалися в газетах. Влада приділяла значну увагу політичним газетам, які перетворили політичні доноси у негласну функцію радянського друку. Ув'язнені змушені були слідувати закликам газети, інакше їх зараховували до числа саботажників та ледарів. На початку 1930-х років преса втратила культурно-просвітительський напрям і стала інструментом політичного та культурного насильства.

Список використаних джерел та літератури

1. Волкова Е. П. Идеологема «кулачество» в советской журналистике периода коллективизации (1928-1932 гг.) // Журналистика в 2012 году: Социальная миссия и профессия. Тез. докл. Междунар. научно-практ. конф. 9 – 11 февраля 2013 р. – М. 2013. – С. 113 –120.
2. Гафнер В. А. Партийно-советская печать как инструмент политической борьбы в советском обществе 1920-х гг. : дис. канд. іст. наук : спец. 07.00.02 / В. А. Гафнер. – М. 2010 – 248 с.
3. Гудков Л. Идеологема «врага». «Враги» как массовый синдром и механизм социокультурной интеграции // Образ врага. – М. 2015. – С. 15 –16.
4. Кузнецов И. В. История отечественной журналистики (1917 – 2000): – М. Флинта: Наука. – 2012. – С. 48 – 53.
5. Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук. – теорет. конф., Львів, 17 – 18 трав. 2015 р. / за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2002. – С. 160 – 163, 388 – 392.

Дмитро Кондратюк
магістрант історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. і. н., доц. **О.М. Білобровець**)

СПЕЦИФІКА ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОЛЬСЬКИХ АДМІНІСТРАТИВНО –ТЕРИТОРІАЛЬНИХ РАЙОНІВ В УСРР (20-30-ТІ РР. ХХ СТ.)

У наш час проблема польського населення в Україні є досить актуальною, оскільки поляки є не лише сусідами українців, побратимами за слов'янським походженням і близькістю долі, але й давніми жителями на українських етнічних землях. Вони брали безпосередню участь у політичному, культурному, духовному, науковому, господарському житті УСРР, разом з українцями та іншими національними спільнотами боролися за свої права, але зазнаючи при цьому значних утисків і репресій з боку радянської влади.

Мета статті полягає в тому, щоб, спираючись на доробок попередників, проаналізувати специфіку та особливості соціально – політичного і економічного розвитку польських адміністративно – територіальних одиниць в УСРР.

Проблема польських адміністративно – територіальних одиниць в УСРР знайшла своє відображення у працях таких дослідників, як Г. Сторонського, А. Кондрацького, Т. Зарецької, М. Іванова, Л. Гуцало, О. Калакури.

Драматичною і водночас героїчною виявилася доля поляків в УСРР у 20-30-ті роки ХХ ст. Органи державної влади та партійні комітети приділяли значну увагу роботі серед польського населення із метою залучення його до активної діяльності в будівництві соціалізму та закріплення в його свідомості довіри до радянської влади. Упровадження практичних заходів щодо польського населення передбачало проведення певної підготовчої роботи, яка стосувалась обстежень місць їх компактного проживання. Це дало фактичний матеріал щодо визначення характеру соціально – господарської структури, особливостей побуту, культурно – освітнього стану обстеженого населення, з метою розробки програми національного будівництва серед етнічних груп, що населяли Україну[2].

Національні адміністративно – територіальні одиниці створювалися на основі постанови РНК УСРР від 29 серпня 1924 року «Про виділення національних районів і сільрад», якою визначалася норма для національного району – 10 тисяч осіб. Того ж року було прийнято рішення про створення польського національного району [3, с. 161].

Після ретельного обстеження місцевості польський національний район було вирішено створити на базі Довбишанського району Житомирської округи Волинської губернії. Спочатку до Довбишанського польського району було включено 26 сільських рад, які охоплювали 96 населених пунктів, де було 7 557 дворів. Населення дорівнювало 40 577 осіб, з яких 28 336 осіб (68,9 %) були поляками, 8 098 осіб (20,4 %) – українцями, 2 005 осіб (7,1 %) – німцями, 1 319 осіб (3,3 %) – євреями. Польський національний район постійно зростає, його територія збільшувалася, з 1925 по 1932 роки до нього приєдналися нові населені пункти. На території району діяли 7 промислових підприємств. Дрібну промисловість представляло 101 підприємство, з яких 98 були слюсарно-токарні. Працювало 136 вітряних млинів і 16 маслобоєнь [1].

У районі працювало 15 шкіл, з них 19 – польських, 3 – українські, 1 – німецька та 1 – українсько-польська. Польські школи діяли в Довбиші, Адамівці, Мар'янівці, Биковці, Новому Заводі, Соболівці, Полостівці, Дзикунці, Тартані, В'юнках, змішана українсько-польська школа працювала у селі Тетерці[2].

У квітні 1926 р. відбувся перший з'їзд рад Довбишанського району, на якому було вирішено дати назву польському національному району на честь Юліана Мархлевського – Мархлевський [5, с. 51].

Про повсякденне життя населення польського національного району і не тільки поляків, а й українців, росіян, німців, євреїв, їх щоденні турботи та проблеми можна довідатися через публікації газет, правда через призму суворої радянської цензури. Гучні радянські гасла статей говорять самі за себе: «Як живе й працює Мархлевський польський район», «Мархлевський район – величезне досягнення радянської влади», «Радянська влада дбає про національні меншини», «Увага та допомога Мархлевщині», «Мархлевськ будується» [1].

Польський національний район при його створенні характеризувався слабким і малорозвиненим, але вже в квітні 1927

року радянська преса пише про великі досягнення в його розвитку: «Досягнуто великих успіхів щодо зростання економічного і культурного добробуту мас у районі». Навесні 1930 р. радянська влада почала здійснювати політику переходу до суцільної колективізації і ліквідації куркульства як класу. У 1932 р. у Мархлевському районі було колективізовано 16,9 % сільських господарств [3, с. 165].

Радянська влада була незадоволена своїм проектом, який здійснювався впродовж п'яти років. В першу чергу їх турбував недостатній вплив компартії на польське населення та вкрай слабка підтримка її політики. У 1930 році розглядалися плани створення ще одного польського національного району в УРСР на базі села Гречани Проскурівського району, яке було одним з найбільших польських сіл у Радянській Україні. Але зміни у національній політиці радянської влади не дали здійснитися цим планам.

Таким чином, на території УСРР реалізовувалася програма створення польських національних районів. Протягом цього періоду було організовано Мархлевський район, образно названий «польською республікою рад», в якому радянська влада проводила експеримент над польським населенням по його радянзації. Потрібно також підкреслити, що створення польських національних районів було не тільки фактором внутрішньої політики радянської влади в СРСР, але також і зовнішньої. Їм відводилася роль просування комуністичної влади на захід.

Список використаних джерел та літератури

1. Гуцало Л. В. Польська національна меншина Волині у 20-30-ті роки ХХ століття: суспільно – політичні та економічні аспекти проблеми [Електронний ресурс] / Л. В. Гуцало. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/4891/1/hutsalo.pdf>.
2. Гуцало Л. В. Національне районування на Волині у 1920 – 1930-х роках [Електронний ресурс] / Л. В. Гуцало. – Режим доступу до статті: http://eprints.zu.edu.ua/18905/1/Кіровоград_2015%20%281%29.pdf.
3. Калакура О. Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті. – К.: Знання України, 2007. – 508 с.
4. Рубльов О., Репринцев В. Репресії проти поляків в Україні у 1930-ті роки [Електронний ресурс] / О. Рубльов, В. Репринцев. – Режим доступу:

http://shron.chtyvo.org.ua/Rublov_Oleksandr/Represii_proty_poliakiv_v_Ukraini_u_30-ti_roky.pdf.

5. Стронський Г. Злет і падіння: Польський національний район в Україні у 20–30-ті роки / Г. Стронський. – Тернопіль, 1992. – 63 с.

Мирослав Фіцуляк

студент II курсу Центру післядипломної освіти
Житомирського державного
університету імені Івана Франка, спец. «Історія»
(науковий керівник: д. і. н., проф. Г.М. Стародубець)

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ПЕРЕМИШЛЯ В УМОВАХ ПОЛЬСЬКОГО ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ 1921–1939 РР.

Суспільно-політичне життя Перемиського повіту визначалися польським терором супроти українців, а зокрема у відношенні до колишніх учасників Визвольних Змагань, та зростанням національної свідомості серед широких верств українського населення усього повіту. Дискримінаційні політика місцевої польської адміністрації щодо українського населення краю спричинила протистояння обидвох народів. Тому в 20-30-их рр. ХХ сторіччя Перемишль став осередком посиленої політичної та революційно-підпільної дії українського визвольного руху. Згодом відбулася структуризація українського партійно-політичного життя.

Перемищина міжвоєнного періоду ХХ ст. була багата на різноманітні національні політичні орієнтації. Після рішення Ради Амбасадорів в березні 1923р., почав проявлятися поділ українського суспільства на поміркованих (розважливих), та непримирених (революційних) – прихильників безкомпромісного спротиву польській експансії. З часом це спричинило внутрішні конфлікти серед українців і тривали протягом усього часу польської окупації в міжвоєнний період. Українцям в умовах шовіністичної політики польських властей у міжвоєнний період практично не залишалося можливостей для повноцінної органічної праці, пошуків компромісу.

В Перемишлі діяли осередки УВО, яка з 1920 року почала активно проводити саботажні та терористичні акції. Командантом УВО в Перемиській окрузі був у той час колишній старшина Українських Січових Стрільців Євген Зиблікевич, а серед видатніших

членів треба згадати Миколу Ковалиська, Василя Нагайського, Павла Генгала, Андрія Фєдину, Дмитра Микиту, Тому Кулика й ін.

На той час все українське суспільство сприяло та підтримувало УВО, не зважаючи на те, що дії революційно-визвольного руху викликали ще більші польські репресії. Чим більше поляки арештували українців, тим більшою ставала ненависть до нових окупантів. В таких умовах природним було те, що визначені на 1922 рік польським урядом вибори до польського Сейму, одностайно бойкотувались українським населенням.

Впливовою політичною силою Західної України стало УНДО утворене 11 липня 1925 р. внаслідок злиття УНТП, УПНР та національної групи Української парламентської репрезентації (УПР) [1]. Новоутворена партія, у відозві підкреслювала, що "...від нинішнього дня весь український національний табір виступає як одна цілість, стає в одній оборонній і бойовій лаві, в одній суспільній фаланзі" [2]. В Перемишлі постав повітовий комітет цієї партії ПНК УНДО і відразу перетворився в центр політичного життя краю. Повітовим організатором УНДО в Перемишлі був довгі роки Осип Сенечко, урядовець Канцелярії Повітового комітету УНДО. Перший повітовий народний з'їзд відбувся в 1926 р., та обрав головою Теофіля Кормоша.

10 квітня 1927 р. організовано віче у справі законопроекту про громадянську самоуправу та про зміну до виборчого закону до сейму і сенату. На другому з'їзді 4 листопада 1927 р. була прийнята резолюція щодо організації виборчої компанії до сейму і сенату Польщі, та обрано ПНК знову на чолі з Т.Кормошем. Перемищина входила до 48 виборчого округу разом з Добромелем і Сяноком. На призидії ЦК УНДО 23 січня 1928 р. планувалось іти на вибори в округ Перемишль блоком УНДО з УСДП і УСРП. За списком УНДО мали іти на першому місці - В.Загайкевич, а на другому – поф. Гонтарський, член Української соціал-демократичної групи „Вперед”. Дальші місця у списку залежать від порозуміння Загайкевича і Гонтарського. Однак політичне протистояння УНДО і УСРП напередодні сильно загострилось і спільну участь стала неможливою.

В Перемишлі головним українським кандидатом був д-р Володимир Загайкевич з УНДО. Одночасно кандидував також проф. Володимир Зубрицький, неофіційний кандидат УВО, якого кандидатура була висунена після того, як польська поліція арештувала Юліяна Головінського, тодішнього команданта УВО, що

мав кандидувати. Не зважаючи на розпорошення українських голосів на два табори, оба кандидати були вибрані до сойму, бо активність усіх українців повіту в обороні їхніх інтересів перед польськими окупантами, змобілізувала велику кількість голосуючих.

Про ці події згадує діяч українського підпілля Євген Стахів у своїй книзі “Крізь тюрми, підпілля й кордони”: „1928 року, мені було десять, пройшли другі вибори до польського сейму, і українці вперше брали в них участь. В Перемишлі було дві виборчі листи: УНДО за номером 18, від якої кандидував адвокат доктор Володимир Загайкевич; і радикалів – за номером 21, які висували професора гімназії Володимира Зубрицького. Молодь, більшість українського студентства підтримували Зубрицького. Скінчилося тим, що від Перемишльської виборчої округи до сойму вибрали шістьох: з них двох українців Зубрицького і Загайкевича – активність українського громадянства в обороні своїх інтересів перед окупаційною владою змобілізувала велику кількість голосуючих” [3, с.17-18].

В 1928 р. відбулися вибори до міської ради Перемишля. Вперше в історії міста українці провели 7 радних до міської ради, між ними директор гімназії Роман Гамчикевич став асесором магістрату.

Паралельно з розгортанням парламентської діяльності було проведено різносторонню організаційно-політичну роботу, спрямовану на зміцнення своїх громадсько-політичних впливів, що випливало з конкурентної боротьби з іншими партіями за впливи на місцях та базувалось на концепції опори на власні сили.

Після сумнозвісної пацифікації 1930 р. повітовий народний з'їзд відбувся 19 лютого 1932 р. у будинку Народного Дому з метою перевірки організаційної роботи в Повіті, звіту повітового проводу та посла В Загайкевича.

Повітовий народний комітет у період від 16 березня по 8 грудня 1931 р. організував п'ять посольських віч в Перемишлі, чотири довірочні наради, 19 посольських віч у повіті, 185 організаційних поїздок до сільських комітетів та 17 довірочних нарад в повіті [4, с.128]. В Перемишлі організовано два віча: 24 червня 1932 р. – за участю генерального секретаря ЦК УНДО Володимира Целевича і посла Любомира Макарушка та 02 грудня 1932р. – в справі шкільного плебіситу.

(ПНК) УНДО мав поважний вплив на активізацію українського громадського й політичного життя у Перемиському повіті. Тому

Перемишське староство трактувало його як силу, що розхитує основи польської державності і прагне сепаратизму [4, с.129].

Протягом всіх років діяльності ПНК в Перемишлі його багатогранна діяльність (захист селян в судах, виборчі акції, шкільні плебісцити та багато ін.) сприяли консолідації всіх національних сил повіту на українській державницькій платформі, ствердженні українського характеру Перемиської землі.

Невдача спроб українсько-польського порозуміння та різка зміна політики польського уряду стосовно Західної України, вкрай загострили політичну ситуацію, що своєю чергою посилювало міжнаціональну конфронтацію. Це спричинило різке падіння авторитету і впливу УНДО напередодні Другої світової війни.

Організація Українських Націоналістів (ОУН), була створена в лютому 1929 р. на основі Української Військової Організації (УВО) на чолі з колишнім полковником армії УНР Є. Коновальцем. Цей процес не оминув Перемишль, Організація дотримувалася тактики рішучих дій, що підштовхнуло до посилення громадської й політичної праці молодією генерацією. В першому Конгресі ОУН у Відні брали участь Євген Зиблікевич і Зенон Пеленський, колишні учні Перемиської гімназії.

Під впливом ОУН були організація студентської молоді „Молода Громада”, що нараховувала понад 150 членів, філії і відділи таких організацій, як „Просвіта”, „Рідна Школа”, „Сокіл”, „Пласт” та ін. Осередки ОУН існували у хлоп'ячій і дівочій гімназіях та в учительському семінарі, що проіснували аж до скасування цих шкіл у 1939 р.

Діяла в місті також соціал-демократична партія під проводом Івана Жовніра. У 1920 р. в партії розпочалася ідейно - політична криза і на початку 1920-х рр. політична сила шукала нові орієнтації „з метою здобуття національної державності”. Але поразка Української революції 1917–1921 рр., та ліворадикальна еволюція призвела до виходу УСДП з національно-державницького табору. На VI з'їзді 18 березня 1923 р. у Львові УСДП відкрито стала на радянськo-фільські позиції, фактично перетворилася в легальну прибудову КПСГ-КПЗУ.

Короткий період 1920-тих років позначився також впливами комуністів (КПСГ), організовано комуністичні гуртки в Перемишлі, чому сприяли успіхи НЕПу й українізації в УРСР. Проте їх діяльність, не була ані ефективною, ані результативною. Після Рішення Антанти 1923 р. про визнання Галичини частиною Польщі

КПСГ, з жовтня цього року, перейменовано на КПЗУ. Зміну назви пов'язується також із перемогою національних орієнтацій в партії [5, с. 196]. Ситуація змінюється в 1929 р., коли в результаті партійних чисток усувається попереднє керівництво партії.

За організаційним звітом секретаріату ЦК КПЗУ у вересні 1924 р. місцевий осередок налічував лише 54 особи, в серпні 1925 р. – селяни 106 чол., робітники 52 чол. [6, с.243].

Усвідомлення позитивного досвіду державотворення за доби гетьманату П. Скоропадського пожвавили розвиток прогетьманських настроїв у Галичині. Основними осередками діяльності гетьманських організацій на галицьких землях стають Львів та Перемишль. Деякі діячі консервативного напрямку в Перемишлі (Дмитро Гроголинський) схилились до гетьманських ідей.

Незважаючи на дискримінаційні заходи польської влади на західноукраїнських землях у міжвоєнний період українці зуміли не лише зберегти, але й примножити національні здобутки. Показово є те, що західний бастион українства – Перемищина зуміла перебороти післявоєнний період хаосу та занепаду, включилася у загальнонаціональні визвольні змагання.

Список використаних джерел та літератури

1. Діло. – 1925. – 13 липня.
2. Діло. – 1925. – 2 вересня.
3. Стахів Є. Крізь тюрми, підпілля й кордони. Повість мого життя / Є. Стахів. – Київ : “Рада”, 1995. – 317 с.
4. Соляр І. Перемиський Повітовий комітет УНДО. / Ігор Соляр // Перемишль і Перемиська земля протягом віків (3)/ Ігор Соляр. – Львів, 2003. – Наукове товариство ім. Шевченка у Польщі; Інститут українознавства ім. Крип'якевича НАН України. Під. Ред. Степана Заброварного. Упоряд.: Степан Заброварний, Микола Литвин, Феодосій Стеблій. – С. 124–132.
5. Hrycak J. Historia Ukrainy 1772–1999. Narodziny nowoczesnego narodu / J. Hrycak. – Lublin : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2000. – 359 s.
6. Пиріг Маріанна Ігорівна. Укрвінський ліворадикальний рух у Польщі (1919–1929 pp.): Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: : 07.00.01 / Пиріг Маріанна Ігорівна – Львів, 2016. – С.245.

Катерина Талько
учениця 11-го класу
ЗОШ I – III ступенів №19 м. Житомира
(педагогічний керівник: вчитель історії *Н. В. Березовська*)

СОЦІАЛЬНО-ОСВІТНІ ПРОБЛЕМИ НА ВОЛИНІ В ПЕРІОД НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (1921–1928 РР.)

Соціально-освітні проблеми є одними з актуальних та гострих проблем сучасного суспільства в Україні. До таких проблем належать: втрата звичних цілей шкільної освіти, гостра нестача фінансування, проблема самоврядування та дитяча безпритульність, яка не є новою для України [12]. На думку вітчизняних вчених, безпритульність є відображенням політико-економічного і культурного стану соціуму, закономірним наслідком криз перехідного етапу розвитку країни. Це соціальне лихо потребує негайного вирішення тому, що у найближчому майбутньому Українській державі можуть загрожувати нові соціальні проблеми, спричинені дитячою бездоглядністю і безпритульністю.

Сучасна Українська держава потребує розробки нової ідеології, заснованої на національно-демократичних та правових засадах. Також актуальним є важливе завдання – об'єднати громадян, різні соціальні і вікові групи для захисту інтересів незалежної держави, а також для побудови демократичного, соціального і правового суспільства. Проведення патріотичних заходів у школах має позитивний вплив на розвиток самої держави, тому вивчення історичного досвіду доби непу є важливим, з огляду на те, щоб уникнути помилок минулого.

Метою дослідження є вивчення соціально-освітніх проблем на Волині у період непу, зокрема явища дитячої безпритульності та процесу ідеологізації у сфері освіти, для вирішення відповідних проблем в сучасній Україні.

Соціально-освітні проблеми завжди були актуальною темою досліджень. І. Власюк у своїй статті досліджував розвиток та вирішення проблеми дитячої безпритульності на Волині, проаналізував заходи влади щодо вирішення цієї проблеми [11]. В. Виноградова-Бондаренко приділила велику увагу висвітленню цієї проблеми на сторінках газет та журналів тих років: “Друг Детей”, “Народное просвещение”, “На путях к новой школе”. Також вивчала

проблему експлуатації безпритульних дітей, які перебували під патронатом [10]. В роботі використано окремі архівні документи Державного архіву Житомирської області та інформація з газет «Юнацька правда» за 1924 р. і «Радянська Волинь» за 1927 р.

Проблема дитячої безпритульності та бездоглядності на Волині у 20-х рр. ХХ ст. була дуже актуальною. У 1920-1921 рр. тут налічувалося близько 18 тис. безпритульних дітей. Яскравим прикладом дитячої безпритульності, зокрема, був маленький польський хлопчик Йосип Радикович, який був наймитом та сиротою. Він блукав землями Троянівського району [9].

Тому у 1920-х рр. почали активно створюватися дитячі будинки. Відповідно до доповіді Волинського Губнарвиху на 4-й сесії ВУЦВКа, станом на 1923 р. на території Волинської губернії існувало 60 дитячих будинків, у яких перебувало 3802 дітей. У цю кількість входили 29 «голодних дитячих будинків» [1, арк. 301]. Переважно в них знаходилися діти з Росії, масове переведення яких було пов'язане з циркуляром №1380 (1923), згідно з яким голодуючих дітей направляли до дитячих будинків Волині та під патронат [2, арк. 31]. Вже у січні 1923 р. на Волині налічувалося до 6,5 тисяч голодних дітей, з них близько 2300 перебувало у дитячих будинках, а інші 4000 – на утриманні місцевого населення, під патронатом. Таким чином, в дитячих будинках обслуговувалося 57-58% голодних дітей, які перебували на території Волині [1, арк. 156]. Тому в 1923 р. була запроваджена шефська кампанія, яка сприяла забезпеченню дитячих будинків продовольством та речами першої необхідності (20% загальної потреби у бюджеті дитячих будинків) [5, арк. 316].

У 1923 р. було проведено інспекції більшості волинських дитячих будинків, наприклад Левківського та Ново-Заводського, де виявляли незадовільне харчування, антисанітарію та брак речей першої необхідності [8, арк. 25]. Важливим у вирішенні даної проблеми був внесок американської організації «АРА», яка починаючи з 1923 р. забезпечувала більшість волинських дитячих будинків продовольчими пайками [7, арк. 2].

Ще однією гострою соціально-освітньою проблемою на Волині в період непу була ідеологізація населення, яка мала за мету насильницьким шляхом підпорядкувати суспільну свідомість ідеологічним концепціям і установкам владних структур.

До ефективних засобів її проведення належала пропаганда в освітньо-політичних закладах. Відповідно до архівних документів,

загальна мережа політичних освітніх закладів по Житомирському повіту: сельбуди – 14, хати читальні – 30, клуби – 11, ліквідпункти – 7 [1, арк. 302].

Активна робота з ідеологізації населення відбувалася і в звичайних школах. Відповідно до звіту губернського відділу народної освіти за лютий 1923 р., в усіх школах м. Житомира проводили вечора п'ятиріччя Червоної Армії, на яких дітям пояснювали її роль під час мирного будівництва федеративної республіки [1, арк. 90]. Станом на 1 лютого 1923 року комісією Волгубнаросвіти було організовано місячник, на якому використовувалися сили клубу «РОБОТПРОС» для організації лекції «Неп, як етап до соціалізму та нової школи» [4, арк. 1].

Також діяла організація «Юний Спартак» (ЮС), яка станом на 15 лютого 1923 року керувала дитячим рухом та об'єднувала дитячі будинки й школи на Волині [5, арк. 112]. Окрім опіки над навчальними закладами, ЮС активно займався розширенням меж своєї діяльності. З 1 травня до 15 червня 1923 року, спортивний загін, який складався з групи дітей віком від 12 років, проводив суспільні роботи 3 рази на тиждень (по 3 години), а влітку – 5 разів на тиждень [1, арк. 95].

Активно проводилася чистка вчительського складу, за якою ті, хто не були «достатньо» політично освіченими, не могли викладати, а лише вести гурткові заняття [6, арк. 94]. Задля нейтралізації будь-якого опору населення Волині радянській ідеології, у 1925 р. було вилучено 100 пудів контрреволюційної літератури, яку згодом знищили. Також було наказано закрити усі підпільно існуючі приватні школи; допускалося репетиторство не більше 2 чол., а власників шкіл, репетиторів і батьків, які віддали своїх дітей у приватні школи притягували до суду [3, арк. 9]. Карали і батьків, які не відпускали своїх дітей до радянської школи [8].

Отже, дослідження соціально-освітніх проблем 1921–1928 рр. на Волині, зокрема дитячої безпритульності та ідеологізації у сфері освіти, виявило їхній стан та відповідні заходи радянської влади та суспільних організацій. Вважаємо, що в нинішніх умовах розвитку українського суспільства необхідно звернути особливу увагу на практику патронування безпритульних дітей, адже дослідження даної проблеми на Волині періоду непу показало, що цей метод був набагато ефективнішим, ніж діяльність дитячих будинків. До того ж, у сучасній Україні дана практика вже показує перші позитивні результати. Явище

ідеологізації суспільства періоду непу має стати предметом досліджень та детального вивчення, адже на сучасному етапі Україна формує свою власну ідеологічну концепцію.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської області), ф. Р. 31, оп. 1, спр. 55, 16 арк.
2. Держархів Житомирської області, ф. Р. 31, оп. 1, спр. 60, 7 арк.
3. Держархів Житомирської області, ф. Р. 31, оп. 1, спр. 61, 33 арк.
4. Держархів Житомирської області, ф. Р. 31, оп. 1, спр. 67, 15 арк.
5. Держархів Житомирської області, ф. Р. 31, оп. 1, спр. 83, 19 арк.
6. Держархів Житомирської області, ф. Р. 31, оп. 1, спр. 98, 17 арк.
7. Держархів Житомирської області, ф. Р. 2567, оп. 1, спр. 278, 28 арк.
8. Батьків, які не пускали дітей до школи // Радянська Волинь. – 2 липня 1927 року. – С. 4.
9. Чому ніхто не зверне уваги? // Юнацька правда. – 9 серпня 1924 року. – С. 2.
10. Виноградова-Бондаренко В. Є. Виховання безпритульних дітей в Україні 20-х років ХХ ст.: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / В. Є. Виноградова-Бондаренко; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2001. – 21 с.
11. Власюк І. М. Державні та суспільні заходи подолання дитячої безпритульності на Волині в 1920-х роках / І. М. Власюк // Гуржіївські історичні читання: Збірник наукових праць / Ред. кол.: В. А. Смолій, О. І. Гуржій, А. Г. Морозов та ін. – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2014-2015. – Вип. 8-9. – С. 100-103.
12. Освітня реформа: стратегії реалізації та очікування громадян. URL: <http://bibl.com.ua/pravo/36340/index.html> (дата звернення: 8.12.2016).

Людмила Штрефлінг
учениця 10-го класу
Вільської ЗОШ I-III ступенів
Черняхівського району
(педагогічний керівник: вчитель історії **В. С. Сита**)

ПОЛІТИЧНА КРИЗА 1928 РОКУ У КОРОЛІВСТВІ СЕРБІВ, ХОРВАТІВ ТА СЛОВЕНЦІВ

Політична криза 1928 року в Королівстві СХС є, без сумніву, важливою з наукової точки зору, оскільки передувала встановленню нового політичного режиму – королівської диктатури.

Певні спроби висвітлення цього питання мали місце в радянській історичній науці, наприклад, в статті Н. С. Богдановської [1], та розділі, написаному В. Н. Белановським, для другого тому «Історії Югославії» [2]. Проте його інтерпретація звелася фактично до опису ролі в подіях 1928 р. Комуністичної партії Югославії. Деякі моменти політичної ситуації, що передували встановленню авторитарного режиму Александра Карагеоргієвича були проаналізовані в монографії сучасного автора О. О. Сілкіна [4], якому також належить відповідний розділ книги «Югославія в ХХ ст.». Російський історик стверджує, що січневий переворот 1929 р. мав на меті не лише встановлення необмеженої влади монарха, а й збереження цілісності Югославії [6, с. 260]. В українській же історіографії питання залишається недослідженим.

Мета статті – з'ясувати обставини, що склались в Королівстві СХС у 1928 році та призвели до радикальної зміни режиму.

Нестійкість політичного становища передусім пояснювалась ескалацією й активним загостренням сербсько-хорватського конфлікту – глибокими міжнаціональними розбіжностями і протиріччями, що віддзеркалювали різну історичну та конфесіональну традицію й економічно-соціальну нерівність в югославській державі. Продовжувала існувати різниця у розвитку окремих областей, не дивлячись на 10-річчя, що минуло від об'єднання країни й прийняття Відовданської конституції 1921 р. Остання, як відомо, встановлювала унітарний лад, фактично закріплюючи головні важелі влади в країні за династією Карагеоргієвичів та сербською буржуазією. Проте Хорватія та Словенія випереджали в економічному відношенні Сербію, котра, як

гегемон у багатонаціональному королівстві, прагнула надолужити відставання шляхом експансії та колонізації приєднаних областей .

Існуючі розбіжності виливалися у протистояння представників різних національних і політичних фракцій в Народній скупщині. Так, хорватські інтереси презентувала передусім створена в листопаді 1927 року Селянсько-демократична коаліція (СДК), до складу якої увійшли Хорватська селянська партія (ХСП) Степана Радіча та Самостійна демократична партія на чолі зі Светозаром Прибічевичем, що виражала інтереси сербської буржуазії в Хорватії. Зближення колись запеклих ворогів, котрі несподівано для влади стали неподільними друзями, перетворило опозицію в силу, на яку тепер треба було зважати правлячим колам.

Селянсько-демократична коаліція повела боротьбу за перегляд проекту державного бюджету на 1928-1929 рр., прагнучи економічної рівності всіх областей країни, більш широкої автономії органів самоврядування та зміцнення парламентаризму в рамках існуючої конституції [4, с. 169].

Блоку опозиційних сил протистояла проурядова коаліція на чолі з радикалами і Демократичною партією; до неї входили також Словенська народна партія, очолювана католицьким священником Антоном Корошцем, та Югославська мусульманська організація Мехмеда Спахо. Сформований у лютому 1928 року другий уряд Велимира Вукічевича перебував у вельми скрутній ситуації, так як всі його дії, що продовжували загальну лінію уніфікації попередніх років, зазнавали різкої критики з боку опозиції.

Навесні 1928 року між депутатами урядової більшості й СДК протиріччя загострилися. Доходило до того, що засідання Скупщини переривались, і поліція виводила депутатів-опозиціонерів із зали засідань. Запекла боротьба точилась довкола питання національної політики. Депутати СДК вимагали перебудови держави за федеративним принципом та надання хорватам й іншим югославським народам рівних прав із сербами.

У сфері зовнішньої політики одним з подразників міжпартійних чвар стало підписання 11 листопада 1927 року договору про дружбу з Францією. Він передбачав узгодження дій сторін з усіх питань європейської безпеки. Проте для антиурядового табору франко-югославський договір не посилював позицій КСХС, а лише підкреслював зростаючу залежність югославської політики від Парижу, котрий, в свою чергу, прагнув посилення своїх військово-

політичних союзів у Південно-Східній Європі. Також уряд був налаштований на продовження югославсько-італійського договору про дружбу шляхом ратифікації Неттунських угод, намагаючись таким чином убезпечити КСХС від можливих конфліктів з Італією. 23 травня 1928 р. в Скупщині було піднято питання щодо їх схвалення, що викликало обурення по всій країні; наприкінці весни – на початку літа пройшли антиіталійські демонстрації, відбулися багаточисельні мітинги, страйки [2, с. 108].

У перші місяці 1928 року у Воеводині, Далмації, Боснії та Герцеговині було здійснено понад 500 політичних арештів, заборонено 47 організацій, проведено 17 політичних процесів [1, с. 93]. Демонстрації та народні виступи виказали глибоке невдоволення внутрішньою і зовнішньою політикою уряду Вукічевича й стали виразом глибокої політичної кризи, що охопила країну. Її кульмінацією стали події 20 червня, коли радикал Пуніша Рачич під час засідання Скупщини вбив двох депутатів, членів ХСП – Павла Радіча і Джуро Басаричека та смертельно поранив її лідера Степана Радіча.

Вбивство видатних діячів опозиції сколихнуло всю країну. 83 депутати – члени СДК поїхали до Загребу, де заснували свій парламент. Керівництво СДК організувало в Загребі демонстрації, за участі понад 60 тис. чоловік, що переросли у відкриті сутички з поліцією та військами.

За таких обставин правлячі кола змушені були пожертвувати Вукічевичем і піти на деякі поступки. 27 липня король Александр Карагеоргієвич призначив прем'єр-міністром словенця-католика Антона Корошца. В урядовій декларації, яку той зачитав 2 серпня, давалась обіцянка здійснити низку заходів у сфері законодавства, прийняти новий податковий закон, розв'язати аграрні відносини, зокрема врегулювати селянські борги, втілити в життя часткову децентралізацію адміністративного апарату, тощо.

Але перш за все новий уряд вжив жорстких заходів проти антиурядових виступів. За наказом міністра юстиції прокурорам надавалось право застосовувати Закон про захист держави 1921 р. до всіх осіб, що виступають проти режиму. У той же час готувались зміни до закону про пресу, який передбачав посилення кримінальної відповідальності за публікацію матеріалів, що ображали особу монарха. Ці заходи ще більше посилили народні заворушення. Озброєні сутички селян з жандармами все частіше виникали в різних

місцевостях Хорватії та Словенії.

У серпні великого розмаху досяг робітничий рух, центром якого став Загреб. На знак протесту проти ратифікації парламентом 13 серпня Неттунських конвенцій у Спліті була організована демонстрація за участі близько 5 тис. чоловік. А похорон С. Радіча (22.08.1928 р.) перетворився на політичну маніфестацію, яку розігнали силами поліції та військових [5, с. 249].

В умовах гострої державної кризи Александр Карагеоргієвич обрав найрадикальніший шлях її вирішення; відправивши 30 грудня уряд Корошца у відставку. А 6 січня 1929 р. монарх удався до ще більш кардинальних заходів: було скасовано конституцію і розпущено парламент [3, с. 13], котрий звинуватили у безспішності політики всіх попередніх років; були заборонені діючі політичні партії з декларованою метою усунення посередників між королем і народом. Командувач королівською гвардією генерал Перо Живкович очолив уряд.

Таким чином, кризовий стан міжнаціональних стосунків, який був притаманний всьому періодові існування КСХС, 1928 р. досяг апогею. На бік опозиції перейшли політичні діячі і сили, що довгий час були лояльними до офіційного Белграду і сербської династії Карагеоргієвичів. Останні, в свою чергу, не надто прагнули покращувати стосунки між областями, намагаючись «підкупити» не хорватські політичні сили (Корошец, Спахо) фіктивними поступками. Сповзання країни до глибокої кризи, яка дискредитувала парламентаризм, у певному сенсі було на користь правлячим колам і двору, що намагалися переконати населення у політичному безсиллі партійних вождів та встановити режим «рятівного» самодержавства.

Список використаних джерел та літератури

1. Богдановская Н.С. Из истории политического кризиса в Югославии в 1928 г. / Н.С. Богдановская // Новая и новейшая история. – 1961. - № 4 – С. 88-99.
2. История Югославии. – Т. II / Под. ред. Л.Б.Валева, Г.М.Славина, И.И.Удальцова. – М.: Издательство АН СССР, 1963. – 430 с.
3. Никифоров К. В. Парламентаризм в Сербии в XX веке / К. В. Никифоров // Славяноведение. – 2004. – № 3. – С. 8-20.
4. Силкин А. А. Королевство сербов, хорватов и словенцев: на пути к диктатуре, 1918–1929 гг. / А. А. Силкин. – СПб.: Алетейя, 2008. – 200 с.
5. Фрейдзон, В. И. История Хорватии. Краткий очерк с древнейших

времен до образования республики (1991 г.) / В. И. Фрейдзон. – СПб.: Алетейя, 2001. – 318 с.

6. Югославия в XX веке: очерки политической истории. / Под. ред. К. В. Никифоров, А. И. Филимонова. – М.: Индрик, 2011. – 888 с.

Марія Франчук

студентка V курсу історичного факультету
заочної форми навчання

Житомирського державного університету
імені Івана Франка

(науковий керівник: д. і. н., проф. **Г. М. Стародубець**)

ЕТНІЧНІ ДЕПОРТАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА РЕПРЕСИВНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ

На сьогоднішній день вже багато кроків зроблено у напрямку викриття злочинів сталінського режиму. Проте, досі не перестає вражати їх масовість та безглуздість. Одним із прикладів подібної злочинної політики є етнічні депортації.

Депортації або насильницькі міграції загальноприйнято вважати «однією з форм політичних репресій, які застосовуються до громадян і в багатьох випадках передують їх фізичному знищенню»[2, с.10-11].

Визначальними особливостями депортацій як однієї з форм репресій є їх адміністративний (позасудовий) характер і принцип колективної вини, тобто спрямованість не на конкретну особу, не на окремого громадянина, а на цілу групу осіб, часом дуже велику.

Рішення про депортацію етнічних груп чи народів приймалися, як правило, керівниками більшовицької партії та радянської держави з ініціативи органів ОДПУ-НКВД-КДБ і ряду інших відомств. Це ставить депортації поза правовим полемі компетенцією радянської судової системи [3, с.5-6].

СРСР - країна традиційно високої мобільності населення. Однак, часто в основі такої мобільності лежав не вільний вибір громадянами свого місця проживання, обумовлений його перевагами і особливостями ринків праці і житла, а зовсім інший тип, що носив плановий, масовий і примусовий характер. Кульмінацією такого роду міграцій були депортації населення, які стали однією з головних складових сталінських репресій.

17 народів, що проживали в СРСР, волею більшовицького керівництва країни, чиею офіційною ідеологією проголошувався інтернаціоналізм, тобто дружба народів, були повністю виселені в місця примусового утримання – до спецпоселень, які розміщувалися по всій території Радянського Союзу. Жертвами сталінської депортаційної політики стали німці та інгерманландці, калмики і карачаївці, балкарці і кабардинці, кримські татари, вірмени і болгары, а також інгуші і чеченці, корейці і греки, фіни і турки-месхетинці, курди і хемшили. Якщо зазначені етноси були депортовані повністю, то ще 48 народів СРСР виселялися частково, в тому числі – поляки, білоруси, українці, молдавани, литовці, латвійці та естонці [1, с.15-16].

Масові виселення етнічних груп населення СРСР почалися з середини 1930-х років. Першою такою роду акцією слід, очевидно, вважати виселення в 1935 р. з околиць Ленінграда у Вологодську область 30 тис. фіно-інгерманландців. У 1936 р. з Волині депортовано 49 тис. поляків і 15 тис. німців. У 1937 р. з Далекого Сходу в Середню Азію і Казахстан були виселені корейці (понад 170 тис.) [4, с.452-454].

Тенденція «покарання народів» у такий спосіб різко посилилася з початком Другої світової війни і набула великих масштабів у перші ж дні після 22 червня 1941 р., а 1944-й р. став періодом тотального переселення народів в СРСР.

Уже перші масові етнічні депортації 1935-1937 р. виявили низку особливостей, властивих сталінському режимові. Насамперед, це - шпіономанія і шпіонофобія. Саме «наявністю великого числа японських шпіонів» серед корейців обґрунтовувалася депортація цього народу - і у вузькому колі верховних кремлівських вождів, і для широких мас. Ну а вина окремих «шпигунів» («зрадників», «агентів» і т.д.) автоматично поширювалась на весь етнос, до якого вони належали [1, с.23]. Фактично ж причиною терору був параноїдальний страх Сталіна і його найближчого оточення втратити владу або програти війну, яка свідомовважалася потенційно можливою, а потім реально «раптово» розгорнулася.

Менталітет, особисті уподобання і антипатії Й. Сталіна - наступна особливість, притаманна для депортацій в цілому, а для етнічних репресій – домінуюча й визначаюча. Удвічізначуючою ця особливість ставала при вирішенні питань про виселення того чи іншого кавказького народу.

Радянська влада реалізовувала шляхом етнічних депортацій конкретні політичні цілі:

- залякування приєднаних до СРСР народів (естонці, латвійці і литовці – в Прибалтиці, молдавани - в Бессарабії, поляки, українці, білоруси – у Закарпатті та Поділлі);
- підготовка прикордонних або прифронтових територій довоєнних дій (фіни, інгерманландці, поляки та ін.);
- відплата головному противнику і його союзникам в зв'язку зпочатком війни (етнічні німці, угорці, румуни і т.д.);
- покарання за нібито співпрацю з окупантами (на думку кремлівського керівництва) того чи іншого етносу в період війни (народи Криму, калмики, чеченці, інгуші, карачаївців и і т.д.).

Таким чином, в період сталінського правління депортації народів за етнічною ознакою стали однією із форм масових репресій. Такі акції проводилися з метою, по-перше, отримати стратегічну перевагу над ворогом напередодні війни (абодо неї максимально ретельно підготуватися); по-друге, зміцнити СРСР як багатонаціональну спільність народів, оскільки єдиним надійним «цементом» такого єдності визнававсястрах; по-третє, використовувати депортовані народи як безплатну робочу силу, чийми руками будувалися промислові гіганти, комунікації, добувалося золото, руда, освоювалася тайга.

Список використаних джерел та літератури:

1. Берлинских В. А. Спецпоселенцы: Политическая ссылка народов Советской России. – М.: Новое литературное обозрение, 2005. – 768 с.
2. Полян П. М. Не по своей воле. История и география принудительных миграций в СССР. – М.: О.Г.И., 2001. – 326 с.
3. Сталинские депортации. 1928-1953 / Под общ. ред. акад. А. Н. Яковлева; сост. Н. Л. Поболь, П. М. Полян – М.: МФД: Материк, 2005. – 904 с.
4. Энциклопедия изгнаний: Депортация, принудительные выселения и этническая чистка в Европе в XX веке / ред. кол. Д. Брандес, Х. Зундхауссен, Ш. Требст; при участии К. Кайзеровой, К. Рухневича; отв. ред. Д. Мешков; [пер. с нем. Л. Ю. Пантиной]. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2013. – 727 с.

Олексій Козак
учень 9-го класу Денишівської ЗОШ І-ІІІ ступенів
імені В. Г. Бондарчука Житомирського району
(педагогічний керівник: вчитель англійської мови
Л. В. Козак)

ЛЕГЕНДАРНИЙ Т-34 І ЖИТОМИРЩИНА У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

В житті людства є події, які з часом стираються з людської пам'яті і стають лише надбанням архівних сховищ. Та є події, значення яких не тьмяніє від невмолимого плину часу. Навпаки. Кожне минуле десятиріччя зі зростаючою силою підкреслює їхню велич, їхню визначальну роль у світовій історії. До таких подій відноситься перемога у Другій світовій війні.

Найпоширеніший символ перемоги — це легендарна «тридцять четвірка», найбільш масовий танк у світі [6]. Т-34 за бойовими показниками значно перевершував усі зарубіжні середні й навіть важкі танки того часу. Висока потужність двигуна, раціональний нахил броні, значне озброєння, великий запас ходу, мінімальний тиск на ґрунт — ось основні позитивні якості цієї машини. Сьогодні виповнюється 75 років, як почався серійний випуск знаменитих танків Т -34. У 1942 -му році з воріт " Уралмашу" на війну вирушили понад 250 машин [1, с. 167]. Деякі з " тридцять четвірок " тих років досі на ходу і здатні показати, за що винахід Михайла Кошкіна визнали кращим танком Другої світової.

У центрі села Висока Піч на братській могилі височіє монумент воїна-солдата, який схилювся перед загиблими товаришами, та на постаменті танк Т-34, який має давню історію.

Висока Піч – перехрестя шосейних доріг, яке зв'язувало головні сили житомирського угруповання противника з містами Новоград-Волинський, Шепетівка, Староконстянтинів. Гітлерівське командування приділило особливу увагу обороні села, так як його втрата зруйнувала б маневр резервами і підвіз матеріальних засобів.

Напередодні нового 1944 року 4-й гвардійський танковий корпус під командуванням гвардії генерал-лейтенанта танкових військ Павла Павловича Полубоярова здійснював обхід житомирського угруповання противника з північного-заходу. На

шляху корпусу лежав населений пункт Висока Піч, перетворений гітлерівцями в потужний вузол опору [3, с. 13].

Звільнення села нашими частинами поставило б ворога у важке становище, ускладнивши доставку військових вантажів фронту і відрізавши противнику шляхи відступу.

На той час командир корпусу генерал-лейтенант танкових військ П. П. Полубояров наказав 14-й бригаді звільнити село Висока Піч, відрізавши шляхи відступу ворогу. У відповідності з рішенням командира 14-ї танкової бригади підполковника В. А. Петрова, 381-й танковий батальйон, підсилений батареєю САУ і двома ротами моторизованого батальйону автоматників, повинен був діяти як передовий загін. Йому було поставлено завдання на вечір 30 грудня оволодіти населеним пунктом с. Висока Піч і утримувати його до підходу основних сил, не допускаючи відходу противника на захід і південний захід. Батальйону належало в складній обстановці подолати понад 50 кілометрів. Командував передовим загonom заступник командира 14-ї танкової бригади гв. майор С. А. Куркоткін.

У другій половині дня 30 грудня передовий загін виступив по наміченому шляху. Батальйон рухався колоною, маючи в охороні танковий взвод лейтенанта М. Т. Зайцева. О 16:00 батальйон досягає села Новий Завод. Увечері досягли села Старошийки, що північніше Високої Печі. Розвідка доповіла, що через Старошийку рухаються в три-чотири ряди німецькі колони автомашин з артилерією, зі ввімкненими фарами. С. А. Куркоткін приймає рішення без бою перетнути в темряві колону і вийти на околицю с. Високої Печі. Маневр вдався [7].

Коли наші танки досягли перехрестя доріг, німецькі регулювальники прийняли їх за своїх. Вони зупинили свою колону і пропустили радянські танки. До 21:00 батальйон вийшов на східну околицю села.

Зав'язався важкий бій у нічних умовах. Танкісти нищили ворожу техніку та живу силу, перешкодили відновлення моста. Проте оволодіти селом з ходу передовому загону не вдалося. Гітлерівці встигли розгорнути кілька протитанкових гармат, використовуючи танки та піхоту, чинили шалений опір.

О 8 годині ранку ворог силою близько полку піхоти та 30 танків за підтримки артилерії почав наступ на Високу Піч. Розгорнувся запеклий бій.

Екіпаж танка Т-34 під командуванням Н. Т. Зайцева знищив близько 80 підвод, понад 200 автомашин, десятки гітлерівців, 7 гармат, 4 танки.

Але в бою фашистським снарядом танк лейтенанта був пошкоджений. Проте машина не зупинилась, її вів досвідчений механік-водій старший сержант М. К. Іванов. Танк Іванова став вісником смерті для багатьох солдатів ворога, знищив незліченну кількість ворожої техніки. В районі села Висока Піч одним з перших увірвався своїм танком в гущу німців, роздав гусеницями близько 80 возів з військовими вантажами, розчавив 15 гітлерівців. Потім на повному ходу увірвався в колону автомашин з гарматами в супроводі німецьких танків. Розчавив 37 автомашин, 7 гармат, 2 транспортера, протаранив броньовик, німці розбіглися, покидавши близько 200 машин з військовими вантажами, 4 танки з них один типу «Тигр». В цьому бою він загинув і посмертно був нагороджений званням Герой Радянського Союзу.

Танковий батальйон разом з мотострілецькими бригадами мужньо і стійко обороняв свої позиції, відбив десятки атак. Своїми активними діями передовий загін не допускав ворога до дороги, що йшла до Житомира. У танкістів закінчилися боєкомплекти. Зв'язок зі штабом було втрачено. У штабі вважали, що передовий загін знищено. Проте С. К. Куркоткіну вдалося зв'язатися зі штабом. Командир корпусу у район бойових дій направив 14-ту, 12-ту та 13-ту бригаду з заходу. Німці не чекали такого стрімкого удару наших танкістів і солдатів. 31 грудня 1943 року Висока Піч була звільнена від фашистів. За звільнення високої печі віддали своє життя 204 воїни – кантемирівці [3, с. 29].

Час невпинно спливає, але ми повинні пам'ятати про місця бойової слави. Мужньо боролися стрілки і артилеристи, танкісти та сапери.

Бої за Високу Піч стали місцем військової слави і доблесті багатьох вояків 14-ої танкової бригади. У ході бойових дій 14-а гвардійська танкова бригада вмілим маневром відрізала шляхи відходу противника з Житомира та на ділянці Старошийка – Висока Піч перехватила колону автомашин противника, захопивши 15 солдат і офіцерів, 600 вантажних машин, 2 000 возів, 2 склади. За підсумками бою знищено 2 230 солдат і офіцерів противника, 58 танків, 15 бронемашин, 190 вантажівок.

Житомир став єдиним містом, на честь визволення якого святковий салют лунав двічі. Частинам і з'єднанням, які особливо відзначились у визволенні міста, було присвоєно почесне звання «Житомирські».

Радянський танк Т-34 по праву вважається зброєю Перемоги. Цей танк міцно увійшов у число символів Другої Світової війни. Час невпинно спливає, але ми зобов'язані досліджувати, вивчати та пам'ятати все, що відбувалось на теренах нашої Батьківщини. Любов та гордість за нашу країну починається з гордості за своє село, за своїх предків.

Список використаних джерел та літератури

1. Александров Е. Е. Быстроходные гусеничные и армейские колесные машины : краткая история развития / Е. Е. Александров, В. В. Епифанов. – Х. : НТУ „ХПИ”, 2001. – 375 с.
2. Іващенко, О. М. Памятки і пам'ятні місця та культури міста Житомира і Житомирського району / О. М. Іващенко. – Житомир : "Полісся", 2006. – 308 с.
3. Романов Д. Ф. Военные грозы над Полесьем / Романов Д. Ф. , Павлов И А. , Хирный В. И. . – К. : Политиздат, 1985. – 229 с.
4. Ульяновченко В. Житомир і Житомиряни у полум'ї війни у 1941-1945 / В. Ульяновченко. – Житомир : Волинь, 2013. – 235 с.
6. Освобождение Житомира [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://pobeda.elar.ru/issues/osvobozhdenie-zhitomira/vozvrashchenie-v-zhitomir/>.
7. Танкисты под Высокой Печью [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pobeda.elar.ru/issues/osvobozhdenie-zhitomira/tankisty-pod-vysokoy-pechyu>.

Дмитро Ткачук
студент IV курсу історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: д. і. н., проф. **Г. М. Стародубець**)

ОСНОВНІ ЗАСАДИ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ ОУН У ВИСВІТЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ПІДПІЛЬНОЇ СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ 1940-Х – І ПОЛ. 1950-Х РОКІВ

Молодь традиційно виступає основною рушійною силою змін суспільно-політичного життя держави. Саме тому робота з молоддю завжди є одним із пріоритетних напрямків державної політики будь-якої країни.

Молодь була активним учасником українського національно-визвольного руху другої чверті ХХ століття. Традиційно обличчя його лідера – Організації українських націоналістів – було доволі молодим. На початку 1940-х років інтелектуальне ядро партії, поряд з іншими, формувала когорта таких постатей, як: Михайло Дяченко - «Марко Боєслав» (30 років), Петро Федун - «Полтава» (21 р.), Осип Дяків - «Горновий» – (19 р.), Василь Бей - «Улас» – (18 р.), Людмила Фоя - «Перелесник» (17 р.) та інші. ОУН чітко усвідомлювала, що без залучення до своїх лав якомога ширшого кола молодих людей ідея побудови незалежної української держави приречена на поразку.

Тема ролі і місця молоді в українському національно-визвольному русі періоду Другої світової війни досі не стала предметом окремого наукового дослідження. Проте в сучасній історіографії ця проблема прямо чи опосередковано розглядається низкою авторів. Так, молодіжного аспекту діяльності українських націоналістів у 1940-х роках побіжно торкаються у своїх працях М. Головка [4], О. Дмитренко [5], О. Іщук [6], Г. Стародубець [8] та інші.

Мета нашої статті – розкрити основні засади молодіжної політики ОУН, висвітлені в публіцистичних працях провідних ідеологів українського самостійницького руху впродовж 1940 – початку 1950-х років.

Організація українських націоналістів упродовж усієї своєї діяльності одне із найважливіших завдань бачила у тому, щоб залучитися підтримкою молоді. Ще у 1929 р. Статут ОУН визначив «граничні рамки свого доросту - українці та українки у віці від 8 до

15 років. Згодом активні молоді учасники націоналістичного руху стануть на чолі окремих його підрозділів. Серед них – Петро Федун - «Полтава» (один з лідерів крайового проводу Юнацтва у 1942–1943 рр., а згодом – керівник референтури пропаганди Центрального проводу ОУН у 1945–1951 рр.; Осип Дяків - «Наум» (член крайового проводу Юнацтва на ЗУЗ, Львівський крайовий провідник ОУН у 1948–1950 рр.); Василь Бей - «Улас» (у 1942–1944 роках обласний провідник юнацтва ОУН Тернопільщини) та інші, які стали основними теоретиками та ідеологами українського національно-визвольного руху у 1940-і роки.

Спільною для всіх авторів підпільних праць є думка, що, український народ у часи Другої світової війни перебуває між двома воюючими таборами – московським на німецьким імперіалізмами, кожен з яких є ворогом України. Це, в свою чергу, створює «дуже важкі умови для повстання української держави і для боротьби народу за ідею самостійного державного життя» [1, арк. 514]. Тому вони закликали орієнтуватися лише на власні сили (опиратися на всі соціальні верстви населення), серед яких важливе місце належить молоді, яка мусить усвідомити своє покликання і бути готовою прийняти виклики часу. Я. Старух наголошує, що основою успіху діяльності ОУН має стати виховання, організація та вишкіл усього населення, «а передусім усеї молоді в дусі українського націоналізму, в дусі героїзму, посвяти та невсипучої праці» [7, с. 217]. Автор виділяє 10 основних якостей характеру юнака-оунівця: готовність, безкорисність, чесність, карність, активність, відважність, рішучість, витривалість, урівноваженість і точність.

Одним із ефективних методів виховання патріотично налаштованого підростаючого покоління націоналісти вважали залучення його до лав молодіжних організацій, зокрема, «Юнацтва». П. Федун та О. Дяків наголошували, що до їх створення не можна підходити схематично, «для галочки», вони повинні розвивати у своїх членів «ініціативу, зароджену з глибокої ідейності, не шаблон, не бездушне виконання, але глибину переживань, що здібні будуть захоплювати других» [9, с. 34]. Значна увага українськими публіцистами приділялася темі здобуття освіти українською молоддю, адже без цього, – як зазначає Я.Старух, – суспільство стає неосвіченим та постійно відставатиме від інших культурно освічених народів. Він наголошує, що «треба якнайбільше молоді з високою

освітою..., треба здобути народові цю велику зброю, яку дає освіта, знання і наука» [7, с. 209].

Починаючи від 1946 року, український самостійницький рух змінює тактику боротьби, здійснивши перехід від широкомасштабної повстанської до підпільної. Відповідно відбуваються трансформаційні зміни вектору молодіжної політики, що знайшли своє відображення у публіцистиці повоєнного часу. Основний акцент ставився на розгортання націоналістичної пропаганди засобами друкованого слова та обмеження більшовицького ідеологічного впливу в школах. Йшлося про необхідність ширшого застосування такої форми роботи як проведення особистих зустрічей та виховних бесід зі школярами. Тематику для обговорення може бути: «героїчний внесок молоді в історичне минуле країни; її кровна приналежність до української нації; героїка й самопожертва молоді, яка бере участь в українському націоналістичному русі; почуття національної гідності і гордості за приналежність до української нації; духовні та матеріальні втрати українського народу, завдані Москвою тощо» [1, с. 516]. Такого роду тематичні бесіди сприяли пробудженню у молоді почуття патріотизму та ненависті до більшовицької системи.

Питання шкільної освіти часто обговорювалося на сторінках підпільної періодики і публіцистики. Дилема «ходити чи ні в радянську школу» вирішувалася на користь останньої. Оскільки в умовах під радянської дійсності альтернативи радянській освіті не було, націоналісти наголошували на необхідності отримання освіти українською молоддю, яка як майбутнє держави вона мусить «іти в ногу з цілим народом і ні на мить не сміє виступити з його рядів боротьби» [2, арк. 262]. Вихід з цієї ситуації Я. Богдан, автор статті «Школа – фронт молоді», бачить у критичному ставленні до навчального матеріалу, вмінні «відсіювати» правду від брехні.

Ще одним засобом поширення ідей українського самостійницького руху були листівки, гасла та заклики. Їх основний зміст, зокрема, розкрито в роботі Л.Фої «Молоді східних українських земель в боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу». Авторка наголошує на необхідності доносити до свідомості підростаючого покоління справжню сутність сталінського режиму – відверто антинародного та антиукраїнського. На її думку, завдання націоналістів полягає в тому, щоб переконати молодь «саботувати жорстокі закони і постанови радянської влади..., не давати багатіти на українських землях партійному керівництву через бойкот роботи у

колгоспах та на заводах, адже всі доходи йдуть їм до карману ... інформувати про революційно-визвольну боротьбу українського народу, про геройську поставу національно свідомих та революційно наставлених широких мас українського народу; читати українські заклики, листівки, пресу, читати твори учасників визвольної боротьби українського народу» [3, арк. 23].

Отже, у воєнний та повоєнний періоди ОУН розгорнула активну роботу у напрямку виховання молоді у дусі національного патріотизму, намагаючись обмежити пропагандистський вплив іноземних окупантів на свідомість підростаючого покоління. У підпільних працях ідеологів українського визвольного руху молодіжній політиці приділялася значна увага, що свідчить про важливість цього вектору його діяльності.

Список використаних джерел та літератури

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБ України). – Ф. 13 («Колекція друкованих видань КГБ УРСР»). – Спр. 376. – Т. 20. – Арк. 514 – 516.
2. ГДА СБ України. – Ф. 13 («Колекція друкованих видань КГБ УРСР»). – Спр. 376. – Т. 27. – Арк. 262.
3. ГДА СБ України. – Ф. 13 («Колекція друкованих видань КГБ УРСР»). – Спр. 398. – Т. 12. – Арк. 23.
4. Головка М. Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої світової війни. 1939–1945 рр. : [монографія] / М. Головка. – К. : Орлан, 2004. – 704 с.
5. Дмитерко О. Організація усної пропаганди ОУН і УПА (1944-1950-і рр.) / О. Дмитренко // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського державного університету ім. Лесі Українки – Луцьк, 2002. – Вип. 7. – С. 27 – 33.
6. Іщук О. Ідеологічно-виховна діяльність ОУН (б) серед молоді (1944 – 1954 рр.) / О. Іщук // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2003.– № 1. – С. 224–245.
7. Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 21: Ярослав Старух (Документи і матеріали) [ред.: В. Мороз]. – Київ – Торонто, 2012. – 1008 с.
8. Стародубець Г. Генеза українського повстанського запілля: [монографія] / Г.Стародубець – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 464 с.

9. Федун Петро «Полтава». Концепція Самостійної України. [упоряд.: М. Романюк] / Том 1. Твори – Львів, 2008. – 720 с.

Євгенія Фещук
ліцеїстка III-I курсу
Житомирського обласного
ліцею-інтернату для обдарованих дітей
(науковий керівник: вчитель-методист **В. І. Синявська**)

ШІСТДЕСЯТНИКИ – ЧИННИК КУЛЬТУРНО- НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Засудження культу особи мало принципове значення, оскільки в сталінські часи Україна пережила найжахливіші події в своїй історії: голодомор 1932-33 рр., масові репресії 1930-х, знищення національної інтелігенції. [3, с.45]

Теоретико-методологічні основи проблематики висвітлені у дослідженнях Г.В.Касьянова, П.П.Панченка, В.Э.Рожко, А.М.Русначенка в працях учасників національно-культурного відродження: В.Стуса, І.Дзюби, І.Світличного, М.Коцюбинської, Л.Костенко, Д.Павличка, Г.Руденка та ін.

Шістдесятники – це назва покоління радянської та української національної інтелігенції, що ввійшла у культуру та політику в СРСР в другій половині 1950-х рр., періоду послаблення комуністично-більшовицького тоталітаризму або хрущовської «відлиги», наслідком якої стала десталінізація та лібералізація життєдіяльності суспільства. Це опозиція до державного режиму, що породила «хвилю «українізації» [1, с.368]. В творчій діяльності діячі культури ставили культурницькі завдання зумовлені пошуком нової літературно-мистецької форми, відмінної від того, що проголошувалося як соціалістичний реалізм [2, с.194].

Сигналом пробудження нових можливостей для вільного творчого потенціалу стала стаття О. Довженка «Мистецтво живопису і сучасність», опублікована в червні 1955 р. в «Литературной газете», в якій автор закликав до «розширення меж соціалістичного реалізму». [1, с.370].

До когорти «шістдесятників» увійшли письменники І. Драч, М. Вінграновський, В.Дрозд, Г.Тютюнник, Б.Олійник, В.Дончик, В. Симоненко, М.Холодний, Л.Костенко, В.Шевчук, Є.Гуцало, художники А. Горська, В. Зарецький, Б. Чичибабін, літературні критики І. Дзюба, Є.Сверстюк, режисер Лесь Танюк, кінорежисери С.Параджанов, Ю.Ілленко, кінокритик Р.Корогодський, перекладачі Г. Кочур, М.Лукаш та ін. [4, с. 1089].

Рух «шістдесятництва» розпочався в напруженій обстановці.

В Україні поширились репресії проти євреїв, оскільки влада стверджувала про зв'язок українських націоналістів з єврейськими сіоністами. [2, с. 192].

В ніч з 24 по 25 лютого 1956 р. на закритому засіданні роботи ХХ з'їзду заслухано доповідь М.Хрущова «Про культ особи, його наслідки», яка стала точкою відліку ланцюгової реакції процесу десталінізації . [5, с. 165].

1956 р. відбулися виступи в Познані, що мали своїм наслідком десталінізацію в Польщі [5, с. 200].

В жовтні 1956 р. відбулася розправа над революцією в Угорщині [5, с. 210].

В кінці 50-х рр. в Західній Україні діяли нелегальні організації: Об'єднана партія визволення України, Українська робітничо-селянська спілка – найактивніша, створена у Львові Л. Лук'яненком, за право українців на незалежність шляхом конституційного легального виходу із СРСР. [1,11 с.213]. В січні 1961 р. – перші вироки, гучний процес над 20 членами Львівського національного університету з вироком до вищої міри покарання, заміненого тривалим ув'язненням. Діяв Український національний фронт (1964-1967 рр), що видавав журнал «Воля й Батьківщина», керівників якого З.Красівського та Д.Квецька було ув'язнено. [1, с.214].

На арену боротьби, як рух опору проти сталінізму, стали шістдесятники. В 1959 р. студенти Київського театрального інституту і консерваторії створили театралізовані групи, що співали колядки. Влада припинити рух не змогла, тому вирішила очолити його [2, с. 194]. Так були організовані у 1960 р., під егідою міському комсомолу Клуб творчої молоді в Києві та в 1962 р. клуб «Пролісок» у Львові, які стали справжніми осередками національної культури. При Клубі творчої молоді, який розмістився в столичному Жовтневому палаці (кімната 18), організовувались секції «за інтересами»: кіно. театральна, письменницька, художня, музична.

Театральна секція перетворилась на неофіційний «Другий український театр». Клуб підтримував зв'язки з колективами Росії, Молдавії, Прибалтики, став місцем зустрічі молоді, технічної інтелігенції, учителів, медиків. [3, с. 18]. Його діяльність не вписувалась в рамки ухваленної міськкомом комсомолу «ініціативи». В театрі «Другий український театр», керівником якого був Лесь Танюк, ставились твори М. Куліша, Б. Брехта. Художники влаштовували виставки, були випадки, коли працівники комсомолу знімали картини С. Отроценка із зображенням карпатських церков. М. Брайчевський та О. Апанович – читали лекції з історії України далекі від стилю «Короткого курсу ВКП(б)». Вечори зустрічі за участю поетів Б.Мамайсура, І.Драча, М. Вінграновського, Л.Костенко проходили в переповнених залах, неприйнятних для ідеологічних наглядачів.

Клуб діяв безперешкодно, але в березні 1962 р. на одне із засідань прийшли художники А. Горська, І. Зубченко, Л. Семикіна, В. Зарецький та ін, які поставили питання про мову діяльності клубу. Цю тенденцію підтримали літератори і літературознавці І. Дзюба, Є. Сверстюк. І. Світличний, а з приходом до клубу В. Симоненка повніше зазвучала громадська нота в його діяльності. 12 травня 1962 р. вечір, присвячений пам'яті Л. Курбаса, тривав 6 годин і фактично перетворився в маніфестацію проти злочинів сталінізму. Влада охарактеризувала його як націоналістичне зборище. [3, с. 19-20].

В 1962 р. до Львова на засідання клубу «Пролісок» приїхали Л.Танюк та А. Горська з наміром поставити в театрі виставу М.Куліша «Отак загинув Гуска», яку заборонили, а Танюку залишити місто в 24 години. Клуб очолив аспірант Львівського університету М. Косів. Зв'язки міцніли, а шістдесятники набували нової якості. [3, с.21]. Митці протиставили себе офіційному догматизмові, сповідували свободу творчого самовираження, культурний плюралізм, пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими. Значний вплив на їх становлення справила західна гуманістична культура, традиції «розстріляного відродження». [2, с.193].

Шістдесятники відновили традиції класичної дореволюційної інтелігенції, якій були притаманні прагнення до духовної незалежності, політична відчуженість, ідеали громадянського суспільства та служіння народові. Шістдесятників не вдалося втримати в офіційних ідейно-естетичних межах, і з кінця 1962 р. почався масований тиск на інтелігенцію, для якої закрилися сторінки

журналів, посипалися звинувачення у «формалізмі», «безідейності», «буржуазному націоналізмі». У відповідь шістдесятницькі ідеї стали поширюватися у самвидаві, наштовхнувшись на опір партійного апарату, Частина їх еволюціонували до політичного дисидентства, правозахисного руху та відкритого протистояння режимові. [6,19]. Першими речниками руху були Ліна Костенко й Василь Симоненко, поети: Іван Драч, Микола Вінграновський, Микола Холодний, Г.Кириченко, Василь Голобородько, Ігор Калинець, Іван Сокульський, Б. Мамайсур та інші. Близько до них стояв Віталій Коротич, Іван Коваленко, хоча за віком він був старшим за більшість із них. До цієї плеяди діячів культури відносять Михайла Осадчого, автора табірної повісті «Більмо», яка вийшла 5 іноземними мовами, Василя Рубана автора твору «По той бік добра». [6, с. 20].

Рух шістдесятників тривав одне десятиліття, а 17-го грудня 1962 р. на нараді-зустрічі творчої інтелігенції з керівництвом держави, їх гостро розкритикували. Ідеологічний тиск нагадував період «ждановщини», [2, с.194]. Відставка Хрущова восени 1964 р., Постанова ЦК КПРС «Про цензуру» (1965 р.), введення військ Варшавського договору у Чехословаччину (1968 р.), означало реставрацію тоталітаризму. В демократичній інтелігенції влада бачила загрозу своїй диктатурі, монополії на владу. Рух опору проти тоталітаризму перейшов до крайніх форм протесту – актів самоспалення. [1, с.377]. Учасників руху було розгромлено або загнано у внутрішнє «духовне підпілля» арештами 1965–1972 рр. Із середини 1960-х рр. шістдесятники розпочали формування політичної опозиції комуністичному режиму і незабаром стали активними учасниками дисидентського руху в Україні, зокрема як члени Української гельсінської групи. Рух «шістдесятників» став генетичним кодом подій, які привели до незалежності України.

Список використаних джерел та літератури

1. Історія України: нове бачення: нав. посібник [В.Ф.Верстюк та ін. заг. ред. В.А.Смолія; відп. за вип. С.С.Павловський]. – 2-ге вид. оновл й перероб. – К.: Альтернатива, 2000. – 464 с.
2. Історія України ХХ – початку ХХІ століття: нав. посібник / П.П. Панченко [та ін.]: за заг. ред. В. А. Смолія.– К.: Знання, 2004. – 582 с.
3. Касьянов Г. В. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80 років / Г. Касьянов. – К.: Либідь, 1995. – 224 с.

4. Довідник з історії України (А-Я). Посіб. /За ред. Підкови І.В., Шуста Р.М. / К.: Генеза, 2001, - 1135 с.
5. Синявська В. І. Практикум з курсу Всесвітня історія (1900-2015 рр.) нав. Посібник / В. І. Синявська, В. І. Синявський, Г. М. Стародубець: за ред..проф. Г.М.Стародубець. – Житомир: Рута, 2015. – 304 с.
6. Всесвітня історія [Електронний ресурс]. – Режим доступу uk/wikipedia.org, - дата звернення: 01.03.2017.

Віра Скобельська
ліцеїстка III-I курсу
Житомирського обласного
ліцею-інтернату для обдарованих дітей
(педагогічний керівник: вчитель-методист **В. І. Синявська**)

ДИСИДЕНТСТВО ЯК НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ XX СТ.

Історія національно-визвольного руху актуальна, оскільки триває війна на Сході України, існує загроза суверенітету України. Про непорушність кордонів в світі, що склались після Другої світової війни, дотримання прав людини, йшлося в Заключному Акті, підписаному главами 33 держав Європи, США і Канади в 1975 р. в Гельсінкі. Реалізація його рішень стали предметом боротьби дисидентів – представників національно-визвольного руху другої половини XX ст. В перекладі з латинської *dissident* означає незгідний, той, який сумнівається у доцільності існуючої системи, переконаний в необхідності докорінних змін в суспільстві [3, с. 211].

Теоретико-методологічні основи проблеми висвітлені в працях науковців В. Смолія, В. Сергієнка, М. Прокопа, Б. Кравціва, І. Кошелівця, Б. Кравченка, В. Білоцерковного, Г.Касьянова, В.Панченка, М. Брайчевського, Н. Яковенко, а також в працях учасників дисидентського руху.

Спогади вихователя ліцею Батанова О.А., учасника першої правозахисної організації на Україні – Української Гельсінської Групи, - у ліцеїстів викликали особливий інтерес, зацікавленість в дослідженні окресленої проблеми. Крім того, зовсім нещодавно в

листопаді 2016 р., громадськість України відзначала 40-річчя утворення першої правозахисної організації.

Дисидентський рух, як суспільне явище з 1965 по 1985 рр., поділяється на етапи та основні течії: правозахисна або демократична, релігійна і національно орієнтована вели боротьбу за національні інтереси українського народу. Рух, породжений радянською системою, боровся проти неї, спираючись на її ідеї, призвів до занепаду тоталітаризму [1, с.552].

Ідеологічний спектр дисидентів був широким: від марксистської платформи, якої дотримувався, наприклад, П. Григоренко, до націонал - комуністичної виразником якої був І. Дзюба, а від неї до платформи інтегрального націоналізму Д. Донцова та ідеології ОУН, провідником якої був В.Мороз [3, с.212].

За умов ідеологічного тиску представники течій дисидентів об'єднались, створили першу правозахисну організацію Українську Гельсінську Групу. Ідея створення організації виникла 12 травня 1976 р. під час неофіційної прес-конференції для західних журналістів, яку провів лауреат Нобелівської премії, академік А.Сахаров. УГГ була створена 9 листопада 1976 р., заснували її: письменник О. Бердник, генерал-майор П. Григоренко, І.Кандиба, Л.Лук'яненко, О.Мешко, історик М.Матусевич, інженер М.Маринovich, учитель О.Тихий, Н.Строката-Караванська, письменник М.Руденко [6, с.159-160].

Існування дисидентського руху свідчило про те, що після розгрому ОУН-УПА, він може стати зародком потужного демократичного руху, як це й сталося в другій половині 80-х рр. [4, с.372]. Українська Гельсінська Група стала об'єктом переслідування. Першим її документом була декларація про принципи діяльності УГГ по виконанню гуманітарних статей Заключного Акта, після чого розпочалась нова хвиля погромів, відмова міліції здійснювати розслідування злочинів, вчинених проти інакомислячих [6, с.160].

Влада готувалась до боротьби з інакодумцями. Так, 30 грудня 1971 р. в Москві відбулося засідання Політбюро ЦК КПРС, на якому було ухвалено рішення про загальносоюзну акцію проти самвидаву [6, с.121]. «Самвидав» – система розповсюдження забороненої літератури [4, с.373]. Реформоване в 1967р. КДБ, поява зловісного «п'ятого управління», яке здійснюючи арешт в січні 1972 р. В.Чорновола, І.Світличного, І. Стасів-Калинець, Л.Плюща,

Є.Сверстюка та інших, намагалось представити дисидентів як людей, пов'язаних із закордонним центром ОУН [4, с.378].

Введення радянських військ в Чехословаччину в 1968 р. для придушення «Празької весни» – означало тотальний наступ на інакодумців не лише в СРСР, але згідно «доктрини Брежнєва», за якою соціалістичні країни мали недоторканий суверенітет доти, доки там не виникає загроза соціалізму. СРСР має право втручатися в їхні внутрішні справи і в разі необхідності вводити туди свої війська [7, с.158]. На знак протесту введення військ в Чехословаччину Ян Палах – студент філософського факультету університету в Празі, в січні 1969 р. здійснив самоспалення на Вацлавській площі, а в квітні – 25 студентів, серед яких був Вацлав Гавел, намагались здійснити таку ж акцію, один з них Ян Зайинц загинув [2, с. 17]. Через 21 рік після придушення «Празької весни» Вацлав Гавел – дисидент, правозахисник, президент посткомуністичної Чехословаччини, виступив із заявою «Хартія-77», яка дала назву правозахисній організації, і яка боролась з тоталітаризмом в країні [7, с. 195] .

У 51-у річницю Жовтневої революції, спалив себе на Хрещатику в Києві В. Макуха, вчитель, воїн УПА, виголошуючи гасла «Геть колоніалізм з України!» та «Хай живе вільна Україна!». [4, с. 377]. У 1969 р. на знак протесту проти поневолення України намагався спалити себе біля університету в Києві вчитель, розповсюджувач самвидаву М. Береславський [2, с. 19] .

Нова серія арештів дисидентів в СРСР сталася весною 1972 р. Шалену боротьбу з рухом очолив секретар ЦК КПУ з питань ідеології В. Маланчук. Переслідування нагадували сталінські дні, заборонялись видання творів митців, репресованих у 30-ті рр., вилучалося все, що могло стимулювати національні почуття, цензурі підлягали вірші Т. Шевченка. Влада заявила, що сформована нова історична спільність – радянський народ і вирішилось національне питання, яке насправді набирало гостроти [4, с. 378]. Русифікація, зменшення шкіл з українською мовою навчання, (в Донецькому регіоні зовсім зникли), пристосування освіти до потреб «комуністичного будівництва» – ознаки доби [3, с. 212]. Наростав тиск на літературу.

У січні 1973 р. Постанова ЦК КПРС «Про літературно-мистецьку діяльність» вимагала слідувати настановам партії, ідеям про «розвинуте соціалістичне суспільство, як вищу форму цивілізації». Замовлення верхів стимулювалося високими

гонорарами. [2, с. 22]. Заборонялись твори, які викривали недоліки існуючого ладу. Українська культура втрачала національну особливість. За її збереження боролись дисиденти, а правофланговою була УГГ, яка вперше висунула ідею про те, що боротьба за права людини в Україні є не що інше як боротьба за права українського народу. Закордонні представництва УГГ в США, у Нью-Йорку (представником був П.Григоренко), а також в Європі, у Парижі (представником був Л.Плющ), розпочали випуск «Вісника репресій в Україні», – гарантії того, що доля дисидентів не залишиться невідомою [6, с. 168] .

Постанова ЦК КПРС від 17 серпня 1978 р. «Про зміцнення органів КДБ» збільшила його штат на 910 офіцерів, 460 прапорщиків, з метою знищення дисидентів. Члени УГГ опинились в засланні, керівництво групою очолив В. Стус, що додало йому 10 років таборів і 5 років заслання [6, с. 170]. У вересні 1980 р. УГГ видала листи-звернення до Л.Брежнєва і до Мадридської конференції країн-учасниць Гельсінського процесу на захист журналіста В.Чорновола автора статті « Інтернаціоналізм чи русифікація?», в якій обстоював ідею права націй на самовизначення, і В. Клебанова – донецького шахтаря, що прагнув створити незалежну профспілку на зразок польської «Солідарності». СРСР і країни «Східного блоку» - не рахувалися з міжнародним правом [6, с. 185].

З початком Перебудови в СРСР М.Горбачов 7 грудня 1988 р. заявив, що політв'язнів в країні немає.

Після відновлення діяльності УГГ у 1988 р., на її базі було створено «Українську республіканську партію» у 1990 р.

Дисиденти зайняли помітне місце в історії. Завдяки їх боротьбі у свідомості людей стверджувалася думка, що українці здатні створити незалежну державу. З середовища дисидентів вийшли політики часу перебудови, серед яких учасник Народного Руху України В'ячеслав Чорновіл. З початком перебудови тиск з боку держави знято. Дисидентський рух став реальною загрозою системі, але підтримки в громадян не набув, що пояснюється жорстокістю репресивних заходів, апатією та пасивністю, що панували у свідомості значної частини суспільства.

Список використаних джерел та літератури

1. Бойко О. Д. Історія України: нав. посібник: / О.Д.Бойко. – 3-ге вид. вип й перероб. – К.: Академкнига, 2007. – 685 с.

2. Всесвітня історія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk/ wikipedia. org>. – Дата звернення: 01.03.2017.
3. Довідник з історії України (А-Я). Посіб. / За ред. І. В. Підкови, Р. М. Шуста. – К.: Генеза, 2001. – 1135 с.
4. Історія України: нове бачення: нав. посібник [В.Ф.Верстюк та ін. заг. ред. В.А.Смолія; відп. за вип. С.С.Павловський]. – 2-ге вид. оновл й перероб. – К.: Альтернатива, 2000. – 464с.
5. Історія України ХХ – початку ХХІ століття [текст]: нав. посібник / П.П.Панченко[та ін.]: за заг. ред. В.А.Смолія. – К.: Знання, 2004, - 582с. – (серія «Вища школа в Україні)
6. Касьянов Г. В. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80 років / Г. Касьянов. – К.: Либідь, 1995. – 224 с.
7. Синявська В. І. Практикум з курсу Всесвітня історія (1900-2015 рр.) нав. Посібник / В. І. Синявська, В. І. Синявський, Г. М. Стародубець: за ред. проф. Г.М. Стародубець. – Житомир: Рута, 2015. – 304 с.

Ганна Коцута

студентка IV курсу історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

(науковий керівник: к. і. н., доц. І. М. Власюк)

ВІДНОСИНИ СРСР ТА США У ПЕРІОД ЗАКІНЧЕННЯ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»

Міжнародна напруженість в сучасному світі зростає, а це в свою чергу викликає інтерес до процесів, пов'язаних із завершенням «холодної війни» на зламі 1980- 1990-х років, і насамперед – до проблеми змін у зовнішній політиці СРСР періоду правління М. Горбачова, які прискорили припинення «холодної війни». Водночас гострота міжнародних проблем в сучасному світі, через два десятки років після розпаду СРСР, вимагає нового осмислення подій, пов'язаних із завершенням «холодної війни».

Метою статті є аналіз відносин СРСР зі Сполученими Штатами Америки в період закінчення «холодної війни».

Серед історіографічних досліджень варто звернути увагу на праці: Ю. Г. Бадах «Холодна війна» та її виміри (1946–1991 рр.)»; М. С. Горбачов «Перестройка и новое мышление для нашей страны и

для всего мира»; С. Джозеф «Михаил Горбачев и конец «Холодной войны»» [1, 2, 3].

До того, як Горбачов прийшов до влади в країні велась широка військово-політична конфронтація між урядами США та СРСР за розміщення в Європі ракет середньої дальності, безрезультатно пройшли радянсько-американських переговори, що проходили в 1981–1983 рр. про обмеження ядерних озброєнь в Європі і про скорочення стратегічних наступальних озброєнь.

Коли ж до влади прийшов відносно молодий політик, зі своїм баченням зовнішньої доктрини СРСР, та проголосив перебудову всіх важливих сфер діяльності країни, в тому числі і зовнішньої політики, як наслідок, з березня 1985 р. почався новий етап радянсько-американських переговорів про обмеження ядерних і космічних озброєнь, це стало поступовим відновленням механізму політичного діалогу між двома країнами, в тому числі і на вищому рівні [6].

У листопаді 1985 р. відбулася радянсько-американська зустріч у верхах (М. С. Горбачов та Р. Рейган) в Женеві. Вона вилилася у відкритий широкий діалог, що надав істотний вплив на загальну обстановку в світі, а також поклала початок співпраці в ряді сфер двосторонніх відносин СРСР – США. Обидві сторони заявили, що «ядерна війна не повинна бути розв'язана і в ній не може бути переможців», і зобов'язалися не прагнути до досягнення військової переваги, підкреслили важливість запобігання будь-якій війні між ними – ядерної або звичайної [1, с. 38].

В жовтні 1986 р. М. С. Горбачов та Р. Рейган зустрілися у Рейк'явіку. Значення цієї зустрічі заключалося, передусім в тому, що на ній були обговорені конкретні формули радикального скорочення ядерної зброї, балістичних ракет середньої дальності, запропоновані радянською стороною. Хоча ніякого договору підписано не було, лідери розуміли, що зустріч мала успіх і відкрила шлях до подальшого прогресу в радянсько-американських відносинах [5, с. 150].

З березня 1987 р. радянсько-американські відносини вступили в наступний період. Помітно активізувалися політичні контакти на різних рівнях. У ході інтенсивних дипломатичних контактів навесні і особливо восени 1987 р. вдалося завершити вироблення договору по ракетах середньої і малої дальності, домовитися про проведення в грудні того ж року третьої радянсько-американської зустрічі у верхах – на цей раз у Вашингтоні [4].

Ставало очевидним те, що через низку економічних труднощів, США виявляються не в змозі фінансувати всі військові програми, що прощтовхуються Пентагоном. У 1985 р. конгрес США заморозив військові витрати, а з 1987 р. почалося навіть їх певне скорочення. В країні посилювалася критика зовнішньої політики адміністрації, і особливо її курсу відносно Радянського Союзу.

Важливою ланкою в розвитку радянсько-американських відносин стала зустріч у верхах, яка відбувалася в Москві з 29 травня по 2 червня 1988 р. Сам факт проведення зустрічі на вищому рівні, підготовка до неї не тільки закріпила значні позитивні зміни в радянсько-американських відносинах, але і дала нові імпульси до їх розвитку [3].

В грудні 1988 р. Горбачов припинив прагнути до досягнення довгострокових угод, які були в нього майже в руках, і відступив, взявшись за одностороннє скорочення радянських військових сил [2, с.178].

Наступного року в липні на Раді Європи Горбачов відрікся не тільки від «доктрини Брежнєва», яка зумовлювала право радянської інтервенції в Східній Європі, а і від орбіти сателітів, заявив про засудження «сфер впливу»: «Общественно-политический порядок в той или иной стране менялся в прошлом и может измениться в будущем. Но эти перемены являются исключительным делом народа данной страны и его выбором ... Настало время сдать в архив постулаты периода «холодной войны», когда Европа рассматривалась как арена конфронтации, разделенная на «сферы влияния» » [2, с.103].

В жовтні 1989 р. Горбачов приїхав до Берліну, щоб прийняти участь у святкуванні 40-річчя Германської Демократичної республіки, і заодно примусити її керівника-сталініста Еріха Хонекера провадити політику більш спрямовану на реформи. Він би не приїхав на цю церемонію, якщо б не підозрював, що такого роду свят вже не буде. Це відбилось в промові Горбачова: «Нас постоянно призывают ликвидировать то или иное разделение. Нам часто приходится слышать: «Пусть СССР избавится от Берлинской стены, тогда мы поверим в его мирные намерения»» [2, с.141].

І все ж не пройшло й чотирьох тижнів, як впала Берлінська стіна, а через десять місяців Горбачов дав згоду на об'єднання Німеччини і її членство в НАТО.

Отже, до приходу Горбачова в країні відбувалися великі військово-політичні протистояння між урядами США і Радянського Союзу за розміщення в Європі ракет середньої дальності, безуспішно пройшли американо-радянські переговори в про обмеження ядерних озброєнь в Європі і скорочення стратегічних наступальних озброєнь. Поганий політичний клімат і зростання недовіри і підозрілості сторін, зводили до мінімуму контакти і зв'язки в області двосторонніх радянсько-американських відносин. Але все ж з його приходом до влади все змінилося в кращу сторону.

Список використаних джерел та літератури

1. Бадах Ю. Г. «Холодна війна» та її виміри (1946–1991 рр.) : монографія / Ю. Г. Бадах. – К.: Знання, 2009. – 457 с.
2. Горбачов М. С. Перестройка и новое мышление для нашей страны и для всего мира. / М. С. Горбачов. – М.: Политиздат, 1987. – 271 с.
3. Джозеф С. Най. Михаил Горбачев и конец «Холодной войны». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.project-syndicate/org/commentary/nye31/Russian>.
4. Окончание «холодной войны». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istmira.com/novejshaya-istoria/1525-okonchanie-holodnoj-vojny.html>.
5. Перестройка: Зима шестая: [По материалам обсуждения за «Круглым столом» в ред. журн. Международная жизнь] / Международная жизнь // – 1991. – № 1. – С. 143-157.
6. Последние годы существования СССР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://diplstud.ru/15/dok/php?id=076>.

Катерина Васильчук
магістрантка історичного факультету
Житомирського державного
університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: д. і. н., доц. **О. А. Буравський**)

ДИПЛОМАТИЧНІ ВІДНОСИНИ МІЖ ХОРВАТІЄЮ, СЛОВЕНІЄЮ ТА УКРАЇНОЮ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Розвиток дипломатичних відносин між Хорватією, Словенією і Україною був предметом дослідження таких істориків, як М. Кріля, В. Ярового, О. Бірюкової, А. Шиловой, Я. Фощана та багатьох інших.

Мета нашої статті – здійснити аналіз становлення і розвитку дипломатичних відносин між цими Балканськими державами і Україною та виявити основні тенденції їх політичного і соціально-економічного співробітництва на сучасному етапі.

Після здобуття незалежності Хорватії, Словенії та України розпочався процес побудови добросусідських відносин та налагодження політичних та економічних зв'язків між ними. Дипломатичні відносини України з Хорватією і Словенією почалися з проголошення незалежності нашої держави. Словенія визнала незалежність України 11 грудня 1991 р., а вже 10 березня 1992 р. встановила з нею дипломатичні відносини. На сьогодні укладені угоди про торгово-економічне співробітництво (1996 р.), співробітництво в галузі освіти, науки і культури (1997 р.) та ряд документів економічного змісту [5]. У 2001 р. була досягнута домовленість про будівництво залізничної магістралі між Києвом і Люблянєю. Посольство Словенії в Україні розпочало свою діяльність у вересні 2004 р., як і посольство України в Словенії. В політичній сфері між державами відсутні проблемні питання, що сприяє активному розвитку відносин. Спільні культурно-історичні традиції між країнами дають можливість активно взаємодіяти в галузі науки, освіти і культури (співпраця між університетами Києва, Харкова, Львова і університетами Любляни і Марібору, відбувається обмін творчими колективами) [1, с. 6].

На сьогоднішній день становище української діаспори в Словенії і Хорватії є досить добрим. У Словенії українці становлять 0,02% всього населення. Права національних меншин у країні

закріплені у законодавстві, визначальним є те, що для представників національних меншин визначені інституційні шляхи реалізації своїх прав [3, с. 352].

В Хорватії на сучасному етапі проживає близько 5 тис. українців, а з 2007 р. діє «Українська громада Республіки Хорватія». Хорватська влада дуже прихильно ставиться до української діаспори, зокрема це пояснюється тим, що українці брали участь у здобутті незалежності хорватського народу, так, наприклад представники української меншини представлені в органах місцевого самоврядування [4, с. 50].

Дипломатичні відносини між Україною і Хорватією було започатковано 18 лютого 1992 р. На той час Україна визнала незалежність Хорватії, а також були підписані угоди про торгово-економічні зв'язки і науково-технічне співробітництво. У 1996 р. підписано угоду про військову співпрацю [2, с. 21].

Визначальною подією в україно-хорватських відносинах стало підписання безстрокового Договору про дружбу і співробітництво 24 жовтня 2002 р., який визначив основні напрямки подальших відносин. У 2003–2005 рр. проходило кілька засідань україно-хорватської міжурядової комісії у сфері торгово-економічного і науково-технічного співробітництва. Потрібно зазначити, що Україна є зацікавленою стороною у співпраці з хорватськими підприємцями по залученню новітніх технологій в різні галузі промисловості та налагодженні зв'язків у сфері будівництва. Дуже тісними є культурно-освітні зв'язки України з Хорватією – в листопаді 2014 р. до святкування двохсотріччя від дня народження Т. Г. Шевченка у Загребі в культурно-освітній установі «Матиці Хорватській» було представлено двомовне видання «Т. Шевченко. Вибрані поезії», в цьому ж році відбувалися презентації петриківського розпису та ще багато інших культурних заходів [2, с. 24].

Щодо проблеми війни на Сході України, то хорватські владні кола, при зустрічі з послом України в квітні 2015 р., засудили російську агресію і запевнили українських дипломатів, що Загреб займе у цьому питанні принципову і чітку позицію. Також було відзначено, що україно-хорватські відносини і надалі залишаться дружніми. А Словенія зайняла іншу позицію щодо цього питання: її посольство в Україні повідомило, що: «Любляна бажає стабільних відносин з сусідами, тому буде дотримуватись подвійного підходу» [5]. Це означає словенська влада вважає Російську Федерацію своїм

стратегічним партнером і закликає ЄС переглянути політику щодо Москви, при цьому потрібно вести політичний діалог для мирного врегулювання конфлікту.

Отже, ми можемо зробити висновок, що через духовну спорідненість, спільні слов'янські корені, особливості геополітичного розташування, а також демократичного реформування суспільно-політичної структури Україна є достатньо пов'язана з Хорватією і Словенією. Активне дипломатичне співробітництво між ними розпочалося після проголошення незалежності і триває до сьогодні, Україна виступає стратегічним партнером обох держав.

Список використаних джерел та літератури

1. Бірюкова О.О. Сучасна Україна і постюгославський простір: нові горизонти взаємовідносин / О.О. Бірюкова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Сер. «Питання політології». – 2010. – № 327, вип. 15. – 8 с.
2. Кузнецов Є. В. Становлення та розвиток українсько-хорватських відносин в 1991–2005 рр. / Є. В. Кузнецов // Борисфен. Квітень, – 2007 р. № 4(190). – С. 21–24.
3. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / В.М. Шаповал. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 496 с.
4. Шилова А.В. Становлення й розвиток відносин України з країнами колишньої СФРЮ як фактор зміцнення стабільності на Балканах / А.В. Шилова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2010. – №103. – С. 47–51.
5. Договірні-правова база українсько-словенських відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/ugodi_z_ukrain/slv/2139.html.

Сергій Петровський
магістрант історичного факультету
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
(науковий керівник: к. і. н., доц. **І. М. Власюк**)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Світ на сьогодні є взаємопов'язаним цілим. Тому важливим, на наш погляд, є вивчення досвіду, позитивних та негативних тенденцій розвитку різних країн світу.

Метою цієї статті є вивчення здобутків, проблем і особливостей соціально-економічного та політичного розвитку Республіки Білорусь на початку ХХІ ст.

Цій темі присвячено низку праць сучасних дослідників, зокрема: О. Валіон, І. Калачової, В. Шимова, Ю. Шевцова, Р. Медведєва, В. Ровдо та ін.

На початку ХХІ ст. промисловість Республіки Білорусь розвивалася відповідно до «Програми розвитку промислового комплексу Республіки Білорусь на 1998–2015 рр.» Серед головних її заходів були: пріоритетні «точки зростання», система пільг та інші форми державної підтримки у поєднанні з активною роботою промислових підприємств, спрямованою на підвищення ефективності й конкурентноспроможності продукції та ін.

В економічній моделі, що запроваджувалася в республіці з другої половини 1990-х рр., передбачалося створення соціально орієнтованої ринкової економіки з поєднанням планових та ринкових елементів. На початку ХХІ ст. в Республіці Білорусь відбувалося поступове соціально-економічне зростання (у середньому 7,5% на рік), що в окремі роки ускладнювалося світовою економічною кризою (2008–2009), енергетичними проблемами у відносинах з Росією, а також валютною кризою 2011 р. [1, с. 121].

Білоруські автомобільні заводи МАЗ і БелАЗ виробляють десятки модифікацій великовантажних і середньотонажних автомобілів. Білорусь контролює понад 30% світового ринку за випуском кар'єрних самосвалів. Таким чином, машинобудування – головна галузь сучасної білоруської промисловості. Його продукція краща на

пострадянському просторі, і за співвідношенням “ціна–якість–обслуговування й ремонт” не має конкурентів. Витримує вона в багатьох випадках конкуренцію і на світовому ринку, а інколи і є лідером на ньому, зокрема, в галузі сільськогосподарської техніки [2, с. 172-179].

В. Шимов, Л. Крюков, аналізуючи важливий процес модернізації економіки Білорусі, іноваційний розвиток та структурну перебудову економіки країни, зазначають, що проблемами на цьому шляху є: боргова модель розвитку, відставання у технологічному рівні та структурі виробничого апарату, конкурентоздатності товарів та послуг, хронічне випередження зростання заробітної плати щодо продуктивності праці та ін. [3].

У «Посланні Президента Білорусі О. Лукашенка білоруському народу та Національним зборам» (8.05.2012) одним з важливих напрямів розвитку економіки називалось залучення прямих інвестицій. При цьому підкреслювалось, що приватизація має бути прозорою, точечною, із справедливою ціною та захистом робітників підприємства [4].

Важлива увага з боку держави приділялась розвитку сільського господарства в країні. Так, президент Республіки Білорусь О. Г. Лукашенко став ініціатором будівництва агромістечок – масштабного житлово-побутового будівництва на селі, що стартувало із прийняттям «Державної програми відродження та розвитку села на 2005-2010 роки». За цей період було зведено і упорядковано майже півтори тисячі агромістечок, побудовано близько 8 тисяч житлових будинків. З іншого боку, сільське господарство ще не стало самоокупним та достатньо прибутковим, потребує дотацій з боку держави.

Виступаючи у 2008 р. перед студентами, О. Лукашенко назвав виважену зовнішньоекономічну політику, всебічну співпрацю з Росією і країнами-членами СНД одним із важливих елементів білоруської економічної моделі. При цьому президент зазначив: «Республіка сьогодні торгує із понад 170 державами світу. Частка експорту у ВВП складає близько 70%. Сама економіка змушує нас шукати нові і зберігати традиційні ринки збуту нашої продукції, сировинні джерела для забезпечення виробничого циклу» [5, с. 50–55].

Інститут сім'ї та шлюбу в Республіці Білорусь – об'єкт підвищеної уваги з боку держави, громадськості й науки. Сучасні

родини білорусів проживають переважно в місті і є вагомою складовою міського населення республіки (69,8 %). Цей чинник є визначальним для характеристики способу життя сім'ї, її устрою та ціннісних орієнтирів. Ключовими демографічними проблемами для білоруського суспільства є: міграція із сіл до міста, зменшення кількості дітей, збільшення розлучень, втрата зв'язків між поколіннями, послаблення родинних стосунків, переоцінка цінностей національної культури тощо [6].

На посаді президента Олександр Лукашенко перебуває вже п'ятий термін поспіль. За даними Незалежного інституту соціально-економічних і політичних досліджень (НІСЕПД), зареєстрованого в сусідній Литві, рівень довіри громадян до білоруського президента становив 49,6% (дослідження проводилося у червні 2014 року) [7].

Чеський дослідник П. Главачек зазначає, що між білоруськими політичними партіями та суспільством не існує довгострокових стійких взаємовідносин. Партії втрачають можливість активно функціонувати як внаслідок дій правлячого режиму, так і власних недоліків та помилок. Більша ж частина білоруського суспільства демонструє риси деполітизації [8, с. 74].

Однак, громадянське суспільство в Білорусі повільно розвивається. Опозиційні політичні партії та їх загальнонаціональні та регіональні лідери зуміли створити практично у всіх регіонах країни партійні структури. Найбільш розгалужені і дієздатні партійні структури мають опозиційні Об'єднана громадянська партія (ОГП), Білоруський народний фронт, Білоруська соціально-демократична партія (Громада), Партія комуністів Білорусі.

Сьогодні опозиційні політичні партії, спираючись на потенціал білоруської інтелігенції, незалежних газет, журналів і бюлетенів, на дослідження і розробки, які здійснюються незалежними інститутами і ресурсними центрами сприяють виведенню країни з міжнародної самоізоляції, готують суспільну свідомість до назрілих політичних та економічних змін, працюють над програмами розвитку та конкретними заходами [7].

Отже, у соціально-економічному розвитку Республіки Білорусь на початку ХХІ ст. є свої успіхи та певні проблеми. Рівень демократії в країні безумовно вище, ніж він був в умовах панування КПРС і радянської влади. Нехай і в обмеженому вигляді, однак є можливість отримання об'єктивної інформації.

Список використаних джерел та літератури

1. Валіон О. Трансформація білоруської економічної моделі у 2001–2005 рр.: перехід до стійкого соціально-економічного зростання / О. Валіон // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 9. – С. 121-132 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2012_9_16.
2. Шимов В. Национальная экономика Беларуси [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://ekonomika.by/downloads/shimov2009.pdf>.
3. Шимов В., Крюков Л. Модернизация экономики Беларуси: состояние, проблемы, направления развития / В. Шимов В., Л. Крюков // Социология. – 2013. – №3. – С. 4-21.
4. Послание Президента Республики Беларусь А.Г.Лукашенко белорусскому народу и Национальному собранию Республики Беларусь «Белорусский путь: патриотизм, интеллект, прогресс» [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravo.by/document/?guid=3871&p0=P012p0001>.
5. Юрий Шевцов. Объединенная нация. Феномен Беларуси. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://texts.news/kniga-geopolitika>.
6. Калачова І. Сім'я та шлюб у містах Білорусі: динаміка сучасних етнокультурних процесів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/20270/09-Kalachova.pdf>.
7. Ровдо В. Политическая система Республики Беларусь / В.Ровдо [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.ehu.lt/uploads/files/book/docs/SrPolit_3-s_52e015dea9d68.
8. Главачек П. Политические партии и общество в современной Беларуси / П. Главачек // Полис. Политические исследования. – 2010. – № 2. – С. 64-74.

Тетяна Чорна
студентка IV курсу історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. і. н., доц. **І. М. Власюк**)

РОЗВИТОК НАУКИ ТА ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ БІЛОРУСІ

Освіта в Білорусі розглядається сьогодні як головний ресурс розвитку людського капіталу та конкурентоспроможної економіки. Тому все більш тісними стають зв'язки між закладами вищої освіти та різними галузями білоруської економіки.

Питання, які стосуються розвитку науки та освіти Білорусі знайшли відображення у наукових розвідках білоруських та російських науковців: І. Ковкеля, Є. К. Новика, Драча, Т. П. Матяша, П. О. Лойка, С. М. Ходіна.

Мета статті – дослідити зміни у розвитку науки та освіти Республіки Білорусь на сучасному етапі.

26 січня 1990 р. було прийнято Закон «Про мови в Білорусі», за яким білоруська мова набула статусу державної [2, с. 120].

Станом на 2011 р. у Білорусі функціонувало понад 9 тис. установ освіти, які представляють всі рівні освіти, де навчається і виховується понад 2 млн. дітей і молоді. Згідно з Декларацією тисячоліття реалізована мета забезпечення загальної початкової освіти.

У 1999 р. урядом Білорусі було прийнято Програму розвитку національної системи освіти до 2010 р.

У 2008 р. відповідно до Декрету Президента Республіки Білорусь «Про окремих питаннях загальної середньої освіти» відбулися еволюційні зміни, пов'язані з переходом середньої освіти до 11-річного терміну навчання. Середня освіта є сьогодні однією з головних ланок у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку країни.

Професійно-технічна освіта разом з отриманням загальної середньої освіти передбачає підготовку учнів більш ніж за 400 професіями [1, с. 221].

Зростанню освітнього потенціалу країни сприяє діяльність 4,6 тис. бібліотек. У 2006 р. відбулося урочисте відкриття Національної

бібліотеки Білорусі, яка представляє собою найбільший інформаційний та культурний центр [4, с. 96].

Стабілізація соціально-економічного становища в Білорусі із середини 1990-х рр. мала позитивний вплив на науку. Покращилася державна система управління цією галуззю, створено систему підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів.

Найбільш значних успіхів досягнуто у білорусистиці. Опубліковано або перевидано десятки досліджень з історії та культури Білорусі. Серед них варто назвати праці А. В. Мальдиса, А. С. Лисиці, С. М. Конона, Г. О. Кохановського, О. В. Лойки, Г. К. Кисельова, М. О. Бича, Р. В. Штихова та ін.

На початок 1999 р. в Білорусі налічувалося 43,7 тис. наукових працівників. У 1991 р. почав діяти Фонд фундаментальних досліджень при Кабінеті Міністрів РБ. Основною функцією Фонду є фінансова підтримка творчих колективів та окремих науковців при вирішенні актуальних наукових проблем.

В країні працює один з найкращих на пострадянському просторі Центр світлодіодних та оптоелектронних технологій. У 2000 р. лауреатом Нобелівської премії з фізики став уродженець Білорусі Жорес Іванович Алфьоров. Його відкриття в області сучасних інформаційних технологій, зокрема винахід швидких транзисторів, лазерних діодів, інтегральних мікросхем-«чіпів», дозволили зробити звичайними такі речі, як програвач компакт-дисків, пульт дистанційного керування, сонячні батареї, мобільні телефони.

У напрямку іноваційного розвитку важливого значення набули білоруські напрацювання в галузі інформаційних технологій. У світовий рейтинг найбільш високопродуктивних обчислювальних систем було включено суперкомп'ютер СКІФ, створений в результаті білорусько-російського партнерства у галузі високих технологій [3, с. 167].

Значних успіхів, завдяки сучасним науковим розробкам, домоглася білоруська медицина, зокрема в галузі трансплантології. В Білорусі проводяться операції, які в світі робляться в поодиноких країнах [3, с. 169].

Велику культурну та наукову цінність мають дослідження вчених-гуманітаріїв. Серед них – видання «Енциклопедія історії Білорусі» (в 6 т.), «Білоруси» (8 т.), «Велике Князівство Литовське» (у 3 т.), «Історія білоруського мистецтва» (в 6 т.), біо-бібліографічний словник «Білоруські письменники» (в 6 т.). Учені-історики

Національної академії наук Білорусі спільно із своїми колегами проводять активну дослідницьку роботу з виконання Державних програм наукових досліджень з історії білоруської нації, державності й культури.

Отже, можна зробити висновок, що розвиток сучасної науки та освіти Білорусі знаходиться на досить високому рівні. Значних успіхів було досягнуто в медицині, інформаційних технологій, космічній сфері тощо. В структурі НАН Білорусі з'явилися нові наукові установи: Інститути проблем використання природних ресурсів та екології, радіобіології, соціології, молекулярної й атомної фізики та ін. Найбільш значних успіхів досягнуто у білорусистиці. Опубліковано або перевидано десятки досліджень з історії та культури Білорусі. У напрямку інноваційного розвитку важливого значення набули білоруські напрацювання в галузі інформаційних технологій. Значних успіхів, завдяки сучасним науковим розробкам, домоглася білоруська медицина.

Список використаних джерел та літератури

1. История Беларуси (XX – начало XXI вв.): Учебное пособие / Под ред. П.И. Зелинского, В.Н. Пинчука. - Мн.: Изд-во МИТСО, 2004. – 65 с.
2. Ковкель И.И., Ярмусик Э.С. История Беларуси с древнейших времен до нашего времени / И. И. Ковкель, Э. С. Ярмусик. – Мн.: «Аверсэв», 2000. – 592 с.
3. Медведев Р. А. Александр Лукашенко. Контуры белорусской модели / Р. А. Медведев. – М.:Издательство ЗАО «ББПГ», 2010. – 320 с.
4. Шимов В. Н. Экономическое развитие на рубеже веков: проблемы, перспективы: моногр. / В. Н. Шимов. – Мн.: БГЭУ, 2003. – 229 с.

Ірина Галіцька
студентка IV курсу історичного факультету
Житомирського державного університету
ім. І. Франка
(науковий керівник: к. і. н., доц. **І. М. Власюк**)

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ДОСВІД ПОЛЬЩІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Актуальність теми зумовлюється низькими темпами та недостатньою ефективністю організації українською стороною процесу європейської інтеграції країни. Розгляд досвіду інтеграції Польщі дає можливість зрозуміти ряд ключових моментів, які є важливими та актуальними і для України з огляду на її намагання отримати спочатку статусу асоційованого, а потім і повноправного члена ЄС. Вивчення зазначених моментів процесу європейської інтеграції Польщі при порівнянні з аналогічним українським досвідом дає змогу визначити слабкі місця в наших зусиллях. Стає можливим окреслити потенційні складнощі інтеграційного процесу та відповідно підготуватися до їх подолання.

Мета статті – розкриття особливостей досвіду євроінтеграції Польщі, а також вироблення рекомендацій щодо його практичного використання Україною.

Окремі аспекти проблеми, як правило етапи дипломатії між Польщею та ЄС, досліджували Басараб М. Б. [1, 2], Бочаров С. В. [3], Копійка В. В. [7]. Проблеми реформування державного управління в Республіці Польща в контексті приєднання до Європейського Союзу є об'єктом досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників: Андрійка В., Волес В.[4], Волес Г., Грицяка І.[5], Квятковського М., та ін.

Потреба формування стратегії політичного, соціального та економічного розвитку постала перед Україною після переходу до економіки ринкового типу, яка вимагає інтеграцію економіки України у світову економічну систему. Отже, щоб зрозуміти, які перешкоди стоять перед Україною на шляху до ЄС, прослідкуємо їх на прикладі Польщі, яка за всіма параметрами найбільш схожа на нашу державу з усіх країн Центрально-Східної Європи.

З приходом до влади уряду Т. Мазовецького в 1989 р. Польща заявила про членство в ЄС як про свою стратегічну мету. На практиці початок європейської інтеграції був покладений підписанням у 1989

р. Договору про торговельну й економічну співпрацю між Польщею і ЄЕС [1].

3 січня 1993 року почалося пристосування Польщі до Європейських стандартів, а саме дати прийняття «Плану дій». Аналогічний «План дій» між Україною і ЄС було прийнято 30 грудня 2005 року. Ключове значення для Польщі мав саміт країн-членів ЄС у Копенгагені, який відбувся 21-22 червня 1993 р. Саме тут Європейська Рада сформулювала політичні й економічні критерії вступу [3].

Угоду про асоційоване членство між Польщею та ЄС було підписано сторонами 16 грудня 1991 р., яка свідчить про співпрацю упродовж наступних десяти років, а набрала чинності лише з 1 лютого 1994 року.

Щоб якнайкраще підготуватися до входження до складу ЄС, 8 серпня 1996 р. польський Сейм своїм законом створив Комітет Європейської Інтеграції, тобто інституцію, відповідальну за процес європейської інтеграції Польщі. Крім того, цей орган координував діяльність уряду у сфері отримання закордонної допомоги [2].

У 1998 р. польський уряд прийняв Національну стратегію інтеграції, у якій було підсумовано вже реалізовані інтеграційні заходи й визначені конкретні дії на 1998-2002 рр., які б дозволяли РП наблизитися до ЄС. 1 травня 2004 р. Польща офіційно стала членом ЄС. Святкове прийняття 10 держав до ЄС відбулось у Дубліні [7].

Політико-економічні відносини між Україною і Європейським Союзом пройшли складний шлях. Протягом 2005-2008 рр. документом співпраці між Україною і ЄС був «План дій», який передбачав забезпечення демократії та верховенства права, незалежної судової влади, ефективної боротьби з корупцією, забезпечення прав людини та основних свобод, розвиток громадянського суспільства. Також зміни в галузі економіки та соціальної сфери. "Планом дій" передбачалось наблизити українське суспільство до вимог і стандартів, чинних у країнах ЄС. Перед Україною постали ті ж завдання, до вирішення яких Польща приступила в 1991 р. [6].

Саміт "Україна – Європейське співтовариство", який відбувся у Києві 4 грудня 2009 р. у прийнятій Європейською комісією Декларації відзначив певний прогрес лише у співпраці в сферах авіації і торгівлі. Тобто причин, які перешкоджають вступу України до ЄС досить багато: політичні проблеми в Україні (які практично

були відсутні в Польщі на 1998 рік), галузей економіки, а також проблеми у соціальній сфері, у сфері фінансів, фіскальної політики, внутрішньої політики й кордонів [5].

Отже, не дивлячись на відмінності з досвіду Польщі можна взяти багато корисних речей. По-перше, той факт, що в Польщі був проведений ряд глибоких та ефективних реформ. З самого початку Польща активно демонструвала, що хоче бути в ЄС і в результаті отримала членство в ЄС. Коли Польщі було дано перспективи членства, то була вона у значно гіршій ситуації, ніж тепер Україна так, як статус асоційованого члена в 1991 р. здобула, коли в країні повна розруха. Причиною її вступу при її невеликих досягненнях була значна підтримка з боку держав-лідерів, а також фінансова допомога завдяки союзним програмам. По-друге, робота Управління Комітету Європейської Інтеграції – централізованої установи, яка координувала весь інтеграційний процес Польщі. Саме з допомогою цього мозкового центру Україна могла б отримати відповіді на всі важливі питання. По-третє, польська влада мала велику підтримку політики інтеграції серед суспільства. Україна ж ніяк не може похвалитися таким рівнем бажання вступу в ЄС. Також, необхідний вступ у НАТО, який Польща здійснила у 1999 році. Вступ України у НАТО означав би певну її політичну оцінку, давав би своєрідну гарантію, що країна готова до подальшої інтеграції [8].

Вивчення досвіду євроінтеграції Польщі дає змогу зрозуміти ряд ключових моментів, які є актуальними для України з огляду на її євроінтеграційні змагання. Окреслення та вивчення зазначеного кола проблемних питань європейської інтеграції Польської Республіки, при порівнянні з відповідним українським досвідом та інтеграційним потенціалом нашої держави, дає змогу визначити потенційні складнощі для євро інтеграційного процесу Української держави та підготуватися до їхнього подолання вже найближчим часом.

Список використаних джерел та літератури

1. Басараб М. Б. Євроінтеграція Польщі. У сусіда “хата біла”? / М. Б. 1.Басараб. // Віче. – 2002. – №10. – С. 39–43.
2. Басараб М. Б. З досвіду євроінтеграції Польщі / М. Б. 1.Басараб. // Стратегічна панорама. – 2003. – №1. – С. 206–212.
3. Бочаров С. В. Основні напрямки та проблемні питання офіційних переговорів щодо приєднання Польщі до ЄС (1998-2002 рр.) / С. В. Бочаров // Схід. – 2009. – № 1. – С. 66–71.

4. Волес В. Творення політики в Європейському Союзі / В. Волес, Г. Волес [пер. з англ. Р. Ткачук]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 871 с.
5. Грицяк І. А. Розвиток європейського управління в контексті впливу на державне управління в Україні : автореф. дис... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 / Ігор Андрійович Грицяк; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2006. – 36 с.
6. Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для України: аналітичні оцінки / [під ред. В. І. Андрійко]. – Ужгород: Вид. В. Падяка, 2003. – 237 с.
7. Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко; за ред. Л. В. Губерського. – К.: Знання, 2012. – 759 с.
8. Пересадько Г. О. Шляхи інтеграції України до Європейського Союзу на прикладі Польщі [Електронний ресурс] / Г. О. Пересадько – Режим доступу до ресурсу: http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_M/Peresadko_7.pdf.

Вікторія Пасенко

студентка III курсу історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

(науковий керівник: д. і. н., проф. Г. М. Стародубець)

РЕВОЛЮЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ: ПРИЧИНИ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ЇХ ОЦІНКА У ВИСВІТЛЕННІ ПИТИРИМА СОРОКІНА

Революція – це соціальне явище, яке характерне для майже кожної держави світу. Революція завжди змінювала старі порядки і вносила щось нове в історію тієї чи іншої держави, якщо навіть вона і зазнавала поразки. Новітня історія країн світу не становить виключення: в одних – назріває революційна ситуація, в інших – революція завершилась. Революція сама по собі не виникає. Завжди є певні соціальні групи, які намагаються використувати революційну ситуацію. Зважаючи на динаміку революційних процесів у нашій країні, сучасниками яких ми є, актуальність дослідження Питирима Сорокіна про революцію не викликає жодних сумнівів.

Мета статті – з'ясувати погляди П.Сорокіна на сутність революції та її причини, викладені у праці «Соціологія революції».

Насамперед, зазначимо, що під поняттям «революція» Питирим Сорокін розуміє «певну зміну поведінки членів суспільства - з однієї сторони; їх психіки і ідеології, поглядів і переконань, моралі і оцінки – з іншої сторони» [1, с.309].

Причини революцій, на його думку, криються в сукупності тих умов, які створюють безпосередньо найбільшу ланку причинного ланцюжка. Серед основних він виокремлює: обмеження потреби харчування, рефлексів індивідуального самозбереження, рефлексів групового самозбереження, незадоволення в мінімальному розмірі потреб в житлі, одязі, теплі, обмеження інстинктів власності, інстинкту самовираження і власної гідності, о інстинкту войовничості, боротьби і конкуренції, творчої роботи, «рефлексів свободи».

Коротко проаналізуємо кожен з них.

Обмеження потреби харчування. Базовими інстинктами людини є потреба в харчуванні, що закладено самою природою. Тому, якщо в країні йдуть постійні війни, або кризові явища, або постійні неврожаї, то це неминуче призведе до того, що голодні люди почнуть шукати способів добування їжі. Вони згуртуються і знайдуть вихід, а найпростішим способом в їхньому розумінні буде революція [1, с.309].

Обмеження рефлексів індивідуального самозбереження. Якщо в країні панує тоталітарний чи авторитарний режим, і за найменшу непокору йде страта, заслання, тортури, то це не може не зачепити кожен взяту окрему людину. Тоді така людина прагне повалити режим, який панує в країні, змінити його на більш демократичний, тим самим врятувавши собі життя.

Обмеження рефлексів групового самозбереження. Кожна людина здатна до самопожертви, до взаємодопомоги, особливо якщо справа стосується сім'ї, друзів. Ніхто не хоче давати в образу свою близьку людину. Тому якщо назріває така ситуація, коли кривдять ні в чому не винних людей, так просто сидіти, склавши руки, не можна, треба щось робити. І ось з такої маленької ситуації може наростати революційна ситуація, яка згодом приведе до самої революції в країні [1, с.310].

Незадоволення в мінімальному розмірі потреб в житлі, одязі, теплі. Кожна держава має дбати про задоволення мінімальних життєвих потреб своїх громадян. Але коли уряд кидає напризволяще таких громадян, то вони цього стерпіти не можуть, і починають

знаходити таких самих ображених людей. Створюється ініціативна група, яка проводить агітаційну роботу серед простих людей, говорячи про свавілля і беззаконня в державі, з яким потрібно щось робити [1, с.310].

Обмеження інстинктів власності. Якщо в країні панує такий режим, де занадто великий розрив між бідними і багатими, то це обов'язково приведе до революції, особливо, якщо бідняки становлять основну масу населення. Бідні спочатку спостерігають за цим свавіллям: як багатії їх обдирають, купаються в розкошах, а в той же час вони змушені вести злиденне життям. От коли такі бідняки згуртуються і розпочнуть виступ стихійно, а їх підтримає ще середній клас, то це в більшості випадків приведе до перемоги революції [1, с.310].

Обмеження інстинкту самовираження і власної гідності. В Конституції будь-якої демократичної країни вказується, що кожен має право на повагу до його власної гідності, а також може самовиражатись так, як він того забажає. Не потрібно людину гнобити, недооцінювати, критикувати за її вчинки, особливо з боку держави, бо це все може вилитись в катастрофічну ситуацію, адже ображена і зла людина може наробити багато шуму в державі [1, с.311].

Обмеження інстинкту войовничості, боротьби і конкуренції, творчої роботи, «рефлексів свободи». Кожен має право виражатись так як він хоче, будь-яка творчість цінується, тобто кожна людина може робити так як вважає за потрібне і ніхто не вправі їй вказувати, що їй робити. Ну і звичайно здорова конкуренція навпаки підтримується. Звичайно, якщо будуть забороняти свободу творчості, то це може також привести до фатальних наслідків [1, с.311].

Узагальнюючи сказане, можемо дійти висновку, що П.Сорокін досить точно виокремив низку причин революційної ситуації, які за певних умов можуть стати поштовхом до революції. Критичне обмеження основних життєво важливих потреб суспільства, які дослідник називає «інстинктами», у більшості випадків призводить до революційного вибуху. Цілком очевидним є те, що більшість із названих П.Сорокіним чинників, що провокують революційні процеси були і залишаються наявними в нашій державі. Тому хвиля революційних потрясінь, яка прокотилася нашою країною в останні десятиліття, має абсолютно об'єктивне підґрунтя.

Список використаних джерел та літератури

1. Сорокін П.О. Соціологія революції. // О.П. Сорокін. – М.: Астрель, 2008. – 784 с.

Андрій Магалецький

студент IV курсу історичного факультету

Житомирського державного

університету імені Івана Франка

(науковий керівник: к. і. н., доц. **Л. В. Гуцало**)

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ОБРАЗУ РОСІЇ У СВІТІ ШЛЯХОМ МАСКУВАННЯ ЗАГАРБНИЦЬКИХ ДІЙ ПІД МИРОТВОРЧІ ОПЕРАЦІЇ

Не зважаючи на декларовану незалежність Росії від інших країн, вона є суб'єктом міжнародного права і міжнародних відносин, а тому не може діяти цілковито ігноруючи норми міжнародного права. Важливим є позитивне сприйняття Росії у світі, особливо простим населенням, адже у такому випадку кредит довіри суттєво збільшується. Для цього Росія свої дії намагається виправдати реальною необхідністю і подати себе у позитивному світлі. Часто це робиться через куплені ЗМІ чи проплачених публічних осіб, також фінансуються громадські організації, що створюють деструктивний фактор у середині інших держав. Зростання ролі міжнародних зв'язків та інформаційних технологій збільшує роль міжнародного іміджу.

Крім підтримання позитивного іміджу, Росії необхідно якимось маскувати свої агресивні дії на світовій арені, оскільки попри гучні заяви своїх керівників, вона має хоча б частково демонструвати повагу до міжнародної спільноти. Тому впродовж проведення агресивної зовнішньої політики, Росія виробила ряд шаблонних дій, які вона використовує при безпосередній агресії щодо певної країни чи регіону, щоб виправдати криваві жертви благими намірами.

Росія фактично не визнавала законність незалежності Ічкерії, проте будь-які заперечення цього факту з боку Росії були безглуздими, оскільки уряди СРСР та РРФСР не тільки не оскаржували рішення Чечні, а й затвердили його [1]. Тому необхідно було обґрунтувати свої агресивні дії певними причинами, які б допомогли показати Росію не агресором, а жертвою. За версією

офіційних представників Росії однією з причин війни були етнічні чистки росіян у Чечні. Офіційна причина російського вторгнення – це підтримання конституційного ладу Чеченської республіки Ічкерії та недопущення збройного перевороту ополченців. Крім того, Росія, як держава з миротворчою місією і захисниця слабких, мала відстоювати право національних меншин на самовизначення. Проте, якщо мета росіян була настільки благородною, то стає не зрозуміло за що майже тисяча солдатів та офіцерів, які відмовлялися воювати в Чечні, були віданні під військовий трибунал? Більше того, частина вищого керівництва держави подала у відставку.

Перша Чеченська війна закінчилася словами російського генерала Олександра Лебедя: «Хватит! Навоевались!», що дало надію на стабілізацію післявоєнної ситуації. Проте Друга Чеченська війна не змусила себе довго чекати. Перед війною ФСБ необхідно було сформувати образ ворога: на початку Другої Чеченської війни ФСБ використали конфлікт у Дагестані та підготували серію вибухів на території Росії. Іншим важливим завданням було абстрагуватися від війни 1994-1996 рр., ніби це зовсім різні явища і не варто шукати якісь зв'язки між ними. Можна сказати, що народу нав'язували основні причини військових дій:

- у Чечні почали не нову війну, а проводять лиш локальну антитерористичну операцію;
- воюють не з чеченським народом, а виключно з бандформуваннями;
- з терористами не може бути переговорів, їх треба знищувати;
- там воюють не росіяни проти чеченців, а «наші» проти «тих» (формування певного міфу) [2].

Проте, результатом двох Чеченських воєн стали величезні втрати серед мирного населення Чечні і перетворення незалежної держави у частину Російської федерації. Міжнародна спільнота у свою чергу не змогла продемонструвати і реалізувати дієвих інструментів для захисту суверенної держави.

Конфлікт із Грузією, на думку ряду експертів, був використаний, щоб відволікти увагу населення від внутрішніх проблем. Між Росією та Грузією одразу розпочалася інформаційна війна, яка проходила з перемінним успіхом. Проте, офіційний Кремль не відходив від раніше діючих схем і вперто наголошував, що осетини мають право на самовизначення, якого їх позбавила Грузія. Росія ж, яка традиційно контролювала порядок в означеному регіоні,

просто зобов'язана «примусити Грузію до миру». Фактично під цим гаслом і проходили військові дії на грузинській території [3]. Проте, незважаючи на такі благі наміри, російська армія почала озброювати місцевих сепаратистів, що дозволило швидко загострити конфлікт [4].

Цього разу Росія не тільки подавала інформацію так як їй це було вигідно, а й критикувала світові ЗМІ в необ'єктивності та заполітизованості. Начебто, всі вони підтримували невірну позицію грузинської влади й ігнорували те, що відбувалося в Цхінвалі.

Колишній посол США в ООН висував думку про те, що ще агресія Росії на Кавказі мала стати попередженням Україні. Це були перші кроки до втілення у життя мрії про відновлення територіальних володінь СРСР [5]. Проте ні Перша, ні Друга Чеченські війни, ні війна в Грузії не змусили Україну прийняти якісь радикальні рішення у відносинах з Росією.

Ще під час Революції Гідності у Росії почали поширювати інформацію про «фашистів» і «бендерівців», які борються проти легітимної української влади і хочуть привести до політичного керма криваву хунту. Активно почали лунаєти сепаратистські заклики про необхідність втручання не просто Росії, а Володимира Путіна, що уособлює певного месію і несе «русский мир».

Під час анексії Криму Володимир Путін довгий час не визнавав ні присутності, ні участі у конфлікті російських кадрових військових. Але пізніше, після псевдореферендуму і анексії українського Криму, він визнав ці дії необхідними, адже у росіян була блага місія: дозволити національній меншині реалізувати своє право на самовизначення і не допустити утискання прав і свобод росіян у Криму. Результатом таких благих намірів «захисника світової демократії» стала втрата Україною частини своєї території, але окрім цього загинули військові Збройних Сил України.

У випадку агресії на Сході України, російський президент досі офіційно не визнав участі російських військових у збройному конфлікті. Зокрема, він говорить про громадянську війну і звірства з боку хунти. Але він припускає, що, можливо, російські солдати у вільний від служби час чи у період відпусток, з власної ініціативи виконують місію російського народу – захист слов'янських народів. Адже кадрові військові просто не можуть дивитися на ті безчинства, що творить хунта на Сході України з російськомовним населенням.

Проте, за час неоголошеної війни Україна понесла людські втрати, які не будуть просто так забуті і прощені.

Основною тезою військової інтервенції у Сирію є необхідність Росії виконувати свою місію боротьби з міжнародним тероризмом. Патріарх Кирило заявив, що військова участь Росії в Сирії принесе мир у цю країну [2]. Прикриваючись цією метою, Росія допомагає режиму Башара Асада знищити опозицію і фактично відстоює свої інтереси на Далекому Сході. Башар Асад сам звернувся з проханням допомогти врегулювати ситуацію [6]. Росія нехтуючи життями простих людей вчиняє все для досягнення своєї мети: 90% авіаударів Росії приходить саме по мирним територіям, які підконтрольні опозиції.

Отже, можемо сказати, що у військових діях проти сусідніх держав Росія, як правило, використовує гасла про захист прав національних меншин і їх право на самовизначеність, при цьому ці принципи ігноруються в середині Росії. Що стосується війн з більш віддаленими країнами, то Росія одна з передових держав по боротьбі з міжнародним тероризмом, і саме під цим приводом вона реалізовує свої інтереси у різних регіонах.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон СССР от 3 апреля 1990 года № 1409-I «О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР» // Свод законов СССР. – 1990. – С. 44-46. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ru.wikisource.org/wiki/Закон_СССР_от_03.04.1990_№_1409-I.
2. Миселюк А. Інформаційна війна: Росії проти Чечні / А. Миселюк. – День. – 1999. – 04 грудня [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planeti/informaciyna-viyna-rosiya-proti-chechni>.
3. Марков А. 70% россиян одобрили войну с Грузией, но по разным причинам / А. Марков. – Радио свобода. – 2008. – 02 декабря [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.svoboda.org/a/475364.html>.
4. Війна до війни. Як Росія напала на Грузію. – Українська правда. – 2011. – 08 серпня [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.istpravda.com.ua/blogs/2011/08/8/49809/view_print.
5. Цюпин Б. В. Кулик про Кавказ: Україні треба зробити висновки / Б. Цюпин. – BBC Ukrainian.com. – 2008. – 09 серпня [Електронний ресурс].

ресурс] — Режим доступу:
http://www.bbc.com/ukrainian/indepth/story/2008/08/080809_kulyk_is_is.shtml.

6. Рада Федерації дала згоду президенту Росії на використання ЗС РФ у Сирії. — Укрінформ. — 2015. — 30 вересня [Електронний ресурс]/ — Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/1890540-rada_federatsiii_dozvolila_putinu_vvesti_viyska_do_sirii_2101096.html.

Любов Герасимович
магістрантка історичного факультету
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
(науковий керівник: к. і. н., доц. **Л. В. Гуцало**)

ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОНБАСУ У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Наукове знання про етнополітичну специфіку українських регіонів вкрай важливе для розроблення й оптимізації державної політики, здатної забезпечувати баланс і реалізацію спільних і особливих етнонаціональних інтересів територіальних громад України. Історіографія історії одного з регіонів України – Донбасу – відносно молода.

Донбас завжди був багатонаціональним регіоном. Тому вивчення етнічного складу є важливим для усвідомлення специфіки реалізації національної політики у цьому регіоні.

Історія основних етнічних груп Донбасу у вітчизняній історіографії приділялося багато як за радянської доби, так і зараз. Написано багато наукових праць, що розкривають питання історії заселення, особливостей їх географічного розміщення, визначальних рис етнокультурного розвитку тощо.

Науковці акцентують увагу на таких аспектах як походження різних етносів у Донбасі, законодавче підґрунтя їхнього існування у «новій батьківщині», соціально-економічний розвиток етнічних меншин, особливості їхнього місцевого самоврядування, характерні риси культури, релігій, традицій і звичаїв, взаємини з корінним населенням. Усі дослідники наголошують на помітному позитивному впливі етнічних меншин на розвиток регіону.

Чималий внесок у дослідження етнічного складу зробив український демограф В. І. Наулко, соціолог В. Б. Євтух. При вивченні даної проблеми особливо значущими є праці дослідників діаспори, зокрема історика і географа В. М. Кубійовича, сучасного демографа С. М. Чорного.

Потрібно зазначити, що В. М. Кубійович здійснив аналіз аспектів історії Донбасу по вивченню міграційних процесів у зв'язку з розвитком промисловості у регіоні та розгортанням робітничого руху, а також з міграцією різноетнічної людності – українців, німців, євреїв та інших [6, с. 12].

Також науковець аналізував демографічну політику в УРСР як одного із засобів русифікації у роки «відлиги». В. М. Кубійович висвітлив процес поступового планомірного зростання кількості росіян в УРСР, наголошував, що за роки семирічки (1959-1965 рр.) в Україну прибуло близько 3 млн. росіян. Особливо великий відсоток їх прибував до українських міст. Автор, на основі опрацювання широкого кола джерел, висвітлив переміщення трудових ресурсів насамперед до Донбасу та південної частини України, вказував, що підтримання радянським урядом урбанізації шляхом припливу великої кількості російських робітників було одним із засобів тиску на українські національні цінності, мову та культуру.

Для нашого дослідження є важливою праця Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України «Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти» [8]. Інформацію з історії поселень Донецької та Луганської областей представлено в «Історії міст і сіл Української РСР» [4].

Вагомий внесок у дослідженні даної теми зробив Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України у монографії Ю. О. Ніколаєць «Поселенська структура населення Донбасу (етнополітичний аспект динаміки)», у якій подано результати динаміки етнополітичних процесів на території українського Донбасу [7].

Аналізуючи доробок радянських науковців стосовно минулого Донбасу, необхідно зауважити, що він не виходив за межі політико-ідеологічної кон'юнктури. Через своє стратегічне для Радянської держави значення цей регіон і в науковому відношенні перебував під пильним наглядом відповідних партійно-державних структур, що значно обмежувало науковий пошук істориків.

Багато українських дослідників, етнодемографічну динаміку на Донбасі після Другої світової війни вивчали як частину загальних суспільних трансформацій в Українській РСР і державі Україна.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. з'явилися праці українських істориків, таких як Н. А. Агапов, В. Коцур, В. Котигоренко, Л. Якубова які присвячені дослідженню історії окремих етнічних груп, що проживали на території регіону: росіян, греків, євреїв, німців та інших.

Так, Л. Якубова у праці «Маріупольські греки (етнічна історія): 1778 р. – початок 30-х років ХХ ст.» охарактеризувала етнокультурну специфіку маріупольської громади та основний зміст національного питання у дорадянську добу в період революційних подій 1917 р. і протягом громадянської війни в Україні. Дослідниця проаналізувала господарське, громадське та культурне життя маріупольських греків за радянських часів, розкрила політику українського радянського уряду щодо грецької меншини, а також окреслила етнокультурні проблеми меншини та наслідки політики коренізації в її середовищі [11].

Після розпаду СРСР та відновлення Української державності вивчення історії Донбасу відбувалось у протистоянні багатьох питань російсько-українських дослідників. У дослідженнях вчених-русофілів почало з'являтися твердження про «істинно російську суть Донбасу». Особливістю поглядів авторів цих публікацій є вибірковість у визначенні населених пунктів при аналізі співвідношення росіян і українців в Донбасі. Виділяючи ті міста і села, де більшість населення складали росіяни, як правило, і робиться поспішний висновок про «російську суть Донбасу». Водночас нерідко ігнорується загальне співвідношення російського і українського населення на землях Донбасу, оскільки воно залишалося не на користь росіян.

У наступні роки дослідники С. Кульчицький, В. Даниленко, П. Бондарчук, Д. Бачинський, В. Єфіменко продовжили вивчення різноманітних аспектів радянської етнонаціональної політики. Так, В.Єфіменко у статті «Створення російських національних районів УСРР» досліджувала історію створення російських національних районів в УСРР, у якій розкриваються причини пізнішого (у порівнянні з іншими етнічними меншинами УСРР) заснування російських національних районів. Відзначається, що засадничим критерієм було етнічне походження населення [3, с. 73].

Існує ряд загальних досліджень Л. Гуцало, у яких, поряд з іншими національними районами, досліджуються й російські. А також проаналізовано діяльність національно-територіальних утворень щодо задоволення потреб національних меншин, їх залучення до більшовицьких експериментів у політичній, соціально-економічній, культурно-освітній сферах [1; 2]. Національним російським районам присвячена також окрема стаття, написана О. Калакурою та Л. Гуцало [5].

Детально розглянула становище росіян у Донбасі в міжвоєнний період, Н. Малярчук у монографії «Росіяни в Донбасі (20-30 рр. XX ст.)», у якій дослідниця проаналізувала динаміку чисельності та дослідила особливості розміщення росіян у регіоні, а також зміни, які відбувалися у їх соціальному складі та представництві у державних, господарських і партійних структурах регіону протягом міжвоєнного періоду. Науковець дослідила історію створення російських національних адміністративно-територіальних одиниць, визначила особливості цього процесу та труднощі, які виникали в ході його здійснення [6].

І.Смірнова на основі переписів населення відмітила збільшення чисельності населення регіону і рівень урбанізації представників різних національних спільнот. Автор дійшла висновку, що одним із важливих факторів росту чисельності населення і збільшення відсотка росіян у його складі була політика індустріалізації, яка проводилася в СРСР у 1930-ті роки [9, с. 1].

Доробок сучасних українських науковців з вивчення історії Донбасу проаналізувала Н. Темірова. На її думку, новітні дослідження ввели до наукового обігу значний обсяг емпіричного матеріалу, який тривалий час був недоступним для більшості українських науковців. Фрагментарно вивченими залишаються такі сторінки в історії Донбасу як становище регіону в роки Української національно демократичної революції, аграрний сектор регіону, формування й еволюція робітництва [10, с. 234].

Н. Темірова зазначає: «Що на відміну від радянської доби сучасними дослідниками у переважній більшості керують наукова кон'юнктура, історіографічна ситуація, дослідницький інтерес. Проте назагал українські дослідження виконані на рівні факту, їм бракує концептуальності» [10, с. 235].

Отже, вітчизняна наукова література доповнює і розширює наші уявлення про етнополітичну специфіку в Донбасі. Але розв'язання

етнополітичних проблем потребує подальшого вивчення і переосмислення.

Список використаних джерел та літератури

1. Гуцало Л. В. Національно-територіальне районування в УСРР (20-30-ті роки ХХ ст.) / Гуцало Л. В. // Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка – К., 2007. – 227 с.
2. Гуцало Л. В. Становлення та розвиток системи національного районування в Україні / Гуцало Л. В. // Волинські історичні записки. Зб. наук. праць. - Т. 1. – 2008. - С. 70-78.
3. Єфіменко В. Створення російських національних районів УСРР / Єфіменко В. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2012. – Вип. 21. – С. 72-99.
4. Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. / Редкол.: П. О. Пономарьова (голова) та ін. // – К., 1968. – Т.: Луганська область. – 940 с.; Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. / Редкол.: П. О. Пономарьова (голова) та ін. // – К., 1970. – Т.: Донецька область. – 992 с.
5. Калакура О. Російська автономія в Україні: перший історичний досвід / Калакура О., Гуцало Л. // Діалог. Історія, політика, економіка. Україна і Росія. – 2002. – № 3. – С. 170-173.
6. Малярчук Н. Г. Росіяни в Донбасі (20-30 рр. ХХ ст.) / Малярчук Н. Г. // - Донецьк: ПП Чернецька Н. А., 2011. – 296 с.
7. Ніколаєць Ю. О. Поселенська структура населення Донбасу: (етнополітичний аспект динаміки) / Ю. О. Ніколаєць // - К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. – С. 7-21.
8. Пирожкова С. І. Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні соціальні, економічні, етнічні аспекти / Під наук. ред. Кураса І.Ф., Пирожкова С. І. – К.: ВЦ Держкомстату України, 2004. – 358 с.
9. Смірнова І. Є. Вплив державної політики на динаміку змін національного складу населення Донбасу в 20-30-ті рр. ХХ ст. / Смірнова І. Є. // Наукові праці. Запоріжжя: ЗНУ. – 2010. – Вип. 28. – С. 219-226.
10. Темірова Н. Образ Донбасу в сучасних наукових дослідженнях: зміна парадигми чи повторення пройденого / Н. Темірова // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – Т. 19 (2). – К., 2009. – С. 228-239.

11. Якубова Л. Д. Маріупольські греки (етнічна історія): 1778 р. – початок 30-х років XX ст. / Якубова Л. Д. // НАН України. Ін-т історії України. – К., 1999. – 331 с.

Юлія Федурко

учениця 9-Б класу

ЗОШ I – III ступенів №21

м. Житомира

(педагогічний керівник: учитель історії

I категорії В.Ю. Гончарук)

ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЯК КОЛЕКЦІОНЕРА – ІНТЕГРАЛЬНА ЧАСТИНА ОБРАЗУ ВЧЕНОГО

**(до сторіччя утворення Української Центральної Ради
та проголошення Української Народної Республіки)**

У кожного народу є свої історичні постаті першої величини, які завжди будуть нагадувати про історичне минуле країни. Саме такою постаттю для України є Михайло Грушевський – громадсько-політичний і державний діяч, засновник Української Народної Республіки, визначний історик, літературознавець, письменник та організатор української науки.

«В мені рано збудилося й усвідомилося національне українське почуття, підтримуване книжками, тими рідкими поїздками на Україну, що малювалася тому в ареолі далекої «вітчизни», і контрастом чужоплемінної й чужомовної «чужини», - писав Михайло Грушевський [2, с. 221]

Нам, українцям, відома величезна частина інформації про Грушевського як письменника, історика але мало хто знає, що Михайло Грушевський – ще й колекціонер, який своєю збіркою хотів показати сучасному поколінню речі з побуту минулих століть. За свій вік він зібрав значну колекцію історичних, етнографічних та мистецьких предметів, яка була досить важливою для історика. Ще з самого дитинства, коли його родина мешкала у Ставрополі, Михайло почав колекціонувати різні речі, які його цікавили. Сам історик згадував, що «хапався до колекціонування прерізних речей,

колекціонував їх з незвичайним завзяттям – поки не проходила до них охота» [6, с.127].

Причиною цього захоплення було дитинство. «Сіра, гнітюча нудьга, в якій не було розваг та друзів. Тому хлопець шукав різні заняття, які відволікли б його від буденності, які зацікавили б його» [4, с.131]. «Духовним» порятунком стало для Грушевського колекціонування.

5-й Всеросійський археологічний з'їзд, який був проведений 1881 року у Тифлісі відіграв помітну роль у формуванні колекції Михайла. Як згадував Михайло Грушевський, археологічні знахідки справили на нього «сильне і імпозантне враження» [4, с.126].

Колекція Михайла Грушевського вражає своєю багатогранністю. Адже до колекції входили і килими, і стародруки, і порцеляна, і портрети гетьманів, і меблі.

Федір Ернст припускав, що в будинку Грушевського в Києві зберігалася приватне листування XVII-XVIII ст. та документальні пам'ятки, а Ігор Гирич писав, що до колекції могли потрапити документи магістрату, що зберігалися в старих київських родинах [2, с.103].

Одразу після виходу книги «Ілюстрована історія України» до Михайла Грушевського зверталися з пропозиціями купити різні коштовні речі. Наприклад, у 1911 році історик з Батурина, будучи вдячним за цю ж книгу, пропонував чотири гетьманські портрети: І.Мазепи, П.Орлика, П.Дорошенка, С.Палія. Вірогідно, що портрети таки потрапили в його колекцію.

Вчений був власником першодруків Івана Федорова – «Євангеліє учительне» 1569 року та львівського «Апостола» 1574 року. Михайла Грушевського вже добре знали у крамницях Львова та Києва.

Під час українсько-московських воєн більшовицькі загони обстрілювали різні культурні об'єкти. Саме одним із таких об'єктів став будинок Грушевського на вулиці Паньківській, 9, який згорів вщент разом з колекцією Михайла Грушевського. Вогонь знищив все: і сімейний будинок, і дорогоцінну колекцію, і надію Михайла Грушевського відновити свою збірку. Федір Ернст допускав, що в страшному полум'ї загинуло 123 перські та українські килими, набір богемських, венеційських і українських виробів зі скла, 100 одиниць саксонської, української порцеляни, вироби Межигірської фабрики,

високомистецький сервіз заводу Миклашевського, портрети Розумовського, Мазепи, картини Кричевського.

Формування вченим збірки археологічних та історичних пам'яток розпочалося у Львові, під час розкопок біля с. Чехи похоронного поля, очолюваних І. Шараневичем. Було знайдено 370 поховань кінця бронзової – початку залізної доби [1, с. 46]. Під час розкопок він зібрав безліч глиняних ритуальних мисочок, ківшиків, чарочок, шпильок, браслетів та нашійних прикрас. До того ж, під час дослідження Грушевський знайшов 15 крем'яних фрагментів різної форми.

Найтісніше пов'язане ім'я історика саме із гуцульською збіркою. Частенькі відвідини села Криворівні, що на Івано-Франківщині, сформували таке особливе ставлення до гуцульських речей. Спочатку він збирав хрестики з допомогою О. Волянського. Згодом коло зацікавлень розширилося, оскільки Грушевський почав збирати найрізноманітніший гуцульський антикваріат.

Одночасно, іншим районом зацікавленості М.Грушевського стало село Звенигород, що приваблювало дослідників та археологів, які хотіли віднайти першу столицю Галицького князівства. На думку Михайла Грушевського, підвісні печатки від князівських грамот, бронзові та кам'яні хрестики, прикраси зі скла, золота вказували на Звенигород як княжу столицю.

Там він відвідав старовинне замчище, ознайомився з топографією місця, спілкувався з тутешніми людьми, які ознайомили його з історією села [3, с.1-2]. Сокирку-молоток з полірованого граніту, фрагмент крем'яного ножика, хрест-енколпійон із зображенням розп'ятого Ісуса з одного боку, і Богородиці – з іншого, браслет з бронзового чотиригранного дроту, фрагменти скляних обручок, намисто – всі ці речі з села Звенигород колекціонер передав до фонду Музею Наукового товариства ім. Т.Шевченка у 1900 р.

Оскільки у часи життя М.Грушевського бібліотеки та архіви не були сформовані, колекція історико-археологічних пам'яток слугувала йому ще одним джерелом для своїх наукових праць.

Колекція декоративно-прикладного мистецтва характеризувалася великою кількістю виробів Києво-Межигірської фаянсової фабрики. За даними Ф. Ернста, збірка декоративно-прикладного мистецтва включала більше півтисячі одиниць української, східної та західноєвропейської кераміки. Це були стародавні гончарні вироби, предмети сучасної кераміки, китайський

та японський фарфор та посуд Миклашевського [5, с. 8] Дослідники навіть допускають, що до складу колекції могли входити богемське та венеціанське скло, різні чарки та бокали .

Грушевський також цінував старовинні килими: персидські, українські. До речі, кількість килимів в його колекції перевищувала сто одиниць.

У власності М.Грушевського перебували картини І.Труша, які Грушевський купував для інтер'єру. 1905 року на Всеукраїнській мистецькій виставці більшість картин Труша придбав саме Грушевський, переважно це були живописні етюди. До того ж, І.Труш був автором портретів родини Грушевських, які нині знаходяться в Національному музеї у Львові.

Серед робіт в колекції Михайла Грушевського присутні й роботи М.Жука. Відоме полотно «Яблунева гілка» художник подарував Марії Грушевській на день народження, яке зараз можна побачити в стінах Державного меморіального музею М.Грушевського у Львові [7, с.78-79]. У 1909 році Михайло Жук приступив до роботи над портретом Катерини Грушевської. На превеликий жаль, доля портрета невідома й донині.

Історія колекції М.Грушевського є дуже трагічною. Згадавши пожежу у будинку на Паньківській, 9, розкрадання колекції під час початку Першої світової війни, роздарювання, зумовлене скрутним положенням, операцію «Спецфонд», тяжко зрозуміти, як навіть маленька частинка тієї колекції збереглася до наших часів.

Не дивлячись на всі неприємні ситуації, що траплялися з колекцією, зібраною невтомною працею Михайла Грушевського, вона буде і надалі захоплювати сучасників і наших нащадків та допоможе їм уявити і зрозуміти культуру, звичаї та традиції такого далекого XVI-XVIII століття.

Список використаних джерел та літератури

1. Бандрівський М. Археологічні зацікавлення Михайла Грушевського / М. Бандрівський // Михайло Грушевський : Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. – Львів : НТШ, 1994. – С. 43–49.
2. Грушевський М.С. Автобіографія, 1926 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://homlib.com/grushevskiy-ms/avtobiografiya-1926-r>.

3. Грушевський М.С. Твори: У 50 т. / Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.; Голов. Ред. П.Сохань. – Львів: Світ, 2002.– Т. 9: Серія „Історичні студії та розвідки (1917–1923)”. – 592 с.
4. Грушевський М. Спомини. Ч. I / Публ. С. Білоконя; Передмова д-ра іст. наук, чл.-кор. АН УРСР Ф. Шевченка // Київ. – 1988. – № 9. – С. 115–149.
5. Эрнст Ф. Художественные сокровища Киева, пострадавшие в 1918 г. / Ф. Эрнст. – К: Тип. Гуро, 1918. – 19 с.
6. Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923-1969) / Ю. О. Меженко; упоряд., передм., прим. М. А. Вальо; відп. ред. Л. І. Крушельницька. – Л.: Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника НАН України, 2002. – 322 с.
7. Магунь М. Михайло Жук і родина Грушевських: На джерельних матеріалах фондів Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові / М. Магунь // Український історик : Журнал Українського Історичного Товариства. – 01/2005. – Том 41/42 N3/4/1: Михайло Грушевський 1866-1934; Олег Кандиб-Ольжич 1907-1944 . – С.76-83.

Лідія Корзун
учениця 9 класу
ЗОШ I-III ступенів №21
м. Житомира
(педагогічний керівник: учитель історії
I категорії **В.Ю. Гончарук**)

МУЗИЧНИЙ ГЕНІЙ ЖИТОМИРЩИНИ – СВЯТОСЛАВ РІХТЕР

100 років наша земля може по праву пишалися своїм великим сином – Святославом Ріхтером.

Найвидатніший піаніст ХХ століття Святослав Теофілович Ріхтер (нім. Richter) народився в Житомирі 20 березня 1915 року вулиці Великій Бердичівській в пологовому притулку братів Дуриліних для незаможних мешканців міста. Охрестили Святослава у Михайлівській церкві.

Його дід, Данило Ріхтер, був органістом в Лютеранській кірсі. Батько – Теофіл Данилович Ріхтер, німецький піаніст, органіст і композитор. Мати – Ганна Павлівна Москальова (дів. фон Рейнке; 1882-1963) походила з російських дворян, мала чудові акторські

здібності і часто виступала в аматорських спектаклях, грала на роялі [1, с. 252].

Родина Москальових була досить забезпеченою, займаючи в селі Судацівка Житомирського повіту (тепер Чуднівський район) прекрасний маєток, де кипіло справжнє мистецьке життя. [2, с. 108]. Перший рік життя Святослав провів з батьками в Житомирі. А в 1916 році родина Ріхтерів переїжджає до Одеси. У 1918—1921 роках через події громадянської війни Святослав був відірваний від батьків і жив у Житомирі з тіткою Мері якій на той час було років шістнадцять.

Хлопчик рано виявив схильність до музики. Перший його твір — «Дощик», записала мати, бо сам «композитор» іще не знав нот. Наступні твори вже записував сам Святослав («Плетіння вінків», «Свято», «Конячки» та інші). Вчитися грати на фортепіано Ріхтер почав самотужки, причому не дитячий репертуар, а зразу твори Шопена.

У 1922 р. Святослав Ріхтер переїжджає до батьків у Одесу, де він продовжує музичне навчання. Тут 15-річний Святослав розпочав і свій трудовий шлях — акомпаніатором музичного гуртка Одеського будинку моряків. У 1937 р. Святослав Ріхтер вступає в Московську консерваторію до класу професора Генріха Нейгауза. Славетний педагог і піаніст зразу відчув, що доля подарувала учня, про якого він давно мріяв.

Майже щороку Святослав приїздить на літні канікули чи у відпустку до Житомира. Зазвичай бував у місцевому музичному училищі, де викладав його дядько Микола Павлович Москальов. Юний музикант часто влаштовував тут імпровізовані концерти [3, с. 6] Про ці події згадувала одна із викладачок училища того часу Г.П. Софронович: «Всі, хто був присутній в залі дивувались, як хлопець міг запам'ятати стільки музичних творів?» Коли на пюпітр Ріхтеру ставили вчорашні ноти, він говорив: «Ні, не потрібно, я вже все запам'ятав» [4, с. 7].

Важку трагедію пережила сім'я Ріхтерів невдовзі після початку Великої Вітчизняної війни. 25 серпня 1941 р. органи УНКВС Одеської області заарештували батька Святослава — Теофіла Даниловича Ріхтера, звинувативши його у «контрреволюційній діяльності». Тільки через 20 років Святослав Ріхтер дізнався, що його батько був розстріляний, а в 1962 р. його реабілітували за відсутністю складу злочину. Мати поїхала до Німеччини, і Святослав Ріхтер вважав, що вона загинула. Він не бачив її 20 років [5, Інтернет].

У 1942 році піаніст-віртуоз дав свій перший самостійний концерт в Москві; в програмі - Бетховен, Шуберт, Прокоф'єв, Рахманінов. У 1943 р. Ріхтер вперше зустрів співачку Ніну Дорліак, яка згодом стала його дружиною. Ріхтер і Дорліак часто виступали разом на концертах.

Г.Г.Нейгауз казав: «Коли він грає різних авторів, здається, що грають різні піаністи – рояль був інший, звук інший, ритм інший...». А Ріхтер на це відповідав: «Я думаю, що завдання справжнього виконавця - повністю підкорятися автору: його стилю, характеру, світогляду. Я реалізую тільки те, що є в нотах. У нотному тексті можна виявити буквально все, якщо його уважно читати». [6,с.301].

А ось про важливий для кожного піаніста інструмент - рояль Ріхтер казав так: «Роялі, звичайно, бувають і білі, але я ніколи не сяду за білий рояль! Який колір більш похоронний - білий чи чорний? Білий завжди вважався траурним кольором. А чорний-колір закоханих, колір сталості, колір тиші. Вночі мені подобається займатися найбільше» [7,с.33-34].

Репертуар геніального піаніста був досить широким та різноманітним. Ріхтер згадував, що до чисто фортепіанної музики душа в нього не лежала. Але він любив Шопена і ранні сонати Бетховена. Перший сольний концерт відбувся в Одеському Будинку інженерів у травні 1934 р. У програмі - лише Шопен [8,с.21].

Популярність Ріхтера росла. У США перший виступ піаніста відбувся у Чикаго в середині жовтня 1960 року з В dur-ним концертом Брамса. В Америці він гастролював ще у 1965 та 1970 роках. Цю країну музикант не любив [8,с.53].

За 55 років роботи на сцені – 3600 концертів в 36 країнах світу! Його репертуар – це понад 27 тис. музичних творів. У Житомирі всесвітньовідомий піаніст офіційно дав 4 концерти, в Україні – 169.

Розповідь про Святослава Ріхтера буде неповною, якщо обминути ще одну грань обдарованості цієї великої людини - талановитість у живописі. В Житомирі Святослав створив багато картин. Це здебільшого пейзажі, які відображають природу Полісся [8, с. 63-64].

Віртуозна майстерність Святослава Ріхтера по праву відзначена найвищими званнями, преміями і нагородами. Піаніст навіть отримав «Греммі» (він став першим радянським виконавцем, удостоєним цієї нагороди) за виконання Другого фортепіанного концерту Брамса.

Житомиряни пам'ятають і пишаються тим, що корені видатного піаніста – житомирські. До наших днів зберігся будинок, де він народився (вул. Велика Бердичівська, 89). У березні 2010 року музичній школі №2 присвоєно ім'я видатного музиканта, де було відкрито кімнату пам'яті Святослава Ріхтера, а в 2011 році її стіні було встановлено меморіальну дошку присвячену великому митцю. А з 22 березня 2016 року перейменовану вул.1-го травня на вул. Святослава Ріхтера

Ріхтер – не просто піаніст з абсолютними технічними можливостями, він – музичний мислитель. Язик не повертається сказати: «Ріхтер грав». Він грає і буде грати нам і нашим нащадкам, «Музикант сторіччя» – Святослав Ріхтер!

Список використаних джерел та літератури

1. Костриця М. М., Костриця М. Ю. Житомирщина туристична: Краєзнавчі нариси /За загальною редакцією докт. геогр. наук, проф. Костриці М.Ю. – Житомир: «Полісся», 2009. – 564 с.
2. Мокрицький Г. П. Танго з минулим: Неординарні постаті в історії Житомира: (історико-краєзнавчі та біографічні ілюстровані есе-дослідження) / Фаховий редактор-консультант Р.Ю. Кондратюк. – Житомир: Вид-во «Волинь», 2014 – 416 с. – 600 іл.: бібліогр. покажч. 363 – 391
3. Легенда музики ХХ століття: до 100 річчя від дня народження С.Т.Ріхтера: бібліогр. Довідка / Обл. б-ка для дітей Житомир. Облради: уклад. А. М. Макаревич. – Житомир, 2015.
4. Мокрицький Г.В. В доме, где родился Святослав Рихтер, должна поселиться музыка // «День» . – 2000. – 5 мая. – С. 7.
5. Святослав Ріхтер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-r.co.ua/mr/mr.nsf>.
6. Современные пианисты: справочник / Л.Г. Григорьев, Я. М. Платек. – М.: Советский композитор, 1969. – 322 с.
7. Борисов Ю. По направлению к Рихтеру / Ю.А. Борисов. – М.: Рутена, 2000. – 255 с.
8. Рябцова А. Землякам про Святослава Ріхтера. Геній фортепіано у спогадах сучасників / А. Рябцова. – Житомир: Полісся, 2010. – 90 с.

Наукове видання

СТУДЕНТСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 6

Відповідальний за випуск:
І. М. Власюк

Підписано до друку 14. 05.17.
Формат 60х84/16.
Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman
Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 11,1.
Наклад 70 прим. Зам. 601.

Віддруковано з готових оригінал-макетів у ЖККГВ «Полісся»
10008, м. Житомир, вул. Шевченка, 18а

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія ЖТ №5 від 26.02.2004 р.